

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tampereen yliopiston sisäisten toimijoiden sijoittuminen koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä – Valta- ja vastadiskursseja etsimässä

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

LEENA KÖNKKÖLÄ

Huhtikuu 2017

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

LEENA KÖNKKÖLÄ: Tampereen yliopiston sisäisten toimijoiden sijoittuminen

koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä – Valta- ja vastadiskursseja etsimässä

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 83 sivua

Huhtikuu 2017

Pro gradu -tutkimuksen tavoitteena on analysoida puhetta koulutusviennistä ja sen edistämisen tavoitteista Tampereen yliopiston ja yleisesti suomalaisten korkeakoulujen tehtävänä. Ensinnäkin tutkimuksessa tarkastellaan sitä, kuinka valtakurssit muodostuvat opetus- ja kulttuuriministeriön korkeakoulupoliittisissa asiakirjoissa ja kuinka koulutusviennin vastuuta kohdistetaan yliopistoille. Toiseksi tutkitaan sitä, millaisia reaktioita valta-aseman saavuttaneet kurssit ovat herättäneet toimijatasolla Tampereen yliopistossa. Kytkeytyvätkö yliopiston toimijat osaksi valtakurssseja vai synnyttävätkö ne vastadiskursseja?

Teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksessa on akateeminen kapitalismi. Akateemisen kapitalismin teoria pyrkii selittämään yliopistojen integroitumista uuteen talouteen ja avaamaan siirtymän eri prosesseja. Akateemisen kapitalismin teoriaa tarkastellaan sen keskeisimpien teoreetikkojen Sheila Slaughterin, Larry A. Leslien ja Gary Rhoadesin ajattelun kautta.

Aineisto koostuu opetus- ja kulttuuriministeriön koulutusvientiä koskevista asiakirjoista ja Tampereen yliopiston internetsivuilla kerätystä verkkoaineistosta eli rehtoriblogin, tiede- ja kulttuurilehti Aikalaisen sekä Tampereen ylioppilaslehti Aviisiin eri kirjoituksista. Analyysimenetelmänä käytetään kriittistä diskurssianalyysiä, jossa pyritään paikantamaan hegemonisen aseman saavuttaneita kielellisiä merkitysmaailmoja. Analysoitava aineisto sijoittuu vuosille 2010–2017.

Analyysi on kaksiosainen. Ensiksi analyysissa paikannetaan valta-aseman saavutettuja kurssseja valtionhallinnon dokumenteista. Dokumenttiaineistosta on löydettävissä kolme hegemonisen aseman saavuttanutta kurssia: hyötykurssi, selviytymiskurssi ja vastuukurssi.

Analyysin toisessa vaiheessa tutkitaan Tampereen yliopiston verkkoaineistosta yliopiston toimijoiden asemoitumista koulutusvientikeskustelun valta- ja vastadiskursseihin. Tampereen yliopiston eri toimijatasojen ryhmistä yliopiston hallinto kytkeytyi vahvimmin paikannettuihin valtakurssseihin. Tutkimus- ja opetushenkilökunta sekä opiskelijat esittivät enemmän vastadiskursseja vallitsevien valtakurssien rinnalle. Vastadiskursseja rakennettiin koulutusviennin tuotteiden suunnittelulle ja luomalla Suomen koulutusviennille omaa kansallista toimintatapaa. Vastadiskursseissa nostettiin esille koulutusviennin eettiset kysymykset.

Tutkimuksen perusteella koulutusvientiä koskevat mielipiteet Tampereen yliopiston sisällä kytkeytyivät laajasti osaksi valtionhallinnon dokumenteista paikannettuja valtakurssseja. Yliopiston asema koulutusviennin edistäjänä liittyy yliopistojen toiminnan läheisesti akateemisen kapitalismin ilmenemismuotoihin Suomessa. Yliopistolla on aktiivinen rooli akateemisen kapitalismin kaudella ja sillä on vaikutusmahdollisuuksia muokata akateemisen kapitalismin kulttuuria omien toimintatapojen mukaisesti.

Avainsanat:

Koulutusvienti, akateeminen kapitalismi, diskurssianalyysi, korkeakoulupolitiikka

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	SUOMALAINEN KOULUTUSPOLITIikka JA AKATEEMINEN KAPITALISMI.....	5
2.1	KOULUTUSPOLITIikka SUOMESSA	5
2.1.1	<i>Yliopistouudistus</i>	7
2.2	AKATEEMINEN KAPITALISMI JA AKATEEMISEN KAPITALISMIN TEORIA	8
2.2.1	<i>Akateeminen kapitalismi ja uusi talous</i>	12
2.2.2	<i>Akateeminen kapitalismi Suomessa</i>	14
2.2.3	<i>Akateemisen kapitalismin kritiikki</i>	16
3	KOULUTUSVIENTI.....	18
3.1	KOULUTUSVIENTI SUOMESSA.....	19
3.2	TAMPEREEN YLIOPISTON OSALLISUUS KOULUTUSVIENTIIN	21
3.3	KOULUTUSVIENNIN KANSAINVÄLISTÄ VERTAILUA	22
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	25
4.1	TUTKIMUSTEHTÄVÄN MUODOSTAMINEN.....	25
4.1.1	<i>Tutkimuskysymykset</i>	26
4.2	AINEISTO	27
4.2.1	<i>Tampereen yliopiston sisäinen aineisto</i>	27
4.2.2	<i>Opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentit</i>	28
4.3	METODOLOGIA	30
4.4	KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI	33
4.4.1	<i>Diskurssi.....</i>	35
4.4.2	<i>Valta ja vastarinta kriittisessä diskurssianalysissä.....</i>	37
4.4.3	<i>Hegemonia ja hegemoniset diskurssit.....</i>	39
4.4.4	<i>Valtadiskurssit tutkimushypoteesina</i>	40
5	KOULUTUSVIENTIKESKUSTELUN DISKURSSIT	42
5.1	VALTADISKURSSIT MUODOSTUVAT OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖN ASIAKIRJOISSA	42
5.1.1	<i>Hyötydiskurssi perustelee yliopiston uudet tehtävät.....</i>	42
5.1.2	<i>Selviytymisdiskurssi sanelee korkeakoulujen päämäärät</i>	46
5.1.3	<i>Vastuudiskurssi asemoi yliopistot aktiiviseksi osaksi koulutusviennin edistämistä.....</i>	49
5.2	YLIOPISTON SISÄISET DISKURSSIT JAKAUTUVAT VALTA- JA VASTADISKURSSIEN MAASTOON.....	53
5.2.1	<i>Verkostot, kansainvälisyys ja yhteistyö</i>	54
5.2.2	<i>Tiedon yksityistäminen ja taloudellinen hyödyntäminen</i>	56
5.2.3	<i>Tieteen ja kaupallisen toiminnan välisen suhteen pienentyminen – esimerkkinä lukukausimaksut</i>	60
5.2.4	<i>Korkeakoulujen kaksoisrooli.....</i>	64
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	68
7	LÄHTEET	78

1 JOHDANTO

Suomi on yksi maailman johtavista koulutukseen ja koulutusjärjestelmän laatuun perustuvista talouksista, ja että koulutuksen osuus Suomen kokonaisviennistä kasvaa merkittävästi vuoteen 2015 mennessä (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010).

Koulutusviennin esteissä ei ole ollut kyse lukukausimaksujen puutteesta, vaan resurssien ja tekemisen puutteesta (Kaleva 2013).

Kärkihankkeen tavoitteena on kasvattaa koulutusviennin liikevaihtoa kolmanneksella vuoteen 2018 mennessä. Suomen maine laadukkaana koulutuksen ja korkean osaamisen edistäjänä tarjoaa tähän runsaasti mahdollisuuksia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016.)

Valtion koulutusvientirummutus on äänekkästä, mutta tukea varsinaiseen toimintaan tarvittaisiin selvästi enemmän (Gustafsson 2016).

Edellä olevat sitaatit ovat peräisin suomalaista koulutusvientiä koskevasta poliittisesta keskustelusta. Kuten sitaateista huomaa, tavoitteet ovat korkealla ja mielipiteitä eri suuntiin riittää. Koulutusvienniksi voidaan lukea kaikki koulutukseen, koulutusjärjestelmään tai osaamisen siirtoon pohjautuva liiketoiminta, joista muotoillusta tuotteesta tai palvelusta ulkomainen taho maksaa (OKM 2016, 3). Puhe suomalaisen koulutuksen viennistä ja vientimahdollisuuksista on ollut pinnalla jo pitkään (Esim. HS 19.1.2010; Yle 30.9.2013; Talouselämä 14.11.2016). Koulutuksen tuotteistaminen ja vienti ulkomaille on saanut voimaa muun muassa Suomen menestyksestä PISA - testeissä, uusliberalistisesta koulutuspolitiikasta sekä taloudellisesta taantumasta. Koulutusviennin osalta ovat aktivoituneet niin yksityinen sektori, valtio, korkeakoulut ja peruskoulut. Opetus- ja kulttuuriministeriön laatima *Kiinnostuksesta kysynnäksi ja tuotteiksi – Suomen koulutusvientistrategia* (2010) toi uusia näkökulmia koulutusvientikeskusteluun. Strategiassa painotettiin korkeakoulujen asemaa koulutusviennin vetureina. Myös klusterimaisuus listattiin koulutusviennin edellytykseksi. Tavoitteena oli parantaa Suomen koulutusvientiä merkittävästi vuoteen 2015 mennessä. Enää ei riitä, että koululaitokset kehittävät omia koulutusvientiohjelmiaan vaan tarvitaan myös markkinointia, tuotteistamista ja ennen kaikkea yritystoimintaa.

Koulutusvientistrategiassa sanotaan yhteistyön puutteen olevan yksi suurimpia esteitä suomalaisen koulutuksen vientiin (OKM 2010). Yhteistyön puutetta pidetään edelleen seitsemän vuotta strategian julkaisun jälkeen merkittävimpänä ongelmana Suomen korkeakoulutuksen viennin edistämisessä. Strategian myötä koulutusvienti asetettiin koulutuspoliittisten toimenpiteiden kärkeen. Opetus- ja kulttuuriministeriön koulutusvientistrategian (2010) myötä perustettiin muun muassa työ- ja elinkeinoministeriön tuella toimina Finpro, sekä oppilaitoksien ja yritysten omien rahoitusten pohjalla toimiva Future learning Finland, jonka tarkoituksena on tukea niitä toimijoita, jotka ovat kiinnostuneita kansainvälisen koulutuksen viennistä. Vuonna 2013 opetusministeri Krista Kiuru asetti selvityshenkilöryhmän laatimaan toimenpideohjelman koulutusviennin edellytyksien parantamiseksi. Selvitysryhmän puheenjohtajaksi nimitettiin Päivi Lipponen ja jäseniksi Aalto-yliopiston kehitysjohtajan Jari Jokinen, sekä opetus- ja kulttuuriministeriön kansliapäällikön Anita Lehtikainen (Talouselämä 15.8.2013). Vuoden 2014 Team Finland strategian kärkiteemaksi nostettiin koulutus ja osaaminen, joilla Suomi erottuu kansainvälisillä markkinoilla (Valtioneuvoston kanslia 2013). Vuosien 2016–2019 hallitusohjelman yhdeksi kärkihankkeeksi asetettiin korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyön vahvistaminen innovaatioiden kaupallistamiseksi. Hallituskauden tavoitteena osaamisen ja koulutuksen yhdessä painopistealueessa oli koulutuksen ja tutkimuksen kansainvälisyyden lisääminen ja koulutusviennin esteiden purkaminen (Valtioneuvosto 2015.) TEKESin selvityksen (2015) perusteella Suomen koulutusviennin volyymi on noin 268 miljoonaa euroa. Hallitusohjelman tavoitteeksi asetetaan että volyymi nousee vuoteen 2018 mennessä 350 miljoonaan euroon (OKM 2016).

Korkeakoulutuksen vienti kytkeytyy mielenkiintoisella tavalla lähihistoriassa tapahtuneeseen korkeakoulutuksen murrokseen. 2000-luku on pitänyt sisällään esimerkiksi paljon mielipiteitä herättäneen yliopistouudistuksen. Siirtyminen teollisesta yhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan on vaikuttanut koulutuksen räjähdysmäiseen kasvuun. Markkinavetoisessa yhteiskunnassa myös korkeakoulut ovat saaneet osakseen tulosvastuullisuuden ja uusliberalistiset toimintatavat. Koulutusvienti on jatkoa tälle muutokselle. Nyt pohditaan sitä, kuinka muuttaa koulutus markkinoitavaksi tavaraksi, sekä kuinka saada taloudellista voittoa suomalaisesta koulutusjärjestelmästä. Koulutuspoliittisessa keskustelua herättää myös korkeakoulujen rooli näiden tavoitteiden saavuttamisessa. Mitä mielipiteitä korkeakoulujen valjastaminen koulutusviennin vetureiksi herättää korkeakoulujen sisällä?

Tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi suomalaisen koulutusviennin ympärillä käydyn koulutuspoliittisen keskustelun eri intressejä. Lähtökohtana on tarkastella ja analysoida keskustelua koulutusviennistä korkeakoulukontekstissa ja tavoitteena nostaa esiin yliopiston

sisäisiä ääniä. Tarkastelun kohteena ovat Tampereen yliopiston sisäisten toimijoiden julkiset mielipiteet eli verkkojulkaisut liittyen koulutuspoliittiseen keskusteluun suomalaisen koulutusviennin tilasta. Tampereen yliopiston sisäiset toimijat ovat tässä kontekstissa hallinnon edustajat, opetus- ja tutkijahenkilökunta sekä opiskelijat.

Toisessa luvussa avataan korkeakoulupolitiikan muutokseen johtaneita koulutuspoliittisia linjauksia Suomessa ja esittellään muutoksen yhteiskunnallisia taustatekijöitä. Teoreettinen taustakehys, jota vasten koulutusvientiä ja siitä käytyä keskustelua tarkastellaan on akateeminen kapitalismi. Akateemisella kapitalismilla tarkoitetaan yleisesti uusliberalismin ja markkinalähtöisten mallien sisältymistä yliopiston perinteisinä toimintoina pidettyihin tutkimus- ja palvelutehtäviin. Akateemisen kapitalismin teorialla on laajemmin kuvattu yliopistojen integroitumista tietoon perustuvaan talouteen ja tietoyhteiskuntaan. Akateemisen kapitalismin teoretisointi avaa keskustelua koulutuksen viennistä ja koulutuksen muuttamisesta markkinatavaraksi. Akateemisen kapitalismin tutkimuskirjallisuus auttaa pääsemään syvemmälle koulutusvientiä koskevan koulutuspoliittisen keskusteluun ja samalla ymmärtämään eri osapuolien intressejä koulutusvientiä kohtaan. Akateemisen kapitalismin teoriaa tarkastellaan myös kansallisessa kontekstissa ja sen eri ilmenemismuotoja eritellään koulutuspoliittisissa muutoksissa. Akateemisen kapitalismin teoretisoinnin avulla pyritään tarkastelemaan koulutusviennin valta- ja vastadiskursseja sekä löytämään niistä uusia merkitysmaailmoja. Akateemisen kapitalismin teoreettinen tausta nostaa esiin vastarinnan ääniä ja perinteiseksi mielletyn korkeakoulupolitiikan puolestapuhujia. Teoreettisena viitekehyksenä akateeminen kapitalismi tekee näkyväksi myös yliopistojen moninaiset toimintatavat. Yliopiston sisäiset toimijat tulee nähdä uusliberalistisen koulutuspolitiikan uhrien lisäksi myös aktiivisina ja heterogeenisinä toimijoina, jotka ovat olleet mukana edistämässä koulutuksen tuotteistamista. Teoriakappaleessa esitellään ensimmäiseksi akateemista kapitalismia yleisellä tasolla. Sen jälkeen siirrytään sen teoreettisen kentän määrittelyyn. Lopuksi esitellään akateemisen kapitalismin ilmenemismuotoja Suomessa ja siihen kohdistuvaa kritiikkiä.

Koulutusvienti -käsitteen määrittäminen sekä sen kansainvälinen, että kansallinen konteksti avataan luvussa kolme. Luvussa käydään läpi koulutusviennin eri tavoitteita ja toimenpiteitä Suomessa ja sen jälkeen tarkemmin Tampereen yliopistossa. Lopuksi esitellään myös koulutusviennin eri järjestelyitä kansainvälisellä tasolla.

Tutkimuksen metodologisena suuntauksena on kriittinen diskurssianalyysi. Kriittinen diskurssianalyysi on laadullinen menetelmä, jonka avulla pyritään syventymään analysoitavan aineiston tuottamiin merkityksiin ja konteksteihin. Kriittisellä diskurssianalyysillä on tarkoitus paikantaa eri aineistojen yhteneviä ja eriäviä merkitysmaailmoja eli valta- sekä vastadiskursseja.

Aineiston analyysissä huomio kiinnittyy erityisesti diskurssien subjektipositioihin eli siihen, kuka aiheesta puhuu ja millä tavalla. Aineistoa analysoidessa kysytään muun muassa: kenellä on oikeus osallistua koulutusvientikeskusteluun? Ovatko tietyt diskurssit rajattuja? Mistä asioista ei puhuta? Keiden ääni ei kuulu? Luvussa neljä esitellään tutkimuskysymykset, analyysin toteutustapa ja tutkimuksen aineisto sekä sen keräämistapa. Aineisto jakautuu seitsemälle vuodelle ja tuo samalla mielenkiintoisella tavalla esille muita korkeakoulupolitiikan muutoksia viime vuosien aikana. Vuonna 2010 julkaistiin Suomen koulutusvienti strategia, mutta otettiin myös käyttöön uusi yliopistolaki. Vuosien 2010–2017 välille mahtuu kolme eri hallitusta ja yliopiston valtion tukien jatkuvaa laskua. Analyysissä pyritään heijastamaan koulutusvientikeskustelua myös muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin ja analysoimaan poliittisten päätöksien vaikutuksia yliopistojen rooliin koulutusviennin edistäjinä.

Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan koulutusvientiä koskevaa koulutuspoliittista diskurssia. Analyysi on kaksiosainen ja se toteutetaan luvussa viisi. Ensiksi paikannetaan valtakansallisia opetus- ja kulttuuriministeriön koulutusvientiä koskevista asiakirjoista vuosilta 2010–2016. Toiseksi pyritään selvittämään Tampereen yliopiston verkkoaineistosta yliopiston toimijoiden asemoitumista koulutusvientikeskustelun valta- ja vastadiskursseihin. Analysoitava verkkoaineisto on kerätty yliopiston internetsivujen rehtoriblogeista, tiede- ja kulttuurilehti Aikalaisen artikkeleista sekä Tampereen ylioppilaslehti Aviisin artikkeleista ja se sijoittuu vuosille 2010–2017. Aineisto on kerätty syksyllä 2016 ja keväällä 2017. Luvussa kuusi esitellään analyysistä kerätyt johtopäätökset ja vastataan tutkimuskysymyksiin.

2 SUOMALAINEN KOULUTUSPOLITIikka JA AKATEEMINEN KAPITALISMI

2.1 Koulutuspolitiikka Suomessa

Korkeakoulutus ja yliopistolaitos ovat viimeisten vuosikymmenien aikana käyneet läpi historiansa mittavimpia muutoksia niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Suomalaisen korkeakoulutuksen murroksella tarkoitetaan sitä muutosta, jonka globalisaatio ja politiikan myllerrys on aiheuttanut koko yliopistoinstituutiolle ja sen tehtävälle (Rinne, Jauhiainen, Simola, Lehto, Jauhiainen & Laiho 2012, 47.) Globalisaatio ja talouden pohjautuminen yhä enemmän tietoon ja osaamiseen on vaikuttanut yliopiston merkityksen räjähdysmäiseen kasvuun yhteiskunnassa. Siirtyminen teollisesta yhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan on ollut suurimpia korkeakoulutuksen kasvuun vaikuttavia tekijöitä. Myös suhde yliopistojen ja valtion välillä on muuttunut perusteellisesti. Rinne, Jauhiainen, Simola, Lehto, Jauhiainen ja Laiho kirjoittavat teoksessaan *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa – Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana* (2012) suomalaisen korkeakoulutuksen nykytilasta. Heidän mukaansa suunnanmuutos kohti globaalia, uusliberalistista korkeakoulupolitiikkaa aloitettiin Suomessa jo 1980-luvulla. 1980-lukuun asti suomalaiset yliopistot olivat saaneet nauttia autonomisesta asemastaan ja akateemisen tutkimuksen vapaudesta niin tutkimuksen, opetuksen kuin hallinnon suhteen. Muutos alkoi 1980–1990-lukujen vaihteessa kun paine sopeutua globalisoituvaan maailmaan kasvoi. Paineita kasvattivat erilaiset mediat, päätökset, sopimukset ja ylikansallisten järjestöjen kuten OECD:n ja EU:n suositukset, vaatimukset ja taloudellisten rahoitusvirtojen ohjaaminen. Uusi eurooppalainen yliopistopolitiikka, jonka tavoitteita on ollut yhteisen korkeakoulutusalueen (EHEA) ja yhteisen tutkimusalueen (ERA) rakentaminen on vaatinut kaikilta EU:n jäsenmailta sitoutumista yhteisen koulutuspolitiikan harjoittamiseen. Muutoksen taustalla oli usko siihen, että tieteellä ja tutkimuksella voidaan parantaa ja vahvistaa niin kansallista, kuin eurooppalaista taloudellista kilpailukykyä. Aikamme yliopistoa on kuvattu muun muassa sellaisilla käsitteillä, kuten yritys yliopisto, managerialistinen yliopisto ja akateeminen kapitalismi (Rinne ym. 2012, 45–47.)

Koulutuspolitiikka on yleisesti käytetyn määritelmän mukaan ”yhteiskuntapolitiikan osa-alue, jonka pääasiallisena poliittisena tehtävänä on valvoa ja ohjata muodollisen kasvatuksen jakamista” (Lehtisalo & Raivola 1999, 31). Suomalainen koulutuspolitiikka, koulutuksen ohjaus ja itse koululaitos ovat muuttuneet merkittävästi viimeisen 20 vuoden aikana yhteiskunnan kehityksen myötä. Koulutuksen kysynnän räjähtävä kasvu on tuottanut uusia haasteita ja kehityskohteita suomalaiseen koulutuspolitiikkaan. (Varjo 2007.)

Koulutus, koululaitos ja koulu eivät ole muusta valtiollisesta tai yhteiskunnasta irrallaan olevia yksiköitä (Varjo 2007, 59). 1990-luvulla taloudellisen taantuma vauhditti uudenlaisen politiikan käytäntöön ottoa. Yliopistoja alettiin valjastaa kansallisen ja eurooppalaisen kilpailukyvyyn vetureiksi. Tietoa ja koulutusta pidetään taloudellisen kasvun moottoreina. (Rinne ym. 2012, 43–51.) Uuden toimintapolitiikan kulmakivenä on yliopistojen laadunvarmistus ja arviointi (esim. Rinne & Simola 2005.) Vuonna 1996 perustettiin esimerkiksi OECD:n suosituksesta uusi valtakunnallinen asiantuntijaelin koordinoimaan yliopistojen arviointitoimintaa. 1990-luvulla tapahtuneiden Suomen koululainsäädännön muutoksien yhteisiä tekijöitä ovat olleet sitovan hallinnollisen päätösvallan väheneminen ja paikallisen päätösvallan lisääminen. (Varjo 2007, 60.) Vuoden 1997 yliopistolaissa arviointi legalisoitui ja institutionalisoitui (Rinne 2012, 53). Arvioinnin merkitys on kasvanut merkittävästi ja sen sisältö muuttunut. Koulujen taloudellisen vastuun korostaminen on muodostunut oleelliseksi osaksi uudenlaista koulutuspolitiikkaa (Esim. Kankaanpää 2013). Osana tätä kehitystä kilpailukyky on alkanut haastaa perinteistä tiedepolitiikkaa, jossa akateeminen tieteen harjoittaminen on nähty valtiosta ja markkinoista irrallisena. Kilpailullisen puhetavan ytimessä on usko koulutukseen taloudellisen tuottavuuden edistäjänä sekä oppimiseen yksilöiden, kansantalouden ja organisaatioiden kilpailukyvyyn kehittäjänä. (Varjo 2007, 60.)

Merkittävä askel kohti globaalia, eurooppalaista koulutuspolitiikkaa tapahtui vuosituhannen vaihteessa kun Suomi allekirjoitti yhdessä usean muun Euroopan maan kanssa Bolognan sopimuksen. Bolognan sopimus on ollut Euroopan Unionin keskeinen koulutuspoliittinen väline, jonka avulla on pyritty vahvistamaan eurooppalaisen korkeakoulutuksen kilpailukykyä. Vuonna 2004 laadunvarmistus vakiinnutti paikkansa suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa kun opetusministeriön laadunvarmistustyöryhmän muistioiden mukaisesti suomalaisiin korkeakouluihin alettiin rakentamaan laadunvalvontajärjestelmiä. Vuonna 2005 kaikissa yliopistoissa toteutettiin tutkintouudistus, jossa siirryttiin eurooppalaiseen kolmivaiheiseen tutkintojärjestelmään. Vuonna 2008 annettiin hallituksen esitys uudeksi yliopistolaiksi, joka voimaan astuessaan sinetöi lukuisia koulutuspolitiikan uusia linjauksia (Rinne ym. 2012, 53–56).

2.1.1 Yliopistouudistus

Yliopistouudistus on jatkoa viimeisten vuosikymmenien aikana tapahtuneelle korkeakoulutuksen murrokselle. Yliopistouudistus on tärkeä tapahtuma suomalaisessa koulutuspolitiikassa ja osoitus uusliberalistiselle ajattelutavalle ominaisten piirteiden kuten markkinalähtöisyyden ja valinnan vapauden (Lindberg 2013) integroitumisesta suomalaiseen korkeakoulupolitiikkaan. Sen myötä myös koulutuksen ja tutkimuksen kansainvälisyys nousi koulutuspoliittisen keskustelun kärkeen. Yliopistouudistus on merkittävästi mahdollistanut koulutusvientiä edistäviä muutoksia korkeakoulupolitiikassa. Uudistuksen seuraukset ovat relevantteja tutkimuksen kannalta.

Vuonna 2010, samaan aikaan kun suomalaiseen koulutusvientiin alettiin kiinnittää yhä enemmän huomioita, tapahtui korkeakoulupolitiikassa lakiuudistus jota on kutsuttu yliopistouudistukseksi. Yliopistouudistus herätti paljon kritiikkiä yliopistojen sisällä. Sen pelättiin muun muassa lisäävän yliopistojen välistä ja sisäistä resurssikilpailua ja uhkaavan tieteellisen ajattelun perusasioita kuten kriittisyyttä ja objektiivisuutta (Orjala 2012, 35).

Suomen yliopistouudistuksen suuntaviivat esitettiin yliopistoille vuonna 2007. Opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan uudistuksen tavoitteena oli parantaa yliopistojen toimintaedellytyksiä kansainvälisessä toimintaympäristössä siten, että yliopistot pystyisivät paremmin:

- reagoimaan toimintaympäristön muutoksiin
- monipuolistamaan rahoituspohjaa
- kilpailemaan kansainvälisistä tutkimusrahoituksesta
- tekemään yhteistyötä ulkomaalaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten kanssa
- kohdentamaan resursseja huippututkimukseen ja strategiaan painoaloihin
- vahvistamaan tutkimus- ja opetustoimintansa laatua ja vaikuttavuutta
- vahvistamaan rooliaan innovaatiojärjestelmässä

(OKM 2010.)

Välineitä näihin päämääriin olivat uusi yliopistolaki, uusi rahoitusjärjestelmä, sekä korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen, jonka laki mahdollistaa (Tomperi 2009, 145). Yliopistolaki toimi uuden rahoitusjärjestelmän ja korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen ohella uudistuksen välineenä. Uudistuksen keskeisenä osana oli korkeakoulujen kansainvälistyminen. Yliopistouudistuksen ja korkeakoulujärjestelmän rakenteellisen kehittämisen uskottiin parantavan koulutus- ja tutkimusympäristöjen laatua, sekä lisäävän kansainvälistä vetovoimaa. Merkittävin uudistus tämän tutkimuksen kannalta oli juuri kansainvälistymisen tärkeys ja opiskelijoiden asemaan liittyvä muutos, joka mahdollisti lukukausimaksujen perimisen EU/ETA-maiden

ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta. (OKM 2010.) Uusi yliopistolaki toi Suomea askeleen lähemmäksi suuria koulutusviennin maita kuten Yhdysvaltoja ja Isoa-Britanniaa, joissa merkittävät osa koulutusviennin tuloista tulevat yksittäisten opiskelijoiden lukukausimaksuista. Vuoden 2010 voimaan tulleen yliopistolain (8§) mukaan korkeakoulututkintoon johtavan koulutuksen on oltava edelleen maksutonta tietyin laissa määriteltävin poikkeuksin. Maksullinen tutkintokoulutus suomalaisissa korkeakouluissa edellyttää aina lain antamaa valtuutta. (OKM 2010, 11.)

Eduskunta edellytti hallituksen seuraavan uuden yliopistolain toteutumista ja vaikutuksia sekä antavan asiasta selvityksen sivistysvaliokunnalle keväällä 2012. Toimeksiannon sai ulkopuolinen konsulttiryhmä Gaia Consulting Oy ja Innovus Oy, päätehtävänä vastata kysymykseen millaisia vaikutuksia uudella lainsäädännöllä on siirtymävaiheessa ollut yliopistoissa. Selvityksessä etenkin strategisen johtaminen ja rakenteellinen muutos herätti kritiikkiä yliopiston henkilöstössä. Uuden lain nähtiin korostavan yliopiston ylimmän johdon roolia strategian määrittelyssä ja toisaalta yliopistojen eri tason yksiköiden vaikuttamismahdollisuudet nähtiin ohuina. Arviointiaineiston perusteella myös rehtorin asema yliopiston toiminnan operatiivisena johtajana vahvistui. Lakiuudistuksen myötä melkein kaikki Suomen yliopistot toteuttivat organisaatiouudistuksen ja kasvattivat sisäisiä yksikkökoikoja. Yliopistojen taloudellisen autonomian toteutumisen merkittävimpana vaikutuksena voidaan pitää yliopistojen talousjohtamisen vahvistumista ja menokurin merkittävää paranemista. Selvityksen mukaan henkilöstö koki kuitenkin henkilöstöpolitiikkaan kytkeytyvät muutokset varsin negatiivisena. (Niinikoski, Lunabba, Raivio, Lehti ja Pessala 2012.)

Vuoden 2012 jälkeen vuonna 2016 valtion rahoitus yliopistoille väheni merkittävästi uuden hallitusohjelma myötä. Monet yliopistot ovat esimerkiksi käyneet läpi mittavat YT-neuvottelut, näistä radikaalimpana Helsingin yliopisto, joka irtisanoi 371 työntekijää syksyllä 2016. (YLE 26.5.2016.) Valtion yliopistoille suunnatun rahoituksen väheneminen on suurimpia koulutusvientiä ja lukukausimaksujen käyttöönottoa vauhdittavia tekijöitä.

2.2 Akateeminen kapitalismi ja akateemisen kapitalismin teoria

Akateeminen kapitalismi toimii tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä. Akateeminen kapitalismi on ollut suosittu teoriaperuste viimeaikaiselle korkeakoulujen tutkimukselle etenkin Yhdysvalloissa (Kauppinen 2010). Akateeminen kapitalismi kietoutuu yhteen uusliberalistisen markkinatalouden nousun ja kapitalismin uudelleen rakentumisen kanssa. Akateemisen

kapitalismin käsitteen ympärille rakentuneessa tutkimuksessa jäsennetään sitä, millä tavoin markkinoiden, valtion ja korkeakoulutuksen välisten rajapintojen hämärtyminen vaikuttaa korkeakoulutukseen ja miten näiden rajojen sekoittumista edesautetaan. Tutkimuskohteena akateeminen kapitalismi tekee näkyväksi kapitalismin leviämistä alueille, jotka ovat olleen systemaattisesti tavaroistamisen ja markkinalisoitumisen ulottumattomissa. Ilkka Kauppinen (2010) määrittelee akateemisen kapitalismin korkeakoulujen kontekstissa “aktuaaliseksi trendiksi erotuksena historiallisesta tendenssistä”. Akateeminen kapitalismi ei siis ole korkeakoulujärjestelmän sisäinen tekijä, jota voitaisiin selittää korkeakoulujärjestelmän rakenteellisilla ominaisuuksilla (Kauppinen 2010, 2). Akateemisen kapitalismi termin määrittäminen tutkimuksen kontekstissa viittaa “yliopistojärjestelmän ja sen tietopohjaisen kapitalismin väliseen integroitumiseen” (Kauppinen 2010, 17).

Korkeakoulujärjestelmän ja tietopohjaisen kapitalismin lähentymistä on tutkittu 1990-luvulta lähtien. Akateemisen kapitalismin teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen keskeisiä toimijoita ovat olleet yhdysvaltalaiset tutkijat Sheila Slaughter, Larry L. Leslie ja Gary Rhoades (esim. Rhoades & Slaughter 2004; Slaughter & Leslie 1997; Slaughter & Rhoades 2004.) Slaughter ja Leslie (1997, 9–10) perustelevat akateemisessa kapitalismin teoriassa kapitalismi -termin käyttöä sillä, että kapitalismissa jakamisen perusteena toimivat markkinavoimat, ja tämä sama periaate on tunkeutunut osaksi yliopistomaailmaa (Vesa 2014, 34). Akateemisen kapitalismin teoria on osoittanut olevan hedelmällinen näkökulma tutkittaessa korkeakoulujärjestelmän integroitumista poliittiseen talouteen (Slaughter & Rhoades 2004).

Yhdysvalloissa korkeakoulutus on perinteisesti ollut koulutusmarkkinoiden keskiössä sillä siellä korkeakoulutus ja tutkimus ovat maksullisia ja korkeakoulut kilpailevat keskenään oppilaista asiakkaina. Akateemisen kapitalismin teoria jatkaa ajatusta oppilaista vain asiakkaina ja instituutioista vain markkinoijina (Slaughter & Rhoades 2004, 3). Akateemisen kapitalismin nousun mahdollistivat korkeakoulurahoituksen muutokset 1980-luvulla, jolloin valtion osuus yliopistojen rahoituksesta väheni huomattavasti. Tämä muutti yliopistojen strategioita ja kasvatti henkilökunnan ja hallinnon paineita kasvattaa ulkoisia tulovirtoja (Slaughter & Rhoades 2004, 181–182). Slaughter ja Rhoades kuitenkin huomauttavat, että vaikka teorian retoriikka viittaa läheiseen suhteeseen markkinatalouden kanssa, valtion rooli kasvavan akateemisen kapitalismin rahoituksellisena tukijana on edelleen tärkeä. Uusliberalistinen yksityistämiskeskustelun sijaan akateeminen kapitalismi tuo mukanaan julkisen tilan uudelleenmäärittelyä ja siinä tapahtuvaa toimintaa.

Suomessa hyvinvointiyhteiskunnan tukipilarina pidetty maksuton koulutus ei mahdollista suomalaisille korkeakouluille samanlaisia koulutusmarkkinoita kuin Yhdysvalloissa. Maksuton

koulutus Suomessa ei kuitenkaan ole enää kaikkien oikeus, sillä lukuvuosimaksujen perintä hyväksyttiin EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta vuonna 2016. (OKM 2016.) Markkinatalous on integroitunut suomalaiseen korkeakoulupolitiikkaan viime vuosikymmenten aikana ja siksi akateemista kapitalismia voi tarkastella myös Suomen kontekstissa. Suomessa akateemisen kapitalismin teoriaa on käsitelty tutkijakirjallisuudessa esimerkiksi yliopistouudistuksen aikana (esim. Tomperi 2009) Vuonna 2010 voimaan tullut yliopistouudistukseksi kutsuttu lakiuudistus, on konkreettinen osoitus koulutuspolitiikan markkinalisoitumisesta.

Akateeminen kapitalismi teoriana viittaa yksinkertaistetusti markkinaohjautuvan yliopistokäsityksen liittymistä perinteisen julkisohjautuvan ja klassisen tiede- ja opetusyliopistokäsityksen rinnalle (Kankaanpää 2013). Seuraavassa luvussa erittellään syitä, miksi näin on käynyt ja millä tavalla akateeminen kapitalismi teoriana on uutta yliopistokäsitystä rakentanut.

Akateemisen kapitalismin teorian keskeiset tutkijat Sheila Slaughter ja Larry L. Leslie kuvaavat teoksessaan *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University* (1997) akateemisen kapitalismin käännekohtia, jotka ovat vaikuttaneet markkinalisoitumisen ja korkeakoulutuksen yhteen kietoutumista englanninkielisissä maissa. Slaughter & Rhoades (2004) jatkavat akateemisen kapitalismin teorian määrittämistä teoksessa *Academic Capitalism and the new Economy* (2004) keskittyen akateemisen kapitalismin teoriaan Yhdysvalloissa.

Slaughter & Leslien akateemisen kapitalismin teoria on moniulotteinen, sillä se ei tarkastele muutosta kohti akateemista kapitalismia ainoastaan yhdestä toimijasta käsin, vaan näkee muutoksen tapahtuneen sekä markkinoissa, valtiossa että korkeakoulutuksessa. (Vesa 2014, 33; Kauppinen & Kaidesoja 2013, 2.) Korkeakoulutuksen kaksoisrooli akateemisessa kapitalismissa tarkoittaa tehtävää tuottaa korkeakoululle voittoa, mutta myös tuottaa tiedosta maailmaan sellaista pääomaa, jota voidaan käyttää globaalisti yritysten kilpailukyvyn parantamiseen (Kauppinen & Kaidesoja 2013, 3.) Akateemisen kapitalismin teoria on kehitetty analysoimaan korkeakoulujen muuttuvaa integraatiota ns. uuteen talouteen ja markkinalisoituvaan yhteiskuntaan ja selittämään tätä prosessia. Se tarjoaa systemaattisen järjestyksen teorialle joka demonstroii korkeakoulutuksen suhteet valtioon, markkinoihin ja globalisaatioon (Cantwell & Kauppinen 2014, 3.)

Akateemisen kapitalismin teoria välttää ajatusta siitä, että korkeakoulutuksen ideologia olisivat tuhottu tai yhtiöitynyt jonkun tietyn toimijan tahosta. Teoria soveltaa erilaisia tietoa, yhteiskuntaa ja organisaatiota tutkivia yhteiskuntateorioita ja teoreetikkoja kuten Foucaultia (1977,1980) ja Castellsia (1996, 2000) mutta eroaa niistä fokuoimalla intressit yliopistojen ja uuden markkinatalouden suhteeseen. Teoria pyrkii osoittamaan korkeakoulut aktiivisina toimijoina

uudessa taloudessa. Yliopistot eivät ole heidän mukaansa ulkopuolisen kehityksen uhreja vaan myös toiminnan pioneereja. (Rhoades & Slaughter 2004, 305.)

Slaughter ja Rhoades kirjoittavat kirjassaan *Academic capitalism and the new economy* (2004) käsitteestä *New economy*, jonka olen suomentanut tähän tutkimukseen sopivaksi *uudeksi taloudeksi*. Uusi talous liittyy läheisesti tietoyhteiskunnan nousuun. Tietoyhteiskunta on tärkeä käsite akateemisen kapitalismin teoriassa, sillä siirtyminen teollisesta yhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan on ollut suurimpia korkeakoulutuksen kasvuun vaikuttavia tekijöitä. Tietoa on vaikea erottaa markkinataloudesta. Tietoyhteiskunnassa tieto on raaka-aine joka pitäisi muuntaa prosesseiksi, tuotteiksi tai palveluiksi. Yliopistot ovat perinteisesti toimineet tiedon siirtäjinä ja ne ovatkin kohdanneet uusia haasteita globaaleilta koulutusmarkkinoilta tiedon tuotteistamisessa. Yliopistot eivät kykene enää olemaan autonomisia toimijoita vaan ovat eri markkinoiden ja yhteiskunnan tavoitteiden ristipaineessa toimiva instituutio. Uudessa taloudessa tieto nähdään pääomana, jonka omistajuudesta kilpaillaan. Tietoa tuotetaan erityisesti yliopistoissa ja siksi yliopistot ovat uuden talouden kiinnostuksen kohteina. (Vesa 2014, 35; Slaughter & Rhoades 2004, 14–15.)

Akateemisen kapitalismin teoria pyrkii selittämään yliopistojen ja uuden talouden suhdetta ja sitä miten markkinoiden, valtion ja korkeakoulutuksen väliset rajat ovat hälvenneet. Slaughter ja Rhoades (2004, 8) näkevät opetuksessa ja tutkimuksessa tapahtuvan suuria muutoksia, jotka voidaan käsitteellistää siirtymisenä julkisen hyvän tiedon ja oppimisen kaudesta (public good knowledge/learning regime) akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauteen (academic capitalist knowledge/learning regime). (Slaughter & Rhoades 2004, 8–11.)

Julkisen hyvän tiedon ja oppimisen aikakautta leimasi tiedon arvon näkeminen osaksi julkista hyvää, joilla kaikilla on oikeus. Arvostus akateemista vapautta kohtaan ja usko tieteen uusiin mahdollisuuksiin julkisen hyödyn mahdollistaja oli korkealla. Julkisen ja yksityisen sektorin ero oli tällä kaudella vahva. (Slaughter & Rhoades 2005, 28.)

Akateemisen kapitalismin teoria rakentuu verkostoihin (yliopistot, valtio ja markkinat), jotka linkittävät toimijoita ja toimintaa uuteen talouteen. Verkostot rakentuvat esimerkiksi tiedon uuteen kiertokulkuun, joka toimii välittäjänä julkisen ja yksityisen sektorin sekä laajentuneen managerialistisen kapasiteetin välillä. Akateemisen kapitalismin teoria näkee erilaisten toimintaryhmien, kuten oppilaat, hallinnon, henkilökunnan ja akateemiset ammattiryhmät luovan uusia tiedon alueita, jotka yhdistävät korkeakoulut ja uuden markkinatalouden. Akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kausi muodostuu markkinakäyttäytymisestä, markkinoiden kaltaisesta käyttäytymisestä sekä verkostoitumisesta ja tiedon käytöstä pääomana (Slaughter & Rhoades 2004, 14–15.)

Akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kaudella arvo tiedon yksityistämiseen ja rahalliseen hyödyntämiseen kasvoi. Tutkimuksen arvostus nousee koska se johtaa korkean teknologian tuotteisiin, joista on hyötyä tietotaloudelle. Uusien tuotteiden lisensointi yksinomaan yksityisille yrityksille uskotaan vaikuttavan taloudelliseen kasvuun, mikä puolestaan hyödyttää koko yhteiskuntaa. Tieteen ja kaupallisen toiminnan välillä ei tehdä suurta eroa ja yksityisen sektorin tarpeet koetaan ainakin jossain määrin julkisen sektorin tarpeita tärkeämpinä. (Kankaanpää 2013, 58; Vesa 2014, 36.) Korkeakouluilla nähdään akateemisen kapitalismin kaudella olevan taloudellinen kaksoisrooli. Voiton tuottamisen akateemiselle organisaatiolle lisäksi sen tehtävänä on tuottaa sellaista tietoa ja varallisuutta joka palvelee yrityksiä kilpailemaan kansainvälisillä markkinoilla. (Rhoades 2005; Kauppinen & Kaidesoja 2014)

2.2.1 Akateeminen kapitalismi ja uusi talous

Akateemisen kapitalismin teorian nähdään selittävän sen prosessin, jossa yliopistot integroituvat uuteen talouteen (new economy). Uusi talous on keskeinen tekijä akateemisen kapitalismin kauden nousuun vaikuttava tekijä. Se ei ole kuitenkaan syy akateemisen kapitalismin kauteen. (Slaughter & Rhoades 2004, 14–15.) Slaughter & Rhoades (2004, 16) pitävät uuden talouden keskeisimpinä piirteinä yliopistojen kannalta sen globaalia ulottuvuutta, tiedon kohtelua raakamateriaalina, sen eifordlistilaista (massatuotanto) tuotantoprosessia ja työntekijöiden sekä kuluttajien tarpeita (Kankaanpää 2013, 58).

Toisin kuin teoksessa *Academic capitalism* (Slaughter & Leslie 1997) *Academic capitalism and the new economy* Slaughter & Rhoades (2004) eivät keskity akateemisen kapitalismin globaaliin ulottuvuuteen. Akateeminen kapitalismi ei ole globalisaation tulosta, mutta siinä korostetaan sen globaalia luonnetta. Erityisesti kansainvälisyys korostuu kansainvälisen kilpailun kasvun myötä viime vuosien yliopistopolitiikassa. (Vesa 2014, 38) Globalisaatio on kuitenkin keskeinen tekijä uudessa taloudessa, mutta globalisaation ulottuvuus hajoaa kuitenkin tuotteiden valmistuksessa ympäri maailmaa. (Slaughter & Rhoades 2004, 16).

Uudessa taloudessa tieto tulkitaan kriittiseksi raakamateriaaliksi, josta pyritään muokkaamaan virallisesti suojattua omaisuutta esimerkiksi patentoimalla sitä. Uuden talouden raakamateriaalina tieto voidaan muuntaa tuotteeksi tai palveluksi yksityistämällä se. Lopulta tiedon yksityistämisen myötä sitä voidaan myydä tuottoisasti eteenpäin. Voiton keräävät niin yliopistot kuin markkinat. Tieto on usein vahvasti teknologisoitunutta tai digitalisoitunutta. Yritykset ovat

siirtyneet yksityisten tuotteiden, kuten kirjojen suojaamisesta ja alkaneet vaatia yksityisyydensuojaa muun muassa kasvatuksellisiin ja koulutuksellisiin ohjelmiin ja palveluihin. (Slaughter & Rhoades 2004, 4, 15, 17.) Uudessa taloudessa erityisesti akateemisesti tuotetun tiedon luonne muuttuu. Tieto ei siirry enää vain tieteellisissä verkostoissa eikä opettaminen tapahdu enää luokkahuoneissa opettajan siirtäen tietoa oppilaille. Uudet tiedon ja oppimisen verkkoalustat, jotka saavuttavat laajan kohderyhmän antavat mahdollisuuden tiedon uudenlaiseen arviointiin. Akateemisen tiedon perinteisten arviointien kuten vertaisarvioinnin rinnalle ovat nousseet kaupalliset mittarit. (Slaughter & Rhoades 2004, 22–23.)

Uudessa taloudessa ei luoteta fordistilaiseen tuotantoprosessiin eli massatuotantoon. Uuden talouden yritysjohtajat ovat luoneet uuden tuotantoprosessin, joka käyttää vahvasti hyväkseen tietokoneita ja räätälöityä tuotantoa. Markkinoilla toimiminen edellyttää joustavuutta, jota yliopistot toteuttavat esimerkiksi palkkaamalla yhä enemmän osa-aikaista työvoimaa. (Vesa 2014, 39.) Koulutettujen työntekijöiden sekä teknologisesti älykkäiden kuluttajien tarpeiden tyydyttäminen on tärkeä uuden talouden edellytyksistä. Yritykset tarvitsevat koulutettua työvoimaa luodakseen ja suojellakseen tuotteita, prosesseja palveluita. Tuotteiden voittoa myyminen ja markkinoille pääsy edellyttää myös osaavaa työvoimaa. Vaikka yliopistot työskentelevät läheisessä yhteistyössä yksityisten yritysten kanssa, ne eivät kuitenkaan suoranaisesti toista yritystoimintaa omassa toiminnassaan. Yliopistojen työntekijät toimivat yliopistojen rajojen sisällä toisin kuin yritykset, jotka voivat ulkoistaa työntekijänsä. (Slaughter & Rhoades 2004, 18–20.)

Uusi talous on monella tapaa riippuvainen uusliberalistisesta valtiosta ja sen säännöistä, jotka luovat ja ylläpitävät uuden talouden globaalia ulottuvuutta (Kankaanpää 2014 57–58). Uusliberalistisessa valtiossa korostetaan yksilön etua toimia taloudellisena toimijana yhteisten ja tasa-arvoisten hyötyjen kustannuksella. Uusi talous uusliberalistisessa valtiossa siirtää voimavaroja hyvinvointitoiminnoista kohti tuotantotoimintoja. Uusliberaali talous on ollut vahvasti mukana luomassa hallinnollisia rakenteita ja kansainvälisiä sopimuksia, jotka liittyvät tiedon liikkuvuuteen ja tiedon suojaamiseen. Uusliberalistinen valtio on vahvistanut uutta taloutta monella eri tavalla. Akateemisen kapitalismin kausi on hyötynyt uusliberalistisesta politiikasta paljon yksityistämisen, kaupallistumisen ja sääntelyn purkamisen myötä. Yliopistojen näkökulmasta suurimpia vaikutuksia ovat olleet muun muassa Yhdysvalloissa tehdyt lainsäädännölliset toimenpiteet tiedon suojaamiseksi ja lukukausimaksujen tukien siirtäminen yliopistoilta opiskelijoille. Uusliberalismi yhdessä uuden talouden kanssa hyödyttää akateemiseen kapitalismiin integroituneita yliopistoja. Nämä yliopistot ovat saattaneet olla mukana lobbaamassa lakimuutoksia, joilla on ollut vaikutusta uuden talouden näkökulmien vahvistumiseen. (Slaughter & Rhoades 2004, 20–22.)

Korkeakoulujen integraatio uuteen talouteen on luonut myös markkinaraon uudelle yritystoiminnalle, jonka tarkoitus on toimia yliopistojen ja yritysten välissä sekä helpottaa niiden keskinäistä yhteistyötä. Näitä yrityksiä kutsutaan *välittäjäyrityksiksi* (interstitial organizations). Välittäjäyritykset myyvät palveluita muun muassa tiedon patentoimisen hoitamisesta tai etsivät yhteistyömahdollisuuksia yliopistojen, yritysten sekä valtion toimijoiden välillä. (Slaughter & Rhoades 2004, 20–22.) Välittäjäyritystoiminta on vahvassa roolissa etenkin koulutusviennissä, jossa klusterimaisuus ja yritys yhteistyö korkeakoulujen ja valtion kesken on listattu yhdeksi koulutusviennin edellytykseksi (OKM 2010).

Korkeakoulujen hallinnon roolin vahvistuminen on yksi uuden talouden leimaavista piirteistä. Korkeakoulujen hallinto on kasvattanut rooliaan kytkemällä korkeakoulujen toimintapolitiikkaa markkinatalouteen. Tämä näkyy uudessa taloudessa muun muassa korkeakoulujen hallinnon oikeuksina yliopistojen patentteihin ja suoriin markkinatoimiin. Vaikka yliopistot integroituvat uuteen talouteen ja omaksuvat paljon yritysten toimintatapoja, ne eivät kuitenkaan ole muuttumassa yrityksiksi. Eron tekoon yliopistojen taholta vaikuttaa esimerkiksi yliopistojen riippuvuus valtion rahoituksesta, jonka yliopistot menettäisivät muuttuessa puhtaasti yritykseksi. (Slaughter & Rhoades 2004, 26.)

Akateemisen kapitalismin teoria pyrkii selittämään yliopistojen integroitumista uuteen talouteen ja sen siirtymän eri prosesseja. Uuden talouden toiminnan ja siinä tapahtuvien akateemisen kapitalismin prosessien paikantamisen jälkeen on hedelmällisempää tarkastella edellä mainittua siirtymää julkisen tiedon ja oppimisen kaudesta akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauteen. Akateemisen kapitalismin teorian valossa yliopiston sisäiset toimijat kuten henkilökunta, oppilaat, hallinnon ja johtoryhmän jäsenet käyttävät hyväkseen valtion resursseja, jotka risteävät myös uuden talouden kanssa. Yliopistot pyrkivät hyödyntämään julkisen ja yksityisen sektorin parhaat puolet. Yliopistot saavat taloudellista tukea valtiolta ja samaan aikaan voittoja yksityiseltä puolelta hyödyntämällä yritysmaista toimintaa. (Slaughter & Rhoades 2004, 306.)

2.2.2 Akateeminen kapitalismi Suomessa

Akateemisen kapitalismin jalkautuminen on tapahtunut hiljalleen myös Eurooppaan ja Pohjoismaihin, joissa on perinteisesti kunnioitettu sivistysyliopiston perinnettä. Yliopistot ovat halunneet säilyttää erityisasemansa ja autonomiansa ja juuri ei-yritysmäisyys on ennen erottanut

yliopistot muista instituutiosta. Slaughter & Rhoades (2004) näkevät yhdysvaltalaisen korkeakoulutuksen siirtyneen osaksi akateemista kapitalismia 1970-luvulla kasvavan globalisaation ja ulkopuolisen rahoituksen tarpeen kasvun myötä. Suomi eroaa vielä merkittävästi amerikkalaisesta korkeakoulupolitiikasta mutta suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa tapahtuneiden muutosten myötä myös Suomen korkeakoulujärjestelmä on integroitunut vahvasti osaksi tieto- ja markkinayhteiskuntaa. Huolimatta monesta merkittävästä muutoksesta 1990-luvulla (esimerkiksi markkinaohjautuva yliopistopolitiikka ja yliopistojen rahoitus pohjan yksityistäminen) pitävät Kauppinen ja Kaidesoja (2014) 2000-luvun alkua ensimmäisenä akateemisen kapitalismin kautena Suomessa. Kauppinen ja Kaidesoja (2014) osoittavat artikkelissaan *A Shift Towards Academic Capitalism in Finland* syitä miksi akateemisen kapitalismin teoria antaa mielenkiintoisen näkökulman tutkia myös Suomessa 1990-luvulla alkanutta korkeakoulutuksen murrosta. Akateemisen kapitalismin teorian hyödyntäminen Suomen kansallisessa kontekstissa on perusteltava tarkastelemalla eri ilmiöitä, jotka ovat ilmenneet organisatorisella ja sosiaalisilla tasoilla kuten markkinat, valtio ja korkeakoulut. (Kauppinen & Kaidesoja 2014)

Perusteluita akateemisen kapitalismin ilmentymistä Suomessa, he esittävät mm. institutionaalisen muutoksen, joka mahdollisti akateemisen yrittäjyyden kasvun uuden teknologisen liikkuvuuden ja lainsäädännön myötä. Suomalaista korkeakoulupolitiikkaa tutkittaessa akateemisen kapitalismin teorian kautta on huomio kiinnitettävä markkinoiden, valtion ja korkeakoulujen institutionaaliin sosiaaliin suhteisiin.

Akateemisen kapitalismin teoriassa ilmennetään opetuksessa ja tutkimuksessa tapahtuvia muutoksia siirtymänä julkisen hyvän tiedon ja oppimisen kaudesta akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauteen (Slaughter & Rhoades 2004, 8–11.) Osa prosesseista on suoraan sovellettavissa suomalaiseen akateemisen kapitalismin ilmenemismuotoihin. Prosesseja ovat Kauppinen ja Kaidesojan (2014) mukaan tiedon uusi kiertokulku, joka yhdistää yliopistoja ja yksityisiä yliopistoja, välittäjäyritykset, jotka helpottavat yliopistojen ja yksityisten yritysten yhteistyötä ja yliopistojen hallinnon kasvava rooli yliopistojen tuotteiden patenttien toiminnasta ja suorista markkinatoimista. Toisin kuin Slaughter ja Rhoades osoittavat yhdysvaltaisessa koulutuspolitiikassa tapahtuneen siirtymisen, Kauppinen ja Kaidesoja eivät näe, että akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kausi olisi täysin syrjäyttänyt tiedon ja oppimisen kauden Suomessa. Heidän näkökulmastaan akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kausi ei merkitse kokonaisuudessaan uuden aikakauden alkua vaan, he näkevät sen edelleen kamppailevan asemastaan yliopistoissa.

Suomen teknologista kehitystä ja tiedon liikkuvuutta voidaan pitää yhtenä selkeimpänä akateemisen kapitalismin ilmenemismuotona Suomessa. Teknologia mahdollistaa yliopistojen ja

yksityisen sektorin läheisen yhteistyön ajasta ja sijainnista riippumatta. Yliopistouudistus ja uusi yliopistolaki muuttivat yliopiston tutkimushenkilöstön työnkuvaa kohti yhdysvaltalaista akateemisen kapitalismin muotoja. (Kauppinen ja Kaidesoja 2014; Kauppinen 2013) Yliopistouudistus ja uusi yliopistolaki sisältävät monta akateemisen kapitalismin peruspiirrettä, joista merkittävimpiä on uuden rahoituspohjan muutos ja valtion rahoituksen väheneminen, kansainvälisen kilpailukyvyyn kasvattaminen ja tiivistynyt yhteistyö yksityisen sektorin kanssa (esimerkiksi koulutusvienti).

Akateemisen kapitalismin ilmenemismuodot Suomessa osoittavat, että suomalaisella koulutuspolitiikalla on monia yhdyskohtia yhdysvaltalaiseen akateemiseen kapitalismiin. Akateemisen kapitalismin ilmenemismuodot Suomessa ovat kuitenkin aina tiukasti sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan, joka vielä eroaa merkittävästi amerikkalaisesta yhteiskunnasta. Merkittävämpänä erona ovat olleet lukukausimaksut, jotka ovat tärkeä osa Yhdysvaltalaista korkeakoulupolitiikkaan. Suomessa suurin osa korkeakoulujen rahoituksesta tulee valtiolta. Kuitenkin vuonna 2016 sallittiin lukukausimaksujen perintä myös Suomessa EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta.

Akateemisen kapitalismin teoria tarjoaa mielenkiintoisen heijastuspinnan koulutusviennistä käydylle keskustelulle. Kauppinen ja Kaidesoja (2014) yhtyvät Slaughterin & Rhoadesin (2004, 305) mielipiteeseen, että akateemisen kapitalismin teoriassa yliopistoja ja sen toimijoita ei pitäisi nähdä pelkästään uuden talouden ja uusliberalistisen korkeakoulupolitiikan passiivisina uhreina vaan myös aktiivisina toimijoina. Analyysivaiheessa pyritään tuomaan esille kuinka aktiivisesti yliopistot toteuttavat akateemista kapitalismia Tampereen yliopistossa ja kuinka akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kausi ilmenee sen toiminnassa.

2.2.3 Akateemisen kapitalismin kritiikki

Uusliberalistinen toimintapolitiikka korkeakoulutuksen kentällä on globaalisti levinnyttä ja sen yhtymäkohtia voidaan havaita myös laajasti paikallisella tasolla, monissa erilaisissa yhteiskunnissa. Akateemisen kapitalismin mallia ei voida kuitenkaan suoraan soveltaa kaikkiin maailman yliopistoihin. Yhtenä akateemisen kapitalismin ongelmana on ulkopuolisen rahoituksen rajallisuus. Kilpailu rahoituksesta on kovaa ja se pakottaa yliopistot keskittymään vain tiettyihin aloihin. Akateemista kapitalismia on helppo paikantaa aloilta, joilla on tiiviit yhteydet yritysmaailmaan. Akateemisen kapitalismin vaikutukset ovat kuitenkin laajemmat, esimerkiksi

Anna Kouhian ja Tuure Tammen (2014) tutkimuksessa yliopistojen tutkijasubjektin rakentumisessa. Artikkelissaan *Akateemisen kapitalismin uusliberaali tutkijasubjekti kasvatustieteellisessä tohtorikoulutuksessa* (2014) akateeminen kapitalismi nähdään tutkijasubjektin tuottamisen mekanismina, joka ulottuu laajemmalle kuin ainoastaan pyrkimyksiin varmistaa ulkopuolista rahoitusta (Kouhia & Tammi 2014). Yliopistojen pitäisi myös jatkuvasti laajentua aloille, joilla kaupallinen yhteistyö olisi mahdollista. Akateemisella kapitalismilla on mahdollisuus muuttaa käsitystä siitä, mitä julkinen hyödyke on ja minkälaista julkisin varoin tuotettu toiminta pitäisi olla, kirjoittavat Rhoades & Slaughter (2004, 306–308).

Akateemista kapitalismia kriittisesti arvioineet tutkijat (esim. Ylijoki 2009) väittävät akateemisen kapitalismin olevan vastakohta perinteiselle autonomiselle yliopistolle, jossa uusliberalistiset toimintatavat syrjäyttävät perinteiset akateemiset hyveet ja ihanteet. Yliopiston toimintaa ohjaaviksi perusarvoiksi on nostettu taloudellinen kasvu ja kilpailukyky. Akateemisen kapitalismin väitetään muuttaneen yliopistot yritysyliopistoiksi, joka kansallisen innovaatiojärjestelmän osana ja tehokkuusvaatimusten puristuksessa tuottaa liukuhihnalta työvoimaa ja tutkimustietoa talouden tarpeisiin. (Ylijoki, 2009, 84.) Kriittisessä yliopistotutkimuksessa yliopistojen markkinalisoitumiselle on etsitty syyllisiä yliopiston ulkopuolelta, ennen kaikkea uusliberaalista talouspolitiikasta. Ylijoki (2009) väittää että olisi myös syytä katsoa yliopiston sisäisiin toimintatapoihin markkinalisoitumisen edistämisen syitä etsiessä. Kauppinen jatkaa akateemisen kapitalismin teorian kritisoimista (2010, 17) toteamalla sen olevan tutkimusteorian heikko, mikä näkyy erityisesti sen käsitteellisen järjestelmän puutteellisuutena. Kauppinen kutsuu akateemisen kapitalismin teoriaa paikoittain jopa kattokäsitteeksi, joka pitää sisällään erilaisia empiirisiä teemoja, kuten globalisaatioteorian ja resurssiriippuvuusteorian. Akateemisen kapitalismin teoria voidaan Kauppinen mukaan luokitella keskitason teoriaksi, joka toistaiseksi on painottunut empiiristen ilmiöiden tutkimiseen. (Kauppinen 2010, 18).

3 KOULUTUSVIENTI

Vuonna 2010 opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta perustettu työryhmä julkaisi raportin *Kiinnostuksesta kysynnäksi ja tuotteiksi – Suomen koulutusvientistrategia* (OKM 2010.) Raportissa koulutusosaamisen viennin katsotaan olevan osuvampi käsite kuvaamaan koulutusvientistrategian tavoitteita kuin koulutusvienti. Tässä tutkielmassa käytetään käsitettä koulutusvienti, koska se on ymmärrettävä yleiskäsite toiminnalle, jossa koulutuksesta pyritään muokkaamaan markkinatavaraa ja joka laajassa merkityksessä viittaa kaikkeen koulutusta koskevaan vientiin. Koulutusvienti on osa maailman palvelukauppaa. Koulutusvientiä käsitellään laajana eri toimialoja yhdistävänä alana, johon kuuluu monia eri toimialoja. Vuoden 2016–2019 (OKM 2016) koulutusviennin tiekartassa määritelmä koulutusviennistä on tiivistetty: ”Koulutusvienniksi voidaan lukea kaikki koulutukseen, koulutusjärjestelmään tai osaamisen siirtoon pohjautuva liiketoiminta, joista muotoillusta tuotteesta tai palvelusta ulkomainen taho maksaa” (OKM 2016, 3).

Koulutusjärjestelmästä puhuttaessa tutkimuksessa viitataan koko Suomen opetusjärjestelmää esiopetuksesta korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksella tarkoitetaan kaikkia korkeakouluja ammattikorkeakouluista yliopistoihin. Suomessa koulutusta tarjotaan sekä yksityisen, että julkisen sektorin taholta. Tutkintoon johtavaa koulutusta Suomessa voi tarjota vain lainsäädännön mukaisesti koulutusta järjestävä ja rahoitusta saava toimija. Tämä koskee yleensä vain julkisia toimijoita, mutta myös korkeakoulut voivat tarjota maksullista, ei tutkintoon johtavaa koulutusta ja näin toimia yksityisenä koulutuspalveluiden tuottajana (OKM 2010, 7).

Vienti viittaa liiketoimintaan, jossa asiakkaat ovat ulkomailla. Itse koulutuksen ei kuitenkaan tarvitse tapahtua ulkomailla. Suomessa järjestetty koulutus on yhtälailla vientiä, jos asiakas, maksaja tai tilaaja on ulkomaalainen. Koulutusviennissä asiakkaita voivat olla esimerkiksi yksityishenkilöt, järjestöt ja julkisen tai yksityisen sektorin edustajat. Maailman kauppajärjestö WTO on jakanut opetuspalvelut viiteen eri luokkaan: perusopetus, toisen asteen opetus, korkeakoulutus ja ammatillinen jatkokoulutus, aikuiskoulutus, sekä muut koulutuspalvelut (OKM 2010, 7.) Koulutusvienti kuuluu WTO:n palvelukaupan yleissopimuksen piiriin (General Agreement on Trade of Service, GATS) Palvelukauppa on tällä hetkellä yksi maailman nopeimmin

kasvavista sektoreista (OKM 2010,10). Koulutuspalveluiden kaupasta ei ole vielä tilastollista tietoa, mutta sen on arvioitu olevan 3-4 prosenttia maailman palveluiden viennistä ja arvoltaan kymmeniä miljardeja euroja. Tutkintoon johtavien koulutusten myynnin arvioidaan muodostavan pääosan koulutuksen mynnistä. Vuonna 2008 maailmassa oli n. 3 miljoonaa liikkuvaa opiskelijaa. Vuonna 2011 OECD:n ja Unescon tietojen mukaan oman maan ulkopuolella opiskelijoiden lukumäärä oli jo n. 4,1 miljoonaa. Luvun on arvioitu olevan vuonna 2025 jo kahdeksan miljoonaa (OKM 2010,10). Pääosa maailmanlaajuisen koulutuspalveluiden kaupan arvosta tulee tutkintoon johtavan korkeakoulutuksen mynnistä ja yksittäisten opiskelijoiden lukukausimaksuista. (OKM 2010; 2013) Uusi yliopistolaki mahdollistaa yksittäisten tutkintoon johtavien koulutusten myynnin EU ja ETA maiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille. Yli puolet kansainvälisistä opiskelijoista tulee Aasian maista, erityisesti Kiinasta, Intiasta ja Koreasta. Lähes 80 prosenttia kaikista kansainvälisistä opiskelijoista opiskelee OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) -maissa. (OKM 2010.)

3.1 Koulutusvienti Suomessa

Suomessa keskustelu koulutusviennistä on ollut pinnalla jo pitkään (OKM 2010;2013;2016). Koulutus on muita vientialoja merkittävimmin sidoksissa yhteiskuntaan, koska sitä tarjotaan Suomessa julkisena palveluna. Suomalaisia kilpailuetuja tarkasteltaessa on otettava huomioon yhteiskunnalliset tekijät, kuten ilmainen koulutus. Suomen vahvuuksina on pidetty hyvää tuloksia kansainvälisissä PISA -testeissä, opettajien korkeaa koulutusta, koulutusjärjestelmän tasaisuutta, avoimuutta ja alueellista tasavertaisuutta. Vuonna 2010 Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen Suomen koulutusviennin strategisista linjauksista. Koulutusvientistrategian takana olleen työryhmän mukaan suomalaista koulutusta kohtaan on riittänyt mielenkiintoa maailmalla. Opetusministeriön arvion mukaan suomella olisi vahva pohja vastata kansainväliseen kysyntään eri koulutuksellisista toimintamalleista (OKM 2010, 7–10).

Koulutusvientistrategian rinnalla luotiin Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia vuosille 2009–2015. Osaamisen viennin edistämisen toimenpiteitä kansainvälistymisstrategiassa listattiin mm. koulutusviennin rakenteiden ja tietoperustan vahvistaminen, verkkopalveluiden kehittäminen Suomen korkeakoulu- ja tutkimusjärjestelmästä, alumnitoiminnan kehittäminen sekä yhteistyön edistäminen nousevien talouksien kanssa. (OKM 2013, 20.)

Vaikka suomalaiseen koulutukseen on kohdistunut paljon mielenkiintoa varsinkin suomalaiset korkeakoulut ovat kansainvälisesti jäljessä muista pienistä tiedemaista (OKM 2016). Kansainvälisyys onkin ollut suomalaisen korkeakoulupolitiikan kärkiaiheita. ”Korkeakoulujen kansainvälistyminen on luonnollisesti muutakin kuin koulutusvientiä, mutta aidosti kansainvälinen korkeakouluyhteisö avaa myös kaupallisen toiminnan mahdollisuuksia” kirjoittaa työryhmä koulutusvienti strategiassaan (OKM 2010, 9).

Vuonna 2012 palveluviennin arvo oli Tilastokeskuksen mukaan 15,1, miljardia euroa. Palvelujen vienti luokitellaan viestintäpalveluihin, rakentamispalveluihin, tietojenkäsittely- ja tietopalveluihin ja teknisiin palveluihin sekä henkilökohtaisiin kulttuuri- ja virkistyspalveluihin, johon koulutuspalvelut sisältyvät. Koulutuksen osuus palveluviennistä oli vuonna 2008 Tilastokeskuksen arvion mukaan noin 0,25 promillea eli noin 4 miljoonaa euroa (OKM 2010). Vuonna 2013 tulleen selvitysryhmän muistion mukaan koulutusviennin kokonaisarvon selvittäminen vaatisi kuitenkin tarkempaa tarkastelua kuin palvelukauppatilastojen väljiä luokituksia. Palvelukaupan lisäksi koulutusviennin tuotteet voivat olla osana muita tilastoja - koulutusviennin määrittelystä riippuu sen tuotteiden sijoittuminen. Palvelujen vienniksi lasketaan tilanteet, joissa yritys vastaanottaa korvauksen vastikkeena palvelusta ulkomaiselta talousyksiköltä. Tilastoinnin perustaksi lasketaan vain yritykset, joten esimerkiksi ulkomaalaisten opiskelijoiden Suomessa maksamat lukukausimaksut eivät tilastoidu koulutusvienniksi. (OKM 2013, 20).

Korkeakouluja pidetään koulutusviennin vetureina ja maailmanlaajuisesti merkittävimpänä koulutuksen viejinä. Koulutusvientistrategian työryhmän mukaan profiloitumalla omilla vahvuusalueillaan korkeakoulut parantavat asemiaan uskottavina kansainvälisinä yhteistyökumppaneina tutkimuksessa ja koulutuksessa. Koulutusviennin edistämistä vauhdittava tekijä on ollut myös taloudellinen taantuma, jonka helpottamiseksi on haettu vastauksia myös koulutuksen kentältä. Koulutuskauppa nähdään kasvavana markkina-alueena ja koulutusviennille kohdistuu paljon odotuksia (Esim. OKM 2010). Vuonna 2010 tulleen raportin myötä valtion taholta on perustettu konkreettisia toimenpiteitä muun muassa Finpro, joka toimii työ- ja elinkeinoministeriö tuella. Finpron tehtävä on auttaa suomalaisia yrityksiä kansainvälisillä markkinoilla. Finpro hallinnoi koulutusviennin tueksi perustettua Future learning Finlandia, joka on oppilaitoksien ja yritysten omien rahoitusten pohjalla toimiva yksikkö, jonka tarkoituksena on tukea niitä toimijoita, jotka ovat kiinnostuneita kansainvälisen koulutuksen viennistä.

Koulutusviennissä on tärkeää tunnistaa potentiaaliset markkinat. Suomen korkeakoulujen liiketoiminta-alueita ovat esimerkiksi tutkintokoulutus, konsultointipalvelut opetussektorilla, koulutusteknologia kuten uudet oppimisympäristöt ja oppimispelit, oppimistapahtumat ja

koulutuksen tutkimus ja arviointipalvelut. Haasteena on löytää oikeat liiketoimintamallit ja ne markkinat, joissa Suomi ja suomalaiset kykenevät toimimaan uskottavasti. (OKM 2010, 14.)

3.2 Tampereen yliopiston osallisuus koulutusvientiin

Tampereen yliopiston koulutusviennistä vastaa vuonna 2017 Kansainvälisen koulutuksen keskus ja kansainvälisen koulutusviennin vastaava on vararehtori Harri Melin. Melin johtaa myös koulutusvientiasioita linjaavaa Education Export Group (EEG) työryhmää. Tampereen yliopisto tekee koulutusvientistrategiassa painotettua yhteistyötä muiden yliopistojen kanssa. Vuoden 2014 alusta toimintansa aloittanut Finland University Oy (FinUni) on Tampereen yliopiston, Turun yliopiston sekä Itä-Suomen yliopiston koulutusviennin tueksi perustettu koulutusvientiyhtiö. FinUni vastaa kaikkien kolmen yliopiston koulutusviennin markkinointi- ja neuvotteluprosesseista. Kaikki kolme korkeakoulua omistavat yhtiöstä yhtä suuren osuuden. Yhtiön toimitusjohtajana on tällä hetkellä Pekka Saavalainen. Varatoimitusjohtaja Pasi Kaskinen näkee suurimmat markkinat EU- ja ETA-alueiden ulkopuolella kuten Aasiassa ja Kiinassa. Tampereen yliopistolla oli vuonna 2014 valmiina 3 koulutusohjelmaa, jotka olivat julkistalouden-, riskienhallinnan-, ja opettajien koulutusohjelma. Kysyntä muista koulutuksista vaikuttaa siihen, mitä jatkossa viedään ulkomaille. (Utain 5.2.2014)

Opettajakoulutus on yksi Tampereen yliopiston tärkeimmistä vientituotteista. Tampereen yliopiston kasvatustieteen yksiköllä on merkittävä yhteistyörooli koulutusviennissä. Finland University isännöi Thaimaasta tulleita opettajia yliopistopedagogiikan opintojen viimeistelyssä keväällä 2016. FinUnin toimitusjohtaja Pekka Savalainen kertoi, että yhteistyö Aasiaan laajentuu jatkuvasti. Hänen mukaansa Suomella on nyt hyvä perusta edetä Kaakkois-Aasiassa, koska koulutusosaamisemme tunnetaan. Vararehtori Harri Melinin mukaan FinUnin koulutusvienti Thaimaahan on kansainvälistymisen näkökulmasta erittäin tärkeää ja näkee sen avaavan uusia vientimahdollisuuksia. (Tampereen yliopisto 2016.) Syyskuussa 2016 Tampereen yliopiston kasvatustieteen yksikkö aloitti yhdessä FinUnin kanssa yhteistyön Argentiinassa Santa Fén provinssin opetusministeriön kanssa. Tampereen yliopiston kasvatustieteen yksikkö antaa asiantuntijatukea paikalliseen maisterikoulutukseen järjestämällä ohjelman aikana kolme erilaista kurssikokonaisuutta, jotka hyväksi luetaan osaksi ko. tutkintokoulutusta. Kurssikokonaisuuden aiheena on mm. School leadership and Director's Identity.

Tampereen yliopisto perii lukukausimaksuja EU- ja ETA-alueiden ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta syksystä 2017 lähtien. Lukukausimaksuja peritään englanninkielisistä tutkinto-ohjelmista ja ne ovat arvoltaan 10000 - 12000 euroa. Maksut eivät koske opiskelijoita, jotka ovat aloittaneet opintonsa aiemmin. Lukukausimaksujen myötä pelättyä kansainvälisten opiskelijoiden lukumäärän laskua yritetään vähentää ottamalla samanaikaisesti lukuvuosimaksujen kanssa käyttöön stipendiohjelman. Stipendejä on kahdenlaisia: toinen stipendityyppi kattaa joko koko lukuvuosimaksun tai puolet siitä kaksivuotisen maisteriohjelman ajalta, toinen stipendityyppi kattaa lukuvuosimaksun ja lisäksi 7 000 euron suuruisen elinkustannusstipendin kaksivuotisen maisteriohjelman ajan. (Tampereen yliopisto, 2016.)

Pelko ulkomaalaisten opiskelijoiden lukumäärän laskusta osoittautui Tampereen Yliopistossa turhaksi, sillä kansainvälisiin tutkinto-ohjelmiin haettiin tänä vuonna ennätys paljon. Osa syynä tähän on ollut tarjonnan laajentuminen, mutta myös kaikkiin tutkinto-ohjelmiin haettiin aiempaa enemmän. Tampereen yliopisto oli Suomen ainoa hakijamääräänsä kasvattanut yliopisto. (Aamulehti 4.6.2016)

3.3 Koulutusviennin kansainvälistä vertailua

Globaalin koulutusvientikentän hahmottamiseksi esitellään muutamia kansainvälisiä koulutusvientimalleja ja koulutusviennin edistämisen toimenpiteitä. Esimerkkien kautta huomioitavaa on se, että useat maat näkevät koulutuksen kysynnän kasvavan. Kansainväliset opiskelijat ovat keskeisessä asemassa etenkin englanninkielisissä maissa. Koulutusviennin toiminnan tehostamiseksi on monissa maissa koottu tarkoituksen mukaiset palvelut yhteen. (OKM 2013, 29). Koulutusviennin haasteena tulevaisuudessa voidaan pitää kasvavaa globalisaation vastarintaan ja vapaan liikkuvuuden rajoittamista. Etenkin Euroopassa ja Yhdysvalloissa poliittinen ilmapiiri on menossa uuteen, kansallismielisempään suuntaan. (Esim. Yle 27.6.2016). Aika näyttää miten tällainen liikehdintä vaikuttaa ulkomaalaisten opiskelijoiden mahdollisuuksiin ja kansainväliseen yhteistyöhön.

Iso- Britannia

Yksi koulutusviennin kärkimaista on pitkään ollut Iso- Britannia. Koulutusviennin arvoksi on arvioitu noin 17,5 miljardia puntaa, joista suurin osa (noin 75%) muodostuu kansainvälisten opiskelijoiden lukukausimaksuista. Iso-Britannialla on laaja toimipisteverkosto ympäri maailmaa

ja läsnäolo maailmalla ylläpitää näkyvyyttä ja edistää kulttuurivaihtoa. Ulkomailla tarjottavan brittiläisen koulutuksen tueksi perustettiin HE Global Integrated Advisory Service palvelu, joka tarjoaa mm. juridisia, strategisia ja laadun varmistukseen liittyviä palveluita sekä erilaisia rahoitusmahdollisuuksia. (OKM 2013, 26–27.) 2013 julkaistun Iso-Britannian hallituksen strategiassa *International Education: Global Growth and Prosperity* linjatut keskeiset koulutusviennin kasvun toimenpiteet sisälsivät mm. kansainvälisten opiskelijoiden määrän kasvattamisen. Strategian viestinä tarjottiin ulkomaalaisille opiskelijoille mahdollisuutta jäädä maahan opintojensa jälkeen, mikäli opiskelijat työllistyisivät. Kesällä 2016 Iso-Britannia päätti kansallisvaalien tuloksena erota Euroopan Unionista. Eron vaikutuksen eivät ole vielä konkretisoituneet koulutusviennin kentällä, mutta suhtautuminen kansainväliseen liikkuvuuteen ja työntekijöihin on muuttunut radikaalisti. (OKM 2013, 26–27.) Vaikka Ison-Britannian avainmarkkina-alueet ovat olleet Euroopan maiden ulkopuolella kuten Kiinassa, Intiassa, Brasiliassa ja Meksikossa, EU-erolla on välittömiä vaikutuksia koulutusviennin kasvuun. EU-ero esimerkiksi nostaa eurooppalaisten opiskelijoiden lukukausimaksuja entisestään. (Yle 27.6.2016.)

Ruotsi

Ruotsissa otettiin vuonna 2011 käyttöön lukukausimaksukokeilun EU- ja ETA-maiden ulkopuolisilta opiskelijoilta. Kokeilun käyttöönottovuotena 2011 uusien opiskelijoiden määrä laski edellisvuoteen nähden n. 80 prosenttia, mutta on sen jälkeen kasvanut hitaasti. Vuonna 2013-2014 opiskelijavirta oli jo kasvanut 30 prosentilla. (OKM 2016, 17). Ruotsi ei ole asettanut koulutusviennille erillisiä tavoitteita. Koulutuksen maksullisuudella Ruotsi haluaa korostaa kilpailua kansainvälisistä osajista koulutuksen laadulla, ei ilmaisella koulutuksella. Maksullisten tutkintoon johtavien koulutusten tavoitteena onkin ollut hakijamäärien väheneminen, ulkomaalaisten opiskelijoiden valtiolle aiheuttavien kustannusten kattaminen sekä kansainvälisille koulutusmarkkinoille pääsyn esteiden purkaminen. (OKM 2013, 24.)

Uusi-Seelanti

Uudessa-Seelannissa koulutusvienti on tärkeä osa palvelujen vientiä ja maan hallitus painottaa strategioissaan viennin edistämistä. Erityisesti kansainväliset opiskelijat nähdään kasvavaksi potentiaaliksi koulutuksen viennin edistäjänä ja hallitus on asettanut tavoitteeksi kasvattaa vuosittainen koulutusviennin arvo reilusta 67 miljoonasta eurosta 309 miljoonaan euroon. Vuonna 2011 Uusi-Seelanti perusti keskitetyn koulutusvientiorganisaation, Education New Zeland (ENZ),

joka vastaa kansainvälisten opiskelijoiden rekrytoinnista, Uuden-Seelannin markkinoimisesta ja koulutukseen liittyvän liiketoiminnan kehittämisestä. Liiketoiminnan tukemiseksi ENZ mm. tekee markkinatutkimuksia ja -analyysseja. ENZ:n perustamisen lisäksi koulutusviennin edistämiseksi on Uudessa-Seelannissa lisätty merkittävästi koulutuksen markkinointiin käytettyjä määrärahoja. Noin 95 prosenttia Uuden-Seelannin koulutusviennin taloudellisesta arvosta muodostuu lukukausimaksuja maksavista kansainvälisistä opiskelijoista. (OKM 2013, 28)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä kappaleessa käsitellään tutkimustehtävän muodostumista ja vastataan kysymykseen, mitä tutkimuksella on tarkoitus selvittää ja miten. Tutkimuskysymysten jälkeen esitellään tutkimuksen aineisto ja sen keräämisen vaiheet. Aineisto jakaantuu kahteen eri aineistoon: Opetus- ja kulttuuriministeriön asiakirjoihin ja Tampereen yliopiston verkkojulkaisuihin. Analyysi on siten kaksivaiheinen. Kummallakin aineistolla on oma merkittävä roolinsa tutkimuskysymysten kannalta. Aineistokappaleessa yhteys tutkimuskysymyksiin tulee esille ja legitimoii aineiston valintaa. Metodologia-luvussa käsitellään tutkimuksen tutkimusmenetelmää ja sitä, miten sen avulla saadaan vastauksia tutkimuskysymyksiin. Tutkimusmenetelmänä oleva diskurssianalyysi ja tarkemmin kriittinen diskurssianalyysi on omana kappaleenaan.

4.1 *Tutkimustehtävän muodostaminen*

Tutkimuksen tavoitteena on löytää uusia merkityksmaailmoja eli diskursseja yliopiston eri toimijoiden (hallinnon, opetus- ja tutkimushenkilökunnan ja opiskelijoiden) verkkokirjoituksista koskien koulutusvientiä. Analysoitava aineisto on kerätty Tampereen yliopiston verkkosivulta ja se ajoittuu vuosille 2010–2017. Kaikki koulutusvientiä edistäneet yliopistojen hallinnolliset toimenpiteet ovat saaneet alkunsa hallituksen ja ministeriöiden erilaisista strategioista ja toimenpidesuunnitelmista, joita käytän analyysin sekundääriaineistona, osoittaakseni niissä piilevät valtakurssit.

Tutkimuskysymyksistä käy jo aineiston lukuvaiheessa ilmi se, että kiinnostus ei kohdistu kaikkiin aineistosta paikannettaviin diskursseihin vaan näkökulma on rajatumpi. Tutkimushypoteesi olettaa, että analysoidut aineistot sisältävät hegemonisen aseman saavuttaneita puhetapoja ja vastaavasti myös valtakurssihin kriittisesti suhtautuvia

merkitysmaailmoja. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 79) muistuttavat, että tutkimuskysymyksen lisäksi myös aineiston valinta voi johtaa valtaa tarkastelemaan suuntaan. Olen jaotellut aineiston ensisijaisesti primääri- ja sekundääriaineistoon. Jaottelu on perusteltua, sillä lähtökohtana ovat tutkittavan aineiston eri intressit. Primääriaineiston eli Tampereen yliopiston verkkosivujen kirjoitusten kohdalla mielenkiinto kohdistuu ennen kaikkea keskustelun moniin eri toimijoihin ja yhteneviin sekä toisistaan eroaviin merkitysmaailmoihin. Tutkimuksessa on tiedostettu, että julkisten tekstien analysoiminen rajaa jo alkuun tietyn joukon yliopiston toimijoista analyysin ulkopuolelle. Julkisesti omien mielipiteiden kirjoittaminen tai artikkeleiden valinnat edustavat tiettyä sosiaalista pääomaa ja aktiivista halua ottaa kantaa ajankohtaisiin koulutuspoliittisiin aiheisiin. Tämä rajaa pois niin sanottujen yliopistojen hiljaisten äänien kuulemisen.

Sekundääriaineistosta on tarkoitus paikantaa valtaa sisältäviä diskursseja. Institutionalisoitunut puhetapa kuten hallituksen työryhmien raportit painottuvat enemmän valtasuhteiden tarkasteluun kuin primääriaineiston vapaamuotoisten kirjoitusten analyysi. Oletus on, että sekundääriaineisto on luonteeltaan homogeenisempää kuin primääriaineisto. Aineiston analyysissä on otettu huomioon se, että tutkija ei voi tehdä lukkoon lyötyjä ennakko oletuksia ja tulkintoja.

Tutkimuskysymysten muotoiluun on vaikuttanut se, että tutkimuksessa ja analyysissä painottuu ensisijaisesti diskurssien vakiintuneisuusaspekti. Tutkimuskysymykset rajaavat jo aineiston lukuvaiheessa pois osan paikannettavista diskursseista ja keskittyvät enemmän valtaa ja sen vastarintaa omaaviin tulkintoihin.

4.1.1 Tutkimuskysymykset

1. Miten valtadiskurssit muodostuvat opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa ja miten niillä perustellaan koulutusviennin tarvetta ja yliopistojen roolia koulutusviennin edistäjinä?
2. Millaisia merkityksiä Tampereen yliopiston eri toimijat tuottavat koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä ja miten ne liittyvät osaksi akateemista kapitalismia?
3. Miten yliopiston toimijoiden puheenvuorot Tampereen yliopiston verkkojulkaisuissa kytkeytyvät koulutusviennin koulutuspoliittisen keskustelun valta- ja vastadiskursseihin?

4.2 Aineisto

4.2.1 Tampereen yliopiston sisäinen aineisto

Analysoitava aineisto koostuu vuosien 2010–2017 verkkokirjoituksista Tampereen yliopiston internetsivuilla. Aluksi tarkoitus oli rajata aineisto vain yliopiston blogisivuille. Aineiston läpikäynnissä huomasin blogien tuovan esiin lähinnä vain hallinnon mielipiteitä ja osallistumista koulutusvientikeskusteluun. Siksi laajensin aineistoa Tampereen yliopiston internetsivuilla julkaistuihin teksteihin, jotka ilmenetävät koko toimijakentän mielipiteitä koulutusviennistä. Aineisto koostuu rehtoriblogeista ja tiede- ja kulttuurilehti Aikalaisen ja Tampereen ylioppilaslehti Aviisin artikkeleista, jotka ovat myös verkkojulkaisuna luettavissa. Tampereen eri toimijaryhmät ovat julkaisseet tekstejä myös monessa tutkimuksen aineistossa. Esimerkiksi yliopiston hallinnon mielipiteitä voi paikantaa sekä rehtoriblogista, että Aikalaisesta. Opiskelijoiden ajatuksia koulutusviennistä tulee ilmi Aviisissa, Aikalaisessa ja rehtoriblogin kommentteissa. Julkaisuihin tulleet kommentit ovat myös mukana analyysissä. Aineisto on kerätty syksyllä 2016 ja keväällä 2017.

Rehtoriblogi

Tampereen yliopiston verkkosivuilla on erilaisia blogiportaaleja, joihin kootaan tietyn ryhmän kirjoituksia yliopiston arjesta. Analysoin rehtoriblogia, joka on listalla ensimmäisenä. Sitä pitävät Rehtori Liisa Laakso sekä vararehtorit Harri Melin, Katariina Mustakallio ja Seppo Parkkila. Aikaisemmin rehtoriblogia kirjoittivat edeltävä rehtori Kaija Holli. Käytin ensiksi blogisivuston valmiita hakusanoja kuten *koulutusvienti*, *lukukausimaksu* ja *kansainvälisyys*, joilla hain aihealueen kirjoituksia rehtoriblogista. Hakusanoilla oli tarkoitus rajata pois osa hallinnon kirjoituksista. Lopulta päädyin lukemaan kaikki julkaisut läpi vuosilta 2010–2016. Rehtoriblogin analyysissä mukana on myös blogikirjoituksiin tulleet kommentit, joiden avulla saatiin analyysiin laajemman kentän mielipiteitä koulutusvientikysymyksiin liittyen. Analysoitavia blogikirjoituksia valikoitui tutkimukseen seitsemän.

Tampereen yliopiston tiede- ja kulttuurilehti Aikalainen

Aikalainen on Tampereen yliopiston tiede- ja kulttuurilehti, joka ilmestyy painettuna ja verkkojulkaisuna. Sen toimituksesta vastaa Tampereen yliopiston viestintäosasto ja lehti ilmestyy yhdeksän kertaa vuodessa. Jokainen yliopiston opiskelija, tutkija tai työntekijä voi lähettää Aikalaiseen omia juttuideoita ja mielipidekirjoituksia. Lehteen kirjoittavat artikkelieita ja kolumneja Aikalaisen oma toimitus sekä vierailevat toimittajat. Aikalaisen sivuilla on myös sanahaku, jonka avulla artikkelieita ja mielipidekirjoituksia voi rajata ja hakea. Pelkästään ”koulutusvienti” hakusanalla on 11 artikkelia vuosilta 2011–2016. ”Lukukausimaksut” hakusanalla artikkelieita löytyy jo 19, joista osa tietysti samoja kuin edellisellä hakusanalla haettuja. Aikalaisen aineisto on kerätty hakusanojen avulla, jotka on rajattu koulutusviennin kontekstiin. Lopullisessa analyysissa mukana oli 16 eri artikkelia.

Tampereen ylioppilaslehti Aviisi

Aviisi on Tampereen yliopiston ylioppilaslehti. Lehden kustantaja on Tampereen yliopiston ylioppilaskunta Tamy ja se on perustettu jo vuonna 1960. Aviisi on opiskelijamedia niin verkossa kuin printissä ja se ilmestyy yhdeksän kertaa vuodessa. Painotus on opiskelijakohderyhmässä ja nuorissa aikuisissa. Aviisin vakituiseen henkilökuntaan kuuluu päätoimittaja ja toimistoharjoittelija. Kirjoittajakunnassa on jatkuvaa vaihtuvuutta, Aviisin kirjoittaa henkilökunnan lisäksi freelance-kirjoittajia, -kuvaajia ja -graafikoita, jotka tekevät suuren osan lehden jutuista. Aviisin verkkosivuilla ei ole mahdollisuutta samanlaiseen avainsanahakuun kuin edellisissä aineistoissa. Kävin aineiston manuaalisesti läpi kiinnittäen huomioon avainsanoihin ”koulutusvienti”, ”lukukausimaksut” ja ”kansainvälisyys”, jotta hakusanoissa säilyi sama mentelmä kuin edellisten aineistojen kohdalla. Analyysissa mukana oli kaksi Aviisin artikkelia.

4.2.2 Opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentit

Kiinnostuksesta kysynnäksi ja tuotteiksi – Suomen koulutusvientistrategia. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010.

Strategia on erillisen työryhmän laatima selvitys koulutusviennin kehittämiskohteiden kartoituksesta. Strategiassa paikannetaan suurimmat koulutusvientiin kysyntää vastaavat ongelmat juuri korkeakouluihin, jotka ovat maailmanlaajuisesti merkittävimmät koulutuksen viejät. Strategian myötä koulutusvienti asetettiin koulutuspolitiikan asialistan kärkeen. Vaikka Suomen koulutusvientistrategian julkaisusta on jo aikaa, se määrittelee korkeakoulutuksen viennin kansallisessa kontekstissa perusteellisesti ja strategia voidaan nähdä johdatuksena moneen hallituksen toimeen koulutusviennin edistämiseksi vuoden 2010 jälkeen. Sen vuoksi, on perusteltua ottaa koulutusvientistrategia yhdeksi aineistoanalyysin kohteeksi. Koulutusvientistrategiaa analysoitaessa on tarkoitus verrata vuoden 2010 tilannetta nykypäivään ja huomioida ne koulutuspoliittiset muutokset, joita vuonna 2010 strategiassa ei vielä ollut otettu käyttöön, esimerkiksi lukukausimaksut.

Suomi kansainvälisille koulutusmarkkinoille. Selvitysryhmän muistio: Toimenpideohjelma koulutusviennin edellytysten parantamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013.

Silloinen opetusministeri Krista Kiuru asetti selvitysryhmän laatimaan toimenpideohjelman koulutusviennin edistämiseksi. Taustalla oli valtioneuvoston kesäkuussa 2013 hyväksymä Team Finland -strategia, jossa opetus- ja kulttuuriministeriölle annettiin tehtäväksi koulutusviennin toimenpideohjelman laatiminen. Selvitysryhmän tavoitteita oli, että vuonna 2025 suomalaisissa yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa on tutkintoa suorittavia ulkomaalaisia opiskelijoita vähintään 60 000 (vuonna 2013 luku oli n. 20 000). Selvitysryhmän toimenpideohjelman tarkastelu on rajattu korkeakoulutukseen, koska niiden toiminnassa on eniten selvityksiä ja käytettävissä olevaa kansainvälistä vertailutietoa.

Koulutusviennin tiekartta (2016 -2019). Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016.

Lisäksi liitteet:

1. Koulutusvienti ja hallitusohjelman tavoitteet 2015
2. Suomalaisen koulutusviennin mahdollisuuksista ja esteistä
3. OKM:n työpajoissa kartoitetut esteet ja ehdotetut toimet koulutusviennin vauhdittamiseksi

Pääministeri Juha Sipilän strategisessa hallitusohjelmassa (27.5.2015) yksi hallituskaudelle asetetuista tavoitteista oli lisätä koulutuksen ja tutkimuksen kansainvälisyyttä ja purkaa koulutusviennin esteet. Strategisen hallitusohjelman toimintasuunnitelmassa (28.9.2015) tarkennettiin osaamisen ja koulutuksen kärkihankkeita ja toimia hallituskauden aikana. Yksi

kootuista kärkihankkeista on vahvistaa korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyötä innovaatioiden kaupallistamiseksi. (OKM 2016)

Hallitusohjelman perusteella laaditun tiekartan tarkoituksena on tuoda vuosien 2016–2019 koulutusviennin vauhdittamisen tukitoimet näkyviksi. Ratkaiseviksi tekijöiksi määritettiin yritysten, korkeakoulujen ja oppilaitosten omat valinnat, joissa onnistuessa luodaan kestävä pohja koko toiminnalle. (OKM 2016.)

4.3 Metodologia

Tässä kappaleessa esittellään tarkemmin tutkimuksen metodologiaa eli tutkimusmenetelmää. Tutkimusmenetelmänä tutkimuksessa käytetään diskurssianalyysin lähestymistapaa ja tutkimuksen aineistoa analysoidaan tarkemmin kriittisen diskurssianalyysin avulla. Tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu ennen kaikkea siihen, minkälaisia uusia diskursiivisia käytäntöjä ja suhteita koulutuspoliittinen puhe koulutusviennistä rakentaa ja uudelleen muotoilee. Sen lisäksi mielenkiinto kohdistuu siihen, miten nämä uudet puhettavat rakentuvat osaksi valta- ja vastadiskursseja.

Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä, vaan sen voi nähdä enemmänkin väljäksi teoreettiseksi viitekehyyksi (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17). Diskurssianalyysi on laajaa kielen tutkimuksiin ja merkityksiin liittyvää analyysia. Se voidaan määritellä kielen käytön ja merkitysten tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 10). Teoreettisella kentällä diskurssi ja siihen liittyvät ymmärrykset maailmasta perustuvat konstruktivistiseen maailmankuvaan, jossa todellisuus ja kieli nähdään sosiaalisesti rakentuneeksi (mm. Alasuutari 2007). Koulutusvientiä koskeva asiantuntijapuhe sekä verkkojulkaisut ovat nähtävissä sosiaalista todellisuutta rakentaviksi konstruktioksi, jotka muokkautuvat lukijoiden kohdatessa tekstin taas uudenlaisina tulkintoina. (Jokinen ym. 1993, 24).

Analyysissa keskitytään kriittiseen diskurssianalyysiin ja etenkin Foucault'laiseen diskurssianalyysin suuntaukseen ja etsitään kielestä valta- ja vastadiskursseja. Tutkimuksen tarkoituksena on löytää Tampereen yliopiston verkkojulkaisuista sekä hallinnon dokumenteista yhteneviä ja toisistaan eroavia merkitysmaailmoja, jotka linkittyvät osaksi valtaa.

Diskurssianalyysissa se, miten analysoitavaa kieltä tulkitaan ja ymmärretään, on aina sidoksissa kontekstiin eli kieltä ympäröivään todellisuuteen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29.)

Koulutusvientikeskusteluun liittyviä merkityksiä tutkittaessa ei ole mahdollista ymmärtää tietoa, ilman kontekstia.

Diskurssianalyysia tutkimusmenetelmänä käyttäessä on perusteltua määritellä tarkemmin diskurssin käsitteet. Luku lähtee liikkeelle kysymyksestä, mitä kieli on. Kielen ja sen sisältävien merkitysten avulla pohjustetaan sitä todellisuusmaailmaa, johon tutkimuksessa käytetty diskurssi perustuu. Kielen teoriaa ja tutkittuja toimintatapoja jäsennetään tarkemmin. Kriittinen diskurssianalyysi -luvussa eritellään sen tutkimusmenetelmiä laajemmin sekä määritellään sen keskeisimpiä käsitteitä kuten valta ja hegemonia.

Mitä kieli on ja miten se toimii?

Diskurssianalyysin tarkempi tarkastelu edellyttää kielen toiminnan ymmärtämistä ja kriittistä näkökulmaa. Tutkija Mikko Lehtosen mukaan kriittisyys edellyttää kielen ja sen osuuden tarkastelua merkitysten muodostumisessa (Lehtonen 1996, 28). Lukion äidinkielen kirjassa (Äidinkieli ja kirjallisuus käsikirja 2004, 58) kielen määritellään olevan symboleille perustuva viestintäjärjestelmä, joka antaa perustan koko inhimilliselle kulttuurille. Kirja myötäilee yleistä kieltä koskevaa käsitystä, jossa kieli nähdään välineenä, jota ihmiset käyttävät erilaisten viestien lähettämiseen. Lehtonen pitää käsitystä kielestä viestien lähettämisen välineenä ongelmallisena. Hän määrittelee kielen toimintaa ja merkitysten merkitystä teoksessaan *Merkitysten maailma* (1996). Kieli pelkästään viestin lähettämisen välineenä edellyttäisi, että lähettäjällä ja vastaanottajalla on jo valmiiksi yhteistä tietoa, jonka avulla he voivat ymmärtää toisiaan. Tästä syystä Lehtosen mukaan kieltä ei ole syytä tarkastella pelkästään välineenä, jota käytetään kun halutaan lähettää jokin sanoma vastaanottajalle.

Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen teos *Diskurssianalyysin aakkoset* (1993) alkaa kielen käytön analysoinnin karkealla jaottelulla kahteen vaihtoehtoiseen näkökulmaan: kieli voidaan nähdä joko todellisuuden kuvana tai todellisuuden rakentajana. Kieli todellisuuden kuvana nojaa realistiseen oletukseen siitä, että kielen käyttö toimii välineenä saada tietoa olemassa olevista faktoista. Kieli todellisuuden rakentajana perustuu sosiaalisen konstruktivismin näkökulmaan, jossa kielen käyttöä ei käsitellä apuvälineenä todellisuuteen vaan osana todellisuutta itseään. (Jokinen ym. 1993, 9.) Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi pohjautuu jälkimmäiseen näkökulmaan, jossa kieli nähdään osaksi todellisuutta ja liittyy osaksi sosiaalisen konstruktivismin teoreettista kenttää.

Kielen käyttö ei pelkästään kuvaa maailmaa vaan merkityksellistää, järjestää ja rakentaa sekä samalla uusintaa ja muuttaa sitä sosiaalista todellisuutta jossa elämme. Toisin sanoen me annamme

merkitykset eli konstruktoimme kohteet joista puhumme tai kirjoitamme. (Jokinen ym. 1993, 18.) Lehtonen jatkaa ajatusta kielestä käytännöllisenä tietoisuutena, maailman merkityksellistämisenä ja maailmassa olemisena (1996, 33). Lehtosen mukaan kieli on erottamaton osa ihmisenä olemista. Hän muistuttaa, että vaikka kieli on keskeinen tekijä todellisuutta koskevan kuvamme muotoutumiseen, todellisuus ei ole kielestä riippuvaista eikä kaikki oleva palaudu kieleen. Tapahtumien olemassaolo ei riipu kielestä, niillä voi olla merkityksiä vain kielen sisällä. (Lehtonen 1996, 29–34.) Konstruktiivisuuden idea liittyy oleellisesti kielen jäsentymiseen sosiaalisesti jaettuina merkityssysteemeinä. Konstruktiiviset merkityssysteemit sisältävät ajatukset jossa kieltä tai sen käyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi. (Jokinen ym. 1993 19–20.) Konstruktiivisuuden ideaan linkittyy kiinteästi kielen jäsentäminen sosiaalisesti jaettuina merkityssysteemeinä. Merkityssysteemien alkuperä on Saussuren (1983) erottelun systeemisen käsitteessä, jossa kieli on systeemi, jonka kaikki elementit ovat toisistaan riippuvaisia. Saussurea voidaan pitää yhtenä semiotiikan oppi-isänä, jonka merkityssuhteiden teoretisointi on ollut taustalla ajatuksessa kielestä todellisuuden tuottamisen välineenä. Diskurssianalyysissa painotetaan tosin Saussuresta eroten enemmän merkityssuhteiden joustavuutta kuin kielen rakennetta. Merkitykset rakentuvat siis suhteessa toisiinsa ja siten perustuvat niiden keskinäiseen erottumiseen. Merkitykset eivät synny tyhjästä vaan rakentuvat osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä (Esim. Lehtonen 1996). Merkitykset ovat osa sosiaalisia käytäntöjä, se ei tarkoita sitä, että niitä ei ole välttämätöntä ymmärtää vain sanojen ja lauseiden systeemeiksi, vaikka sosiaalinen vuorovaikutus ja asioiden merkityksellistäminen useimmiten ovat verbaalisia. Jälkistrukturalistit ja kulttuurimaterialistit korostavat Saussuresta eroten merkitysten moneutta ja niiden historiallista muuttuvuutta. Juuri näistä merkityksistä ja muuttuvuudesta pyritään diskurssin avulla saamaan otetta. (Jokinen, ym. 1993, 20–28).

Sara Pietikäinen ja Anne Mäntynen kuvaavat kielen ja yhteiskunnan dynaamista suhdetta teoksessaan *Kurssi kohti diskurssia* (2009). Kieli liittyy oleellisesti inhimilliseen toimintaan. Kieltä tutkimalla saadaan myös tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen kulttuureista, sillä kielen järjestäytymisen tavat ja keinot ovat kulttuurisia ja sosiaalisia. Kielen ja sitä ympäröivän yhteiskunnan välinen suhde on monitasoinen. Kieli ymmärretään diskurssitutkimuksessa resurssiksi. Kielen käyttö koostuu siis joukosta erilaisia kielellisiä resursseja, joista kielenkäyttäjä voi valita tilanteen ja taitojensa mukaan. Kielen resursseja ovat esimerkiksi murteet, genret, tarinat ja diskurssit. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13–15). Kielen käytössä ja se tutkimisessa valintoja tehdään kaikilla kielen merkityssysteemien tasoilla. Valinnat diskurssiivisella tasolla tarkoittavat käytännössä sitä, että samaa tapahtumaa tai ilmiötä voidaan kuvata käyttämällä kielen resursseja eri tavoin. Kaikki kielelliset valinnat rakentavat erilaisia merkityksiä ja antavat siten erilaisen

kuvan tapahtuneesta. Valittu kielenkäyttö rakentaa todellisuutta ja osoittaa sen, miten kieli on sosiaalisesti järjestynyttä ja miten se sisältää valtaa.

Todellisuuden tuottamista kielessä tapahtuu tietynlaisten sääntöjen puitteissa. Näitä sääntöjä pyritään tulkitsemaan diskurssin käsitteen avulla. Lehtosen mukaan diskurssilla tarkoitetaan erityistä tapaa representoida inhimillistä todellisuutta. (Lehtonen 1996, 31–32.). Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä pyrkii tutkimaan sitä, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan (Jokinen ym. 1993 20–21). Kriittinen diskurssianalyysi metodologisena tutkimusmenetelmänä edellyttää diskurssin käsitteen tarkempaa määrittelyä. Seuraavassa kappaleessa tuodaan esiin tutkimuksen kentällä vakiintuneita diskurssin ymmärrystapoja.

4.4 Kriittinen diskurssianalyysi

Diskurssianalyttinen tutkimus jaetaan yleensä kahteen eri näkökulmia painottavaan tutkimushaaraan: sosiaalisen todellisuuden moninaisuuteen keskittyvään tulkitsevaan diskurssianalyysiin sekä valtasuhteita painottavaan kriittiseen diskurssianalyysiin. Nämä analysointitavat eivät ole toisiaan poissulkevia vaan kiinnittyvät samanlaisiin teoreettisiin lähtökohtiin painottaen diskurssiivisen todellisuuden kahta ulottuvuutta. Jokinen ym. Tiivistää valtasuhteiden analyysin kriittisessä diskurssianalyysissä: ”Sosiaalinen todellisuus voi jäsentyä periaatteessa lukemattomilla eri tavoilla, mutta jotkut jäsennostavat voivat vakiintuessaan tukahduttaa moninaisuutta, mikä nostaa valtasuhteet keskiöön” (Jokinen ym. 1993, 11). Kriittisessä diskurssianalyysissä huomio kiinnitetään analysoitavaa aineistoa dominoiviin sosiaalisen todellisuuden jäsennostapoihin. Kriittisen diskurssianalyysin analyttisestä otteesta on erotettavana kaksi eri näkökulmaa: valta diskurssien välisissä suhteissa ja valta diskursseissa. Tutkimus painottuu ensimmäiseen näkökulmaan paikantaa diskurssien välisiä valtasuhteita, mutta myös diskurssien sisäisten valtasuhteiden tarkastelu tulee olemaan osa analyysia. Kriittisellä diskurssianalyysillä pyritään systemaattisesti tutkimaan diskurssien sosiaalisten ja kulttuuristen suhteiden sekä rakenteiden välillä vallitsevia, piilossa olevia suhteita.

Konteksti on keskeinen ja erittäin laaja-alainen käsite diskurssianalyysissä. Sillä voidaan tarkoittaa asiansyhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä, tai yhteiskunnallista tilaa. Pietikäinen & Mäntynen (2009) määrittelevät kontekstin käsitettä diskurssianalyysin sopivaksi: ”Sillä (kontekstilla) tarkoitetaan kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä mahdollistavat ja rajaavat sen käyttämistä ja tulkitsemista” (Pietikäinen &

Mäntynen 2009, 29). Konteksti on aina tutkijan rajaama ja tutkijan rajaukset, eli hänen valitsemansa aineistot, teorialat ja metodit ohjaavat näkemään ja käsitteellistämään tutkittavan ilmiötä tietyllä tapaa. Kontekstin rajauksen lisäksi tutkijan oma suhde aineistoon ja tutkittavaa ilmiöön vaikuttavat hänen mahdollisuuksiinsa ja rajoituksiinsa toimia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 31–37.)

Toinen diskurssianalyysin keskeinen käsite on tilannekonteksti. Tilannekontekstilla viitataan siihen sosiaaliseen tilanteeseen, jonka osana kielenkäyttö on, esimerkiksi mielipidekirjoitus lukukausimaksuista *Aviisissa*. Tilannekontekstissa oleellisia ovat sen toimijoiden roolit eli kuka puhuu ja kenelle. Osallistujien toimijuudet ja osallistumisroolit voivat vaihdella tilannekontekstissa. Ne ovat samalla pysyviä ja toisaalta rakentuvat dynaamisesti. Diskurssianalyysissa on syytä kiinnittää huomioita aineiston erilaisiin sosiaalisiin rooleihin ja siihen millaisia kielellisiä toimijuuksia ne rakentavat. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 33–34.) Diskurssianalyysi tutkii suhdetta kielen ja kontekstin välillä eri näkökulmista esimerkiksi miten maailmaa, sen tapahtumia ja toimijoita representoidaan, millaisia identiteettejä toimijoille rakentuu tai miten toiminta kielellisesti järjestyy. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 52.)

Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii osoittamaan sen, miten valtasuhteet ja vallan tavoittelu synnyttää ja muokkaa diskursiivisia käytänteitä, tapahtumia ja tekstejä. Samalla pyritään tekemään näkyväksi diskurssien ja vallan välinen näkymätön suhde, joka toimii vallan ja hegemonian luojana. (Pynnönen 2013, 29; Fairclough 1993, 135.) Analyysin lähtökohtana on etsiä hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja. Kriittisessä diskurssianalyysissä mielenkiinto kohdistuu kulttuurisiin itsestäänselvyyksiin, eräänlaisiin kyseenalaistamattomiin totuuksiin, jotka vievät tilaa muilta diskursseilta. Tutkimuksen aineistoa on ohjannut jo lukuvaiheessa rajattu näkökulma, jossa kiinnostus on kohdistunut moninaisten diskurssien sijaan erityistä valtaa omaaviin sosiaalisen todellisuuden tulkintoihin. Tutkimuskysymysten myötä tutkimuksessa painottuu diskurssien vakiintuneisuusaspekti yli diskurssien moninaisuuden. (Jokinen ym. 1993, 76–77.) Tutkimuskysymysten kautta tapahtunut sulkeistaminen eli tiettyjen diskurssien pois rajaaminen on perusteltua, sillä huomio on kiinnittynyt erityisesti koulutusvientikeskustelun kentän heterogeenisyyteen ja siihen kuinka eri toimijat sijoittuvat hegemonisen aseman saavuttaneeseen markkinaohjautuvaan keskusteluun koulutuksen tuotteistamisesta. Analyysissä on tärkeää kiinnittää huomio eri subjektipositioihin eli siihen, kuka aiheesta puhuu ja mitä ovat eri intressit koulutuksen viennin vauhdittamiselle.

Kriittisessä diskurssianalyysissä ideologian käsite on keskeinen tapa nähdä diskurssien väliset suhteet ja järjestykset sekä niissä piilevä epätasaisesti jakautunut valta. Diskursiivisen vallan kannalta on oleellista se, että diskurssit rakentavat tietynlaisia näkemyksiä, uskomuksia ja

käsityksiä maailmasta ja sen ihmisistä ja tapahtumista. Näitä rakennettuja käsityksiä voidaan kutsua ideologioiksi, jotka luovat aina rajallisen ja valikoidun kuvan maailmasta. Ideologialla tarkoitetaan sellaisia käsityksiä ja uskomuksia maailmasta, jotka voivat myös ohjata toimintatapoja. Diskurssit nojautuvat ideologioihin ja ne voivat haastaa tai ylläpitää ideologioita kielellisten resurssien avulla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 59.) Ideologiat voivat tulla tekstistä ilmi myös epäsuorina väittäminä. Ne esiintyvät tällöin itsestäänselvyyksinä ja myötävaikuttavat valtasuhteiden muotoutumiseen ja ylläpitämiseen. (Pynnönen 2013, 20; Fairclough 1995, 25–26.)

Kriittinen diskurssianalyysi lähtee liikkeelle samoilla analyysin tavoilla kuin diskurssien identifiointi muutenkin. Jokisen ym. mukaan pyritään kiinnittämään huomio yhtäläisyyksiin eli samojen merkityssuhteiden osiin (Jokinen ym. 1993, 80). Hegemonisen diskurssin voi erottaa toisista diskursseista esimerkiksi kiinnittämällä huomioita siihen, miten useasti tietyn diskurssin palat toistuvat tai mitä selvempänä tietty diskurssi esiintyy. (Jokinen ym. 1993, 81.) Analyysi tarkentuu silloin, kun tarkastelua paikannetaan diskurssin sisäisiin valtasuhteisiin. Aineistolähtöisessä analyysissä on tärkeä tunnistaa diskurssien sisäänpääsyn rajoittuneisuus. Kumminkin tutkimuksen aineistot jo valinnallaan rajaavat pois eri toimijoiden osallistumisen. Valtionhallinnon kieli vaatii formaalia institutionalisoitunutta kielenkäyttöä kun taas julkiset verkkojulkaisut vaativat kielellisen ilmaisun taitoa.

4.4.1 Diskurssi

Kieltä ole kannatavaa nähdä vain todellisuutta koskevan informaation välittämisenä vaan erilaisten asioiden tuottajana mm. diskurssien kautta. (Alasuutari 1996, 178.) Tutkimuksessa, jonka pyrkimyksenä on nostaa esille yliopiston toimijoiden sijoittumista koulutusvientikeskustelun kentällä, diskurssin käsite kuvaa parhaiten puhutun puheen tapoja. Diskurssin käsitteen avulla pyritään tunnistamaan hegemonisia puhetapoja, joilla perustellaan koulutusviennin tarpeellisuutta ja selvittämään minkälaisia vastamerkityksiä valtadiskurssit ovat tuottaneet.

Diskurssin määritelmäkenttä on hyvin laaja ja siksi diskurssin käsitettä ei voi määritellä tyhjentävästi. Tutkijan on tehtävä valinta, mitä diskurssilla tutkimuksen eri konteksteissa tarkoitetaan. Diskurssin merkitys ei ole tutkijallekaan pysyvä. Tässä tutkimuksessa käytetään diskurssin käsitettä kriittisen diskurssitutkimuksen perinteen mukaisesti. Sen mukaisesti diskurssin käsitteellä on kaksi eri merkitystä. *Diskurssilla* (ilman artikkelia *discourse*) tarkoitetaan teoreettista näkemystä kielestä sosiaalisen ja tilanteisen toiminnan resurssina. *Diskurssit*-käsitteellä monikollisessa muodossa (*a discourse, discourses*) tarkoitetaan merkityksellisempää tapaa, jonka

kieliyhteisön jäsenet tunnistavat. Suomen kielessä tämä merkitys voidaan erottaa edellisestä jollain tietyllä määritteellä esim. feministinen diskurssi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 27.)

Termiä diskurssi käytetään laajasti useilla eri tieteenaloilla. Fairclough (1997, 31) erottaa diskurssista kaksi merkitystä, joista ensimmäisessä termi liittyy kielen interpersoonaliseen funktioon ja on kielitieteissä vallitseva merkitys. Diskurssi nähdään sosiaalisena toimintana ja vuorovaikutuksena, ihmisten kanssakäymisenä todellisissa sosiaalisissa tilanteissa. Toista diskurssin merkitystä käytetään jälkistrukturalistisessa yhteiskuntatutkimuksessa. Siinä diskurssi nähdään todellisuuden sosiaalisena konstruktiona, tiedon muotona. (Fairclough 1997, 31.) Fairclough painottaa kielen käyttöä ja tarkastelua etenkin sosiaalisen käytännön muotoina. Tämän lähestymistavan myötä kielen käyttöä voi kutsua diskursseiksi (Fairclough 1997, 75.)

Michael Foucault (1926–1984) on yksi tunnetuimpia diskurssin teoreetikoista. Erityisen merkittävänä on pidetty Foucault’n esittämiä ajatuksia diskursseista, vallasta ja subjektista. Hän viittasi diskurssin käsitteellä sanojen ja asioiden väliseen vuorovaikutukseen ja tilaan sekä näki diskurssin vastakohtana sellaisille teorioille jotka pohjautuvat “täysivaltaisen pätevinä pidettyihin synteeseihin”. (Foucault 2005, 39.) Foucault’n mukaan diskurssiteorian on osoitettava, että maailmankaikkeuden liikkumattomat käsitykset eivät olleet itsestään päteviä, vaan että ne ovat syntyneet rakentamisesta, jonka säännöt on tunnettava ja perusteluja valvottava. Diskurssin käsitteessä on kyse siitä, että irrottaudutaan niiden näennäisestä ilmeisyydestä ja tuodaan esille niiden asettamat ongelmat. Hänen mukaan diskurssin tutkiminen edellyttää teoriaa, joka voidaan toteuttaa vain jos “diskurssiivisesti tuotettu ja diskurssin tuottava kenttä tulee esiin ei-synteettisessä puhtaudessaan” (Foucault 2005, 40). Foucault korostaa, että diskurssia ei pidä palauttaa alkuperän kaukaiseen läsnäoloon. Diskursseja tutkiessa kontekstisidonnaisuus on tunnistettava ja nostettava esiin analyysin eri vaiheissa. On pyrittävä ottamaan vastaan diskurssin jokainen hetki sen tullessa esiin tapahtumana, diskurssia on siis käsiteltävä silmänräpäyksessä (Foucault 2005, 39).

Diskurssit eivät Foucault’n mukaan ole pelkästään merkkijoukkoja vaan käytäntöjä, jotka systemaattisesti rakentavat kohteita, joista ne kertovat. Tämä lähestymistapa muotoilee hyvin myös tämän tutkimuksen näkökulma: kieltä ei tarkastella pelkästään merkitysten näkökulmasta vaan myös toiminnan näkökulmasta oletuksena, että merkkien käyttö muovaa todellisuutta ja vaikuttaa siihen todellisuuteen jossa niitä käytetään. (Alasuutari 2007, 103.) Diskurssien ohella Foucault on myös kiinnittänyt huomion ei-diskursiivisiin eli ”asioihin, jotka tapahtuvat”. Alasuutari esittää, että Foucault’lle diskurssin ja ei-diskurssin välinen ero tarkoittaa näiden kahden näkökulman erottamista: Foucault’n tapa tulkita inhimillistä todellisuutta kahdesta näkökulmasta on ymmärrettävä niin, että diskurssin rakentumisen säännöt täytyy ilmaista ei-diskursiivisilla tekijöillä. Ei-diskursiivisiksi tekijöiksi hän mainitsee muun muassa poliittiset tapahtumat,

taloudelliset ilmiöt ja institutionaaliset muutokset (Foucault 2005). Foucault’lle diskursseissa ei ole kyse vain kielestä ja teksteistä, vaan myös toimimisen, tekemisen ja käytännön tavoista. Diskurssit tuottavat sosiaalista todellisuutta, ja samalla myös reflektovat ja kuvaavat todellisuutta. Foucault’n mukaansa diskurssit kytkeytyvät aina ympäröivään yhteiskuntaan ja sen instituutioihin, sosio-ekonomisiin, poliittisiin ja materiaalsiin ulottuvuuksiin. (Reinikainen 2007, 39.) Kielen analyysi esittää diskursiivisesta tuotteistamisesta kysymyksen: “Minkä sääntöjen mukaan lausuma on muodostunut ja minkä sääntöjen mukaan voisi niin muodoin muodostaa muita samankaltaisia lausumia?” Diskurssin tapahtumien kuvaus muodostaa kokonaan toisenlaisen kysymyksen: “Miksi ilmeni juuri tuo lausuma, eikä sen sijaan mikään muu?” (Foucault 2005, 41).

Diskurssiteoriassa kieli nähdään järjestelmänä, joka on olemassa ja jossa yksilö tuottaa merkityksiä (Lehtonen 1996, 32). Diskurssiteoria tutkimuksen viitekehyksenä pyrkii eri tavoin vastaamaan kysymykseen, mistä tässä on kyse. Sen tarkoituksena ei ole maailman kategorisoiminen eri merkitysten kautta. Teorian päähuomio tulee olemaan erilaisten muutosten, erojen ja yhtäläisyyksien tuottamista, poissulkemista ja identifiointia. (Lehtonen 1996.)

4.4.2 Valta ja vastarinta kriittisessä diskurssianalyysissä

Kielenkäyttö ja siihen liittyvät valinnat muokkaavat tieto- ja uskomusjärjestelmiä ja ovat mukana rakentamassa yhteisöllisiä identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. Kieli on sosiaalisesti järjestynyttä ja sillä on valtaa. (Pynnönen 2013, 16; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17.) Kriittinen diskurssianalyysi on valtasuhteiden analysoimista. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten valtasuhteita tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. Siksi vallan käsite on tärkeä ja on syytä tarkentaa, miten valta tämän tutkimuksen kontekstissa määritellään.

Kriittisen diskurssianalyysin kriittisyys tarkoittaa pyrkimystä tehdä näkyväksi niitä kielenkäyttötapoja ja sosiaalisia käytäntöjä jotka ovat sidoksissa syy- ja seuraussuhteisiin. Etenkin vallankäytön yhteys kieleen on usein vaikeaa nähdä, vaikka kieli on tärkeä väline vallankäytölle. Valtasuhteet ja niiden seurauksena syntyvät ideologiset käytännöt ovat usein näkymättömiä, mikä edesauttaa valtasuhteiden ylläpitoa. (Fairclough 1997, 75). Yksi vallan ja diskurssin suhteen keskeisistä tekijöistä on se, miten eri sosiaalisilla ryhmillä on mahdollisuus ja oikeus osallistua diskurssiin. Analyysin fokus on instituutioiden ja eliittiryhmien dominointisuhteissa, joita

toteutetaan ja legitimoidaan tekstin tai puheen avulla. (Pynnönen 2013, 30.) Jokisen ym. (1996, 75) mukaan analysoitaessa diskurssien ja vallan välisiä suhteita tulisi valtaa tarkastella produktiivisena ja sosiaaliin käytäntöihin linkittyneenä ilmiönä. Valta ei ole yksilön ominaisuus eikä sitä tule tulkita diskurssin ulkopuolelta määrittämänä voimana. Valta ei kiinnity yksilöihin eikä se jakaannu tasaisesti (Jokinen 1996, 87).

Tutkimuksen aineiston pohjalta valtaa analysoidaan kysymällä mm. Miten jotkut tiedot saavat totuuden aseman ja millaisia subjektipositioita niissä ihmisille tuotetaan? (Fairclough 1992, 12). Valtadiskurssien analyysissä on syytä erityisesti kiinnittää huomioita myös siihen, että diskurssin eri toimijoilla on eri määrä valtaa ja resursseja hyödynnettävänä. Analyysi keskittyy siis diskurssien sisäisen vallan ja valtasuhteiden paikantamiseen. Jokinen ym. (1996, 86) ehdottavat valtarakenteiden esiin nostamisen avuksi analyysissä kysyttävän mm:

1. Mitä diskurssissa sanotaan tai tehdään, kenellä on puhevalta
2. Millaiset ovat toimijoiden väliset suhteet diskurssissa, millaiset ovat toimijoiden velvollisuudet ja oikeudet, entä miten ne on määritelty?
3. Millaisiin subjektipositioihin puheet asemoituvat tai tulevat asemoiduksi, otetaanko kaikista positioista lausuttu puhe yhtä vakavasti?

Tietyllä henkilöllä saattaa olla puhevaltaa toisessa tilanteessa ja toisessa taas ei, tilanteissa rakentuu vallan epäsymmetria. Valta vaikuttaa diskursseihin osallistumisen mahdollisuuksiin, mitä enemmän valtaa on käytettävissä, sitä laajempi pääsy diskursseihin. Vastaavasti, mitä rajoitetummat diskurssit ihmisellä on käytössä, sitä vähemmän heillä on vaikutusmahdollisuuksia tai valtaa. (Pynnönen 2013, 17.) Vallan analyysissä kiinnitetään erityisesti huomioita siihen, mistä positioista asiat ja argumentit esitetään ja mitkä asiat jäävät puheen ulkopuolelle. Tutkimuksen aineiston koostuessa sekä virallisista dokumenteista, että valmiiksi määrittyneistä subjektipositioista (kuten rehtorit, tutkijat ja opiskelijat) kytkeytyy toimijoiden välisiin valtasuhteisiin kysymys: Onko diskurssiin sisäänpääsyä rajoitettu ja vaatiiko osallistuminen formaaleja osanottajien taidoille asetettuja vaatimuksia kuten esimerkiksi ammattisanastoa? (Jokinen ym. 1996, 86–87.)

Mikko Lehtonen (1996, 50–51) tiivistää Foucault'ia myötäillen tärkeimpiä kieleen ja valtaan liittyvien kysymysten painottuvan yksilön vaihteleviin oikeuksiin puhua tiettyä kieltä. Lehtonen muistuttaa kielen olevan myös vastarinnan aluetta. Kielessä vastarinta ilmenee kielellisenä normien rikkomisena. Marjo-Riitta Reinikainen (2007) avaa Foucault'laista ajattelua valtasuhteista siten, että valta on diskursseissa tai, että valta on diskursiivista (Reinikainen 2007, 46–47.) Diskurssien valta perustuu niiden kykyyn tuottaa tietoa ja totuuksia, joilla voidaan hallita yksilöä tai ryhmiä. Diskursseissa valta ja tieto ovat molemmat konstruoituja. Ne ovat moninaisia ja

keskenään kilpailevia, mutta vain jotkut niistä saavuttavat institutionaalisen, hallitseva ja legitimoidun aseman. Foucault’lainen näkökulma painottaa sitä, että ei ole olemassa vain yhtä totuutta vaan monia erilaisia totuuksia, jotka paikantuvat erilaisiin kilpaileviin diskursseihin, joista toiset ovat vakuuttavampia kuin toiset (Reinikainen 2007, 47–48). Tärkeä osa Foucault’laista vallan käsitettä on *vastarinta*. Valtaa ei ole ilman vastarintaa, kaikki diskurssit ja niihin kytkeytyvä valta tuottavat vastarintaa. Vastarinta ottaa muotonsa vastadiskursseissa, jotka tuottavat vanhaa diskurssia haastavaa tai kyseenalaistavaa tietoa tai totuuksia. Periaatteessa jokainen diskurssiin osallistuva voi joko myötäillä diskurssia toistamalla sitä tai vastustaa diskurssia tuomalla uusia näkökulmia toisesta diskurssista (Reinikainen 2007, 48).

4.4.3 Hegemonia ja hegemoniset diskurssit

Hegemonia tarkoittaa sekä yleistä johtajuutta, että valta-asemaa yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuten taloudellisilla, kulttuurisilla tai ideologisilla vaikutuspiireillä. Hegemonia on taloudellista määräysvaltaa pitävän yhteiskuntaluokan koko yhteiskunnan yli kurottuvaa valtaa. Hegemonian käsite ja siihen liittyvä teoria pohjautuu Antonio Gramscin (1891–1937) analyyseihin länsimaisesta kapitalismista. Hegemonian käsite kiinnittää huomioita yhteiskuntaluokkien ja ryhmien väliseen kamppailuun merkityksistä, jotka ovat epävakaassa tilassa (Fairclough 1999, 75–76.). Valtaa ja erilaisiin valtateorioihin liittyvät asiat ovat kiisteltyjä. Foucault’n innoittamana diskurssianalyysiin on omaksuttu näkemys siitä, ettei valta vain tukahduta vaan myös tuottaa asioita. Yksi tapa sitoa valta-analyysi hegemonisten diskurssien tarkasteluun edellyttää hegemonisten diskurssien näkemisen samankaltaisena kuin yleisesti instituutioiksi nimetyt asiat. Valta kietoutuu hegemonisiin diskursseihin produktiivisella tavalla, joka tekee niistä vahvoja ja voimakkaita. Institutionalisoituessaan diskurssit muuttuvat itsestäänselvyyksiksi ja samalla niiden diskursiivinen luonne hämärtyy. (Jokinen ym. 1993, 77)

Hegemonisia diskursseja voi olla haastavaa erottaa muista diskursseista. Ensimmäinen tunnistustapa on toisto: mitä useammin ja useammassa yhteydessä tietty diskurssi toistuu, saattaa olla kyse hegemonisesta diskurssista. Toinen tunnistustapa on itsestäänselvyys, mikä on jo itsessään haastavampi tunnistaa. Tutkija voi helposti ohittaa vahvoja diskursseja: mitä itsestään selvempänä tai vaihtoehdottomana diskurssi näyttäytyy, sitä vahvempi se on (Jokinen ym. 1993, 80–81.) Diskurssit elävät erilaisissa ja muuttuvissa sosiaalisissa käytännöissä ja siksi on analyysin kannalta oleellista kysyä, miten aineistosta tunnistettuja hegemonisia diskursseja tuotetaan ja

uusinnetaan sosiaalisissa tilanteissa. Tätä prosessia analysoitaessa on syytä kiinnittää huomio, onko hegemoitumisen taustalla tietoista vai tiedostamatonta toimintaa. Hegemonisten diskurssien analyysissa kiinnitän myös huomioita siihen, miten ne kietoutuvat yhteen muitten merkitysmaailmojen kanssa ja millä tavoin muut merkityssysteemit tukevat hegemonisen aseman saaneita diskursseja. (Jokinen ym. 1993, 90–95.) Hegemonian käsitteellä tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä ihmiset pitävät itsestään selvänä. Hegemonia ei ole pysyvä tila, vaan enemmänkin suhde tai prosessi, jossa valta-asemia pitää varmistaa yhä uudelleen. (Lehtonen 1996, 237.)

4.4.4 Valtadiskurssit tutkimushypoteesina

Analyysissa paikannetaan valtadiskursseja aineistosta, joka koostuu hallituksen kolmesta eri asiakirjasta, jotka kaikki ovat laadittu koulutusviennin edistämiseksi. Dokumentit ajoittuvat vuosille 2010–2016, mikä tuo mielenkiintoisen näkökulman myös suomalaisen koulutuspolitiikan käännekohtiin viimeisen kuuden vuoden aikana. Koulutusviennin edistämiseksi laaditut dokumentit ovat osa laajempaa korkeakoulupolitiikan murrosta, jonka kontekstia on avattu luvussa kaksi. Aineistoa analysoitaessa tarkoitus on löytää hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja, jotka perustelevat koulutusviennin tärkeyttä ja toistolla rakentavat tietynlaista kuvaa korkeakoulujen tehtävästä koulutusviennin edistämiseksi. Hallinnon dokumenttien analyysin ja valtadiskurssien määrittämisen jälkeen fokus siirtyy yliopiston sisäisten äänien esiin nostamiseen, mielipiteisiin ja kirjoituksiin koulutusviennistä. Analyysin toinen vaihe kohdistuu siihen, miten yliopiston sisäiset toimijat sijoittuvat jo valmiiksi paikannettuihin valtadiskursseihin. Löytyykö keskusteluun uusia merkitysmaailmoja? Haastaako yliopisto ja sen toimijat valtadiskursseja vaihtoehtoisilla puhetavoilla? Millaista kuvaa ministeriöt ja yliopistolaiset rakentavat koulutusviennistä ja sen merkityksestä? Tärkeä osa analyysia on kiinnittää huomio erilaisiin subjektipositioihin ja siihen, kuka koulutusviennistä puhuu ja missä kontekstissa. Aineistojen analyysissa ei pyritä löytämään koulutusviennin seurauksia tai sen edistämisen etenemistä seuraavia merkitysmaailmoja, vaan niitä kielellisiä strategioita, joilla koulutusviennin tärkeyttä on pyritty oikeuttamaan ja samalla velvoittamaan korkeakouluja osallistumaan koulutusviennin edistämiseen. Analysoitavassa aineistossa on monia eri toimenpide-ehdotuksia ja strategisia linjauksia, joihin on liitetty myös muut koulutusviennin merkittävät toimijat kuten eri yritykset ja

virastot. Aineiston tarkastelu on kuitenkin rajattu niihin aihealueisiin ja toimenpiteisiin, jotka liittyvät suoraan korkeakouluihin tai yleisesti suomalaisiin oppilaitoksiin.

Kriittisessä diskurssianalyysissä tutkija voi valita oman position olevan joko analyytikko, asianajaja tai tulkitsija. Analyytikon asemaa määrittelee tutkijan pieni ja kontrolloitu osallisuus aineistoon. Tutkija keskittyy tarkastelemaan aineistoa ulkopuolisena ilman etukäteistietoa tai ennakko-oletuksia. Asianajajaksi asemoitunut tutkija pyrkii tutkimuksen kautta aikaansaamaan muutosta ja edesauttamaan jonkun päämäärän saavuttamista. Aineiston analysointi on päämäärähakuista ja hän tutkii sosiaalisen todellisuuden rakentumista diskurssien kautta ja pyrkii kriittisesti selvittämään, voiko todellisuutta rakentaa toisin. Tulkitsijan position valinnut tutkija puolestaan suuntautuu kohti tutkimuksen yleisöä ja asettaa tutkimuksen tulokset osaksi julkista keskustelua. Tulkitsijan kriittisyys ei perustu ennakkokäsityksiin vaan kielellisen aineiston analyysiin, hän nojaa vahvasti aineistonsa ja etsii sieltä löytyviä vihjeitä. (Juhila 1999, 203–221.)

Tässä tutkimuksessa tutkijapositio sijoittuu asianajajan ja tulkitsijan väliin. Tutkijana minulla on ennakko-oletuksia aineistoa analysoidessa. Tiedostan myös, että omat valintani ja tekstin rajaus rakentavat sosiaalista todellisuutta. Kriittisen diskurssianalyysin valinta analyysin menetelmäksi ja tutkimuksen metodologiseksi viitekehyykseksi tarkoittaa sitä, että minulla on tutkijana jo ensiymmärrys ja oletus valitsemani aineiston sisältämistä valta-asetelmista.

Analyysi lähtee hypoteesista, jonka mukaan koulutusviennin kielellinen ulottuvuus ilmentää laajempaa kielellistä ilmaisuakateemisen kapitalismin oikeuttavista valtakursseista. On myös mahdollista, että jo hallinnon dokumenteista nousee esiin sellaisia diskursseja, jotka eivät ole sopivia hegemonisen valtakurssiin vaan haastavat sitä. Tutkimusasetelma lähtee tavoitteesta löytää koulutusviennin legitimaatioperustaa rakentavasta kielenkäytöstä sekä hegemoniseen puheeseen yhteensopivia, että siitä poikkeavia piirteitä eli valta- ja vastadiskursseja.

Tutkimuksen haasteena on diskurssien arviointi, millä perusteella viralliset dokumentit ja lehtiaineistot voidaan kytkeä osaksi laajempaa ideologiaa vallasta ja sen vastarinnasta.

5 KOULUTUSVIENTIKESKUSTELUN DISKURSSIT

5.1 Valtadiskurssit muodostuvat opetus- ja kulttuuriministeriön asiakirjoissa

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa opetus- ja kulttuuriministeriön koulutuspoliittisista asiakirjoista paikannetaan valta-aseman saavuttaneita diskursseja. Mielenkiinto kohdistuu teksteissä vakiintuneisiin puhetapoihin, jotka perustelevat koulutusviennin tärkeyttä ja toistolla rakentavat tietynlaista kuvaa korkeakoulujen tehtävästä koulutusviennin edistäjinä.

Tutkimuskysymys analysoitaessa opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentteja on:

1. Miten valtadiskurssit muodostuvat opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa ja miten niillä perustellaan koulutusviennin tarvetta ja yliopistojen roolia koulutusviennin edistäjinä?

5.1.1 Hyötydiskurssi perustelee yliopiston uudet tehtävät

Korkeakoulujen tärkeys koulutusviennin edistämisessä tulee vahvasti ilmi kaikissa analysoitavissa teksteissä. Opetuksen ja tutkimuksen yhteyttä ja tieteen ensisijaisuutta painottava humboldtilainen yliopistoidaali on hyötydiskurssissa uudelleen määritettynä. Korkeakouluille ja etenkin yliopistoille määritetty uusi tehtävä koulutusviennin edistämiseksi nousee aineistosta niin selkeästi esille, että on perusteltua nähdä sen muodostavan oma eheä merkityssysteeminsä. Yliopistojen uutta tehtävää oikeutetaan monesta eri hyödyn näkökulmasta. Yliopistojen sivistyksellisen ja kansallisen roolin muutos kohti taloudellisen kehityksen edistäjää sai alkunsa laajassa yhteiskunnallisessa murroksessa, jota on käsitelty tarkemmin luvussa 2. Koulutusviennin uskotaan edesauttavan muuta vientiä, ja korkeakoulujen olevan viennin edistämisessä avainasemassa.

Kansallisella tasolla yliopistojen halutaan ottavan selkeä vetorooli kansainvälisen ilmapiirin luojana ja edelläkävijänä. Samalla myös yliopistojen harteille kasataan vastuuta Suomi-brändin rakentamisessa. Yksittäisenä toimijana yliopistoilta odotetaan sisäisiä reformeja, kuten rahoituspohjan uudistamista ja strategista suunnitelmaa koulutusviennin edistämiseen. Myös yhteistyön ja verkostojen tärkeys on kirjattuna yliopistojen uuteen rooliin. Hyötydiskurssissa rakennetaan yliopistolle uusia kehittämistarpeita ja niitä perustellaan ympäröivän yhteiskunnan muutoksen ja koulutusviennistä saadun hyödyn näkökulmasta. Hyötydiskurssissa haetaan vastauksia sille, miksi koulutusvientiä pidetään yliopistojen kannalta niin tärkeänä. Hyötydiskurssilla määritellään myös se, mitä ovat koulutusviennistä saadut hyödyt ja mikä institutionaalinen taho saa siitä suurimman hyödyn.

Suomen koulutusvientistrategiassa koulutusosaamisen vienti on mainittu olevan tärkeä osa laajempaa viennin edistämisen kokonaisuutta: “Koulutusosaamisen vienti vahvistaa muita aloja -- Koulutusosaamisen viennin viriäminen voi edistää muiden alojen vientiä ja päinvastoin.” (OKM 2010, 20–21.) Tässä kohtaa strategiaa ei vielä mainita korkeakoulujen roolia suomalaisen vientikentän vahvistajina, mutta toimenpide-ehdotuksissa korkeakoulujen rooli koulutusosaamisen vahvistamisessa tulee merkittävästi esille. Koulutuksen viennillä nähdään olevan suora yhteys myös muiden alojen vientiin, ja sillä perustellaan sen edistämisen tärkeyttä.

Koulutusvientistrategiassa (2010) määritellään strategian pohjalta toimenpiteet koulutusviennin edistämiseksi. Strategisessa linjauksessa korkeakoulut asetetaan koulutusviennin vetureiksi:

Korkeakoulut ovat koulutusosaamisen viennissä avainasemassa. Korkeakoulujen tilauskoulutusta koskevia säädöksiä kehitetään edelleen siten, että niillä on mahdollisuus entistä joustavammin osallistua koulutusliiketoimintaan. Korkeakoulujen ulkomaille suuntautuvan maksullisen toiminnan laajentaminen lisäisi koulutusviennin mahdollisuuksia ja korkeakoulujen toiminnan resursseja. Korkeakouluja rohkaistaan olemaan aktiivisia ja ottamaan merkittävä rooli koulutusvientialan toimijoina. (OKM 2010, 34.)

Koulutuksen maksullisen toiminnan kehittämistä perustellaan mahdollisuudella korkeakoulujen omien toimintojen kehittämiseen ja resurssien kasvattamiseen. Samalla korkeakoulujen vastuu oman toiminnan kehittämisestä ja koulutusviennin resursseista jätetään yksinomaan yksittäisille korkeakouluille. Kehotuksilla olemaan “aktiivisia” ja “ottamaan merkittävä rooli” rakennetaan uutta toimintakulttuuria korkeakouluille koulutusviennin vetovastuun ottamiseksi. “Rohkaistaan” termillä viitataan siihen, että korkeakoulut eivät ole toteuttaneet toivottua roolia koulutusviennin hyväksi. Strateginen linjaus jatkuu toimenpide-ehdotuksilla, joissa korkeakouluille asetetaan uusia toiminta- ja rahoitusmalleja:

Koulutusviennin aktivoimiseksi korkeakoulut kehittävät erilaisia yhteistyö- ja yhtiöittämismalleja ja varmistavat kaikissa tapauksissa liiketaloudellisen toiminnan erillisyyden lakisääteisistä perustehtävistä. -- Selvitetään mahdollisuus luoda korkeakouluille vientitoiminnan käynnistämisvaiheeseen riskirahoitusmahdollisuus. Vientitoiminnan on kuitenkin pitkällä aikavälillä muodostuttava osaksi korkeakoulujen tulorakennetta. (OKM 2010, 34.)

Yhteistyö- ja yhtiöittämismallien kehittäminen kytkeytyy suoraan osaksi akateemisen kapitalismin teoriaa, jossa korkeakoulujen integraatio uuteen talouteen on luonut myös markkinaraon uudelle yritystoiminnalle. Akateemisessa kapitalismissa korkeakoulut kytetään aktiiviseksi toimijaksi uuden talouden toimintakulttuurissa. Suomen koulutusvientistrategiassa (2010) luotiin pohja tulevien vuosien koulutusviennin edistämisen toimille. Strategia on selkeä osoitus akateemisen kapitalismin ilmenemismuodoista suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa. Kilpailukyky ja innovaatiopolitiikka kytetään osaksi nyky-yliopistojen toimintaa. Korkeakoulujen kansainvälistyminen nostetaan esiin ongelmakohtana, mutta myös tietynlaisena kaupallisen toiminnan mahdollistajana:

Korkeakoulut eivät kuitenkaan vielä ole yhtä kansainvälisiä kuin muiden johtavien tiedemaiden korkeakoulut. -- Korkeakoulujen kansainvälistyminen on luonnollisesti muutakin kuin koulutusvientiä, mutta aidosti kansainvälinen korkeakouluyhteisö avaa myös kaupallisen toiminnan mahdollisuuksia. Koulutuksen ja kehittämisen tulisi olla merkittävämpi osa myös muiden Suomen vientiklusterin toimintaa. (OKM 2010, 9.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön lainauksessa korkeakoulujen kansainvälistyminen on merkittävä kehittämiskohde ja, sitä perustellaan sillä, että se mahdollistaa kaupallisen toiminnan edistämisen. Koulutuksella ja kehittämisellä halutaan saada suurempi rooli Suomen vientimarkkinoilta.

Yliopiston uudet tehtävät laajentuvat vuonna 2013 opetusministeri Krista Kiurun asettamassa selvitysryhmän laatimassa toimenpideohjelmassa *Suomi kansainvälisille koulutusmarkkinoille koulutusviennin edistämiseksi*. Muutostarpeita perustellaan hyötydiskurssilla, ja sillä, miten yliopistojen potentiaalia hyödyntämällä voidaan kehittää kilpailukykyä: "Korkealaatuisesta koulutusjärjestelmästä on 2000-luvulla tullut keskeinen osa suomalaista identiteettiä ja Suomen myönteistä kuvaa ulkomailla. Emme hyödynnä täysimääräisesti näitä vahvuuksiamme ja kilpailukyky potentiaalia." (OKM 2013, 9.) Suomalainen laadukas koulutus ja autonominen yliopistojärjestelmä ovat olleet rakentamassa kansallista identiteettiä ja myönteistä Suomi-kuvaa ennen 2000-lukua. Yliopiston hyödyntäminen kaupallisiin tarkoituksiin on uusi koulutuspoliittinen tendenssi ja uuliberaalin ajan määrittävä tekijä, jolla voidaan perustella erilaisia muutostarpeita. Toimenpideohjelma jatkaa hyödyntämisen diskurssia:

Menestyäkseen ja kanavoidakseen menestyksen Suomen hyödyksi Suomen innovatiivisten yritysten täytyy olla kasvumarkkinoilla mukana tavalla, joka säilyttää arvoketjun arvokkaimmat osat Suomessa. Yliopistoilla, ammattikorkeakouluilla ja tutkimuslaitoksilla on tärkeä tehtävä paitsi houkuttelevien tutkimus-, työskentely- ja innovaatioympäristöjen- luojina, myös kansainvälisen henkisen ilmapiirin rakentajina. (OKM 2013, 10.)

Korkeakoulujen roolin koulutusviennin mahdollistajana uskotaan vaikuttavan positiivisesti myös muihin kansallisiin tavoitteisiin: ”Koulutusvienti -- ei ole ainoastaan liiketoimintaa, vaan sen nähdään voivan tukea muita kansallisia tavoitteita kuten koulutuksen laadun parantamisesta sekä yhteistyösiteiden vahvistamista keskeisiin kumppanimaihin ja nouseviin talouksiin.” (OKM 2013, 29.) Kansallisiksi tavoitteiksi listataan koulutuksen laadun parantaminen ja keskeisten kumppanimaiden yhteistyön vahvistaminen. Yhteistyö ja laatu ovat akateemisen kapitalismin kauden määrittäviä ilmenemismuotoja. Niiden ilmeneminen hyötydiskurssissa osoittaa akateemisen kapitalismin integroitumisen suomalaiseen korkeakoulupolitiikkaan.

Koulutusvientistrategiassa (2010) ja koulutusviennin toimenpideohjelmassa (2013) listatut yliopistojen muutostarpeet ovat osittain tulleet osaksi yliopistojen käytäntöä ja näkyvät vuosien 2016–2019 Koulutusviennin tiekartassa. Koulutus linkitetään edelleen kilpailukyvyn ja muiden alojen menestymisen edellytykseksi Koulutuksella ja osaamisella voidaan lisätä kansalaisten hyvinvointia, työelämän kilpailukykyä ja muiden osaamisintensiivisten alojen menestystä (OKM 2016). Korkeakoulut jotka asetettiin (2010) koulutusviennin vetureiksi, ovat perinteisesti olleet mukana yhteiskunnan ja hyvinvoinnin rakennuksessa. Ero aikaisempaan yhteiskunnalliseen asemaan on se, että nyt yliopistoja ei nähdä niinkään tasa-arvon ja riippumattoman kriittisen tiedon tuottajina. Sen sijaan korkeakoulujen nähdään mahdollistavan kansallinen hyvinvointi kaupallisen toiminnan tuloksena.

Tieteeseen ja sen tekemiseen on aina vahvasti liittynyt kansainvälisyys ja yli maiden rajojen ulottuva yhteistyö. Yliopistojen tärkeänä pidetty tehtävä kansainvälisen henkisen ilmapiirin rakentajina, ei ole yliopiston perinteistä oppimiseen ja autonomiaan perustuvaa tarkoitusta (Esim. Kankaanpää 2013). Korkeakoulujen rooli Suomi-brändin rakentamisessa on vahvasti esillä myös vuosien 2016–2019 koulutusviennin painopisteiden asettamisessa:

Liitetään suomalainen korkeatasoinen koulutus- ja tutkimusosaaminen osaksi Suomi-Brändin rakennusta ja lisätään toimia, joilla voidaan houkutella koulutusalan kansainvälisten ammattilaisten ja tutkijoiden työllistymistä suomalaisiin yrityksiin ja korkeakouluihin. -- Hyödynnetään johdonmukaisesti korkeaa koulutus- ja tutkimusosaamista Suomen maakuvatyössä. Luodaan Suomesta koulutuksen ja osaamisen näyteikkuna. (OKM 2016, 5.)

Suomesta halutaan koulutuksen ja osaamisen näyteikkuna, kansallisen ilmapiirin rakentaja ja kansainvälisen yhteistyön edelläkävijä. Hyödyn perspektiivistä korkeakoulutuksen viennillä nähdään olevan merkittävä rooli edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamisessa. Hyötydiskurssissa koulutusviennistä saatava hyöty uskotaan jakautuvan niin valtiolle, markkinatalouteen kuin korkeakouluille.

5.1.2 Selviytymiskurssi sanelee korkeakoulujen päämäärät

Hyötydiskurssilla perustellaan syitä siihen, miksi yliopistojen toimintaa pitää uudistaa kansallisen hyödyn näkökulmasta. Selviytymiskurssi esittää syyt sille, miksi muutos on välttämätön. Muuttunut yhteiskunta edellyttää muutosta myös siinä toimivissa instituutioissa. Selviytyäkseen nykyajan erilaisista haasteista yliopistojen on muutettava toimintatapojaan. Selviytymiskurssi omana diskurssinaan sanelee sen, kuinka yliopistojen on toimittava pärjätäkseen nykyajan globaaleissa ja yhteiskunnallisissa haasteissa. Yliopistojen selviytyminen jatkuvassa kilpailukyvyyn hegemoniassa vaatii yliopistoilta kykyä vastata ympäröivän yhteiskunnan ja globaalien markkinoiden määrittäviin muutostarpeisiin. Selviytymiskurssissa muutostarpeina pidetään mm. Rajoittavan lainsäädännön purkua, yhteistyön ja verkostojen vahvistumista sekä yliopistojen kompetenssia vastata siihen kohdistuvaan kaupalliseen mielenkiintoon.

Selviytymiskurssilla vedotaan muutoksen tarpeeseen osittain samoin argumentein kuin hyötydiskurssilla: “Suomen yliopistot eivät silti ole kärkisijoilla tunnetuimmilla ranking-listoilla, eikä korkeakouluilla ole maailmalla samanlaista tunnettavuutta ja mainetta kuin perusopetuksella” (OKM 2010, 9). Selviytymisen tarvetta perustellaan vertailemalla Suomen korkeakouluja PISA-menestyksen myötä kansainvälistä huomioita saaneeseen Suomen peruskoulujärjestelmään. Lainauksessa käytetty ilmaisu ”eivät silti ole”, viittaa mielipiteeseen siitä, että perusopetuksen kansainvälisen tunnettavuuden myötä on poikkeavaa, että suomalaiset yliopistot eivät ole saavuttaneet samanlaista menestystä ja mainetta.

Vuoden 2010 koulutusvientistrategiassa korkeakoulujen koulutusviennin suurimpana esteenä pidettiin lukukausimaksuja rajoittavaa lainsäädäntöä. Lainsäädännön uudistamista perustellaan myös korkeakoulujen puolesta:

Korkeakoulut ovat pitäneet koulutusvientiä koskevaa lainsäädäntöä osin tarpeettoman rajoittavana ja toivoneet kohdennettuja koulutusviennin tukimuotoja kehitettäväksi, jotta toiminta voitaisiin käynnistää laajemmassa mitassa. -- Uusien toimintamahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää korkeakouluilta uusia toimintatapoja. Vieraskieliset ohjelmat tulee suunnata korkeakoulujen

vahvuusalueille. Lisäksi opiskelijarekrytointia on kehitettävä aktiiviseksi, suunnitelmalliseksi ja ammattimaiseksi. (OKM 2010, 11.)

Koulutusvientistrategiassa korkeakoulut otetaan mukaan koulutusviennin edistämiseen kyseenalaistamattomina yhteistyökumppaneina. Ministeriön mukaan uudet toimintamahdollisuudet edellyttävät yliopistoilta uusia toimintatapoja. Tätä oikeutetaan sillä, että myös korkeakoulut haluavat tätä. Strategian mukaan korkeakoulut ovat pitäneet koulutusvientiä koskevaa lainsäädäntöä osin tarpeettoman rajoittavana. Argumentin ulkopuolelle jätetään kokonaan se laaja joukko lainsäädännön puolustajia, jotka eivät suhtautuneet positiivisesti uuden yliopistolain käyttöönottoon (Esim. Tomperi 2009).

Jotta suomalaiset korkeakoulut voivat menestyä koulutusviennin saralla, on ministeriön mukaan parannettava yhteistyötä: ”Varsinaisilta vientitoimintaan osallistuvilta yksiköiltä vaaditaan yhteistyötä ja verkostoitumista eri muodoissa alueellisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.” (OKM 2010, 26). Verkostoitumisen tärkeyttä selviytymiskurssissa perustellaan myös Suomen pienellä väkiluvulla: ”Suomalaisten koulutusosaamisen viennin toimijoiden pieni koko edellyttää verkottumista ja yhteistyötä” (OKM 2010, 30). Yliopistojen selviytymisen edellytyksenä vuoden 2013 toimenpideohjelmassa nostetaan esiin yhteistyö eri sektoreiden välillä, mikä on myös yksi akateemisen kapitalismin kulmakivistä: ”Osa kansallisista toimijoista on pieniä, eikä niille ole yksin mahdollisuutta vastata suuren mittakaavan kysyntään. Tästä syystä verkottuminen ja yhteistyö on välttämätöntä” (OKM 2013, 30). Termit ”vaaditaan”, ”edellyttää” ja ”välttämätöntä” viittaavat suoraan siihen, kuinka tärkeänä yhteistyötä pidetään. Yliopistot eivät pysty ilman verkostoitumista suorittamaan niille määrättyä tehtävää koulutusviennin edistäjinä. Verkostojen tärkeys kytkeytyy osaksi akateemista kapitalismia ja uutta taloutta, joka muodostuu markkinakäyttäytymisen, markkinoiden kaltainen käyttäytymisen sekä verkostoitumisen kautta. (Slaughter & Rhoades 2004, 14–15.)

Koulutusviennin lainsäädännölliset esteet nähdään niin merkittävänä ongelmana koulutusviennin edistämisessä, että niillä maalataan uhkakuvaa Suomen jäämisestä ulos koulutusvientimarkkinoilta: ”Mikäli koulutusviennin lainsäädännöllisiä esteitä ei pureta, suomalaisten oppilaitosten ja korkeakoulujen resurssit eivät lisäänty ” (OKM 2013, 11). Uhkaavien mielikuvien maalaaminen jatkuu, kun toimenpideohjelma korostaa verkostoitumisen tärkeyttä koulutusviennin edistämisessä:

Ilman korkeatasoista omaa osaamista ja kansainvälistä verkottumista emme kykene ottamaan käyttöön muualla tuotettua tietoa ja osaamista. -- Kansainvälinen liikkuvuus on tieteen eturintamaan pääsemisen ja siellä etenemisen kannalta erityisen tärkeää. (OKM 2013, 17.)

Kansainvälisen asiantuntemuksen ja tieteen nähdään avaavaan pääsy tärkeisiin verkostoihin ja olevan myös houkutteleva tekijä saamaan osajia Suomeen.

Koulutusviennin tiekartassa vuosille 2016–2019 yhteistyön tärkeyttä korostetaan myös kansallisella tasolla: “Onnistuminen edellyttää yhteistyötä hyvin monella tasolla. Yhtenä ulottuvuutena on hioa julkisen hallinnon tarjoamaa Team Finland -toimintamallia palvelemaan koulutusviennin toimijoita yhden luukun -periaatteen mukaisesti.” (OKM 2016, 2.) Asiakkaan palvelu ja koulutusviennin asiakaskokemus nousevat uutena perusteluna selviytymisdiskurssin merkityssysteemiin:

Eri koulutusviennin hankkeiden toteutukset eroavat toisistaan, mutta yhteistä niille on usein monen toimijan tiivis yhteistyö, jolloin myös asiakkaille pystytään tarjoamaan kokoavia ja toisiaan täydentäviä ratkaisuja. Koulutusviennin toimijoiden omat kotimaiset ja ulkomaiset yhteistyöverkostot tarjoavat monia mahdollisuuksia kansainvälisillä markkinoilla pärjäämiselle. (OKM 2016, 6.)

Yhden luukun periaatteella eli koulutusvientipalveluiden keskittämisellä ja monen toimijan tiiviillä yhteistyöllä perustellaan markkinoilla pärjäämistä ja asiakaskokemuksen parantamista.

Yksi selviytymisen keino on asettaa korkeakoulut koulutusviennin vetureiksi uuden talouden ja globaalien markkinoiden pelikentässä. Kansainvälisessä kilpailussa pärjääminen nähdään elinehtona nykyisessä vertailujen ja ranking-listojen toimintakentässä. Kilpailu on saavuttanut hegemonisen aseman hallinnon dokumenteissa, sitä ei kyseenalaisteta tai sille ei etsitä vaihtoehtoisia toimintatapoja. Samaa ajatusta ranking-listoilla sijoittumisen tärkeydestä jatkaa opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpideohjelma: “Suomen koulutusjärjestelmää kohtaan tunnetaan suurta kiinnostusta, mutta korkeakoulumme eivät ole riittävän tunnettuja maailmalla. Tämä näkyy erityisesti ranking-listoilla, joilla sijoittuminen perustuu suureksi osaksi maineeseen akateemisessa maailmassa.” (OKM 2013, 17.)

Suomen koulutusjärjestelmään kohdistuvalla kiinnostuksella perustellaan myös kehittämistarpeita:

Suomea kohtaan osoitettu kiinnostus avaa mahdollisuuksia yhteistyöhön ja verkottumiseen, joka on välttämätön edellytys koulutuksen ja laadun kehittämiseksi” Vastatakseen suomalaisen yhteiskunnan tarpeisiin ja koulutusviennin kehittämiseen on vastattava myös laatuvaatimuksiin. (OKM 2013, 10).

Tiedämme, että meillä on edelleen tarve kohottaa opetuksen ja oppimisen laatua suomalaisissa oppilaitoksissa ja korkeakouluissa. Laadunhallinta ja todennettu, koeteltu laatu ovat avainasemassa koulutusvientiä kehitettäessä.” (OKM 2013, 19.)

Toimenpideohjelma painottaa oppilaitosten omaa strategista toimintaa huomauttamalla, että ”koulutusvientitoiminta ei ole välttämättömyys kaikille.” Heti perään on kuitenkin lisätty, että ”oppilaitokset voivat panostaa myös sen sijaan myös muuhun kansainvälistymiseen.” (OKM 2013, 12.) Ministeriön linjauksien perusteella korkeakoulujen valinnanvapaus kansainvälisyyteen rajataan hyvin kapeaksi.

Vuoden 2013 toimenpideohjelmassa koulutusviennin edellytysten parantamiseksi selviytymiskurssista nousee esille yhteiskunnan rakennemuutoksista johtuva kehittämisen tarve:

Suomalainen yhteiskunta elää keskellä rakennemuutoksia. -- Meidän on käytettävä kaikki mahdollisuudet uusien liiketoiminta-alueiden synnyttämiseksi. Tarvitsemme uudenlaisia työmahdollisuuksia ja vientituloja, jotta hyvinvointipalveluja voidaan rahoittaa. (OKM 2013, 9.)

Selviytymiskurssiin liitetään uusi tekijä, elinkeinorakenteen muutos. Koulutusviennin edistämällä haetaan nyt myös ratkaisua uusien liiketoiminta-alueiden synnyttämiseen ja hyvinvointipalvelujen rahoittamiseen. Muutoksen tarvetta ei sanele pelkästään kilpailukyky vaan myös ”työmahdollisuudet ja vientitulot”, joilla on vaikutuksia koko yhteiskunnan rakenteen ylläpitämiseen. Selviytymiskurssissa koulutusviennin nähdään vastauksena monelle koulutuspoliittiselle muutostarpeelle. Koulutusviennin edistämisen perusteella selviytymiskurssissa legitimoidaan halua purkaa lainsäädäntöä, parantaa kansainvälistä yhteistyötä, keskittää koulutusvientipalveluita ja luoda uusia liiketoiminta-alueita.

5.1.3 Vastuudiskurssi asemoi yliopistot aktiiviseksi osaksi koulutusviennin edistämistä

Odotukset koulutusvientiä kohtaan ovat olleet aktiivisesti esillä pitkään (OKM 2010; 2013; 2016), ja ne kohdistuvat valtionhallinnolta korkeakouluille. Ministeriöt ja niiden eri koulutuspoliittiset asiakirjat asettavat odotuksia yliopistoille, tavoitteet ovat korkealla ja tuloksia odotetaan. Analysoitava aineisto jakautuu kuudelle vuodelle, joiden aikana koulutusvientiä edistäviä toimenpiteitä on tapahtunut, mutta myös samat koulutusviennin ongelmakohdat nostetaan jatkuvasti esille.

Viimeisen valtakurssin muodostaa vastuudiskurssi, joka nousee aineistosta esiin merkittävästi. Koulutusviennin edistämiseen tarvitaan vastuutahoja. Vastuuttaminen kytkeytyy mielenkiintoisella tavalla osaksi uusliberalistista yksilönvastuuta ja sen seurauksia. Akateemisen kapitalismin jalkautuminen Suomeen on tapahtunut yhteiskunnallisten ja koulutuspoliittisten

muutosten myötä. Nykypäivän tietoyhteiskunnassa tieto on raaka-aine, joka pitäisi muuntaa prosesseiksi, tuotteiksi tai palveluiksi. Yliopistot ovat perinteisesti toimineet tiedon siirtäjinä ja ne nyt ne ovat kohdanneet uusia haasteita tiedon tuotteistamisessa globaaleilla koulutusmarkkinoilla. Yliopistot eivät kykene enää olemaan autonomisia toimijoita, vaan niistä on tullut markkinoiden ja yhteiskunnan tavoitteiden ristipaineessa toimiva instituutio. Vastuudiskurssissa mielenkiintoista on se, millaisena yliopistojen ja korkeakoululujen rooli nähdään. Ovatko ne vapaaehtoisia vastuun kantajia vai joutuneet eri tavoin perusteltujen muutospaineiden alla tahtomattaan ottamaan suuren vastuun koulutusviennin onnistumisesta. Vastuudiskurssin analyysissa etsitään vastauksia siihen, millä taholla on oikeus jakaa vastuuta korkeakouluille. Miten yhteisen hyödyn ja palveluiden yksityistämisen vastuu jakautuu? Kuka kantaa koulutusvientiin liittyvät riskit? Entä näkyykö hallituksen dokumenteista yliopistoa syyllistävä diskurssi liian vähäisistä toimista ja yhteistyön puutteesta?

Vuoden 2010 koulutusvientistrategiassa nostetaan esiin tuotteistaminen, joka on vastuudiskurssin tärkeä tekijä: “Avainsana koulutuksen ja koulutusosaamisen viennin kehittämisessä on tuotteistaminen” (OKM 2010, 13). Koulutusviennin ongelmaksi on nähty se, että valmiit tuotteet puuttuvat, vaikka kiinnostusta riittää. Tuotteistamisessa vastuun kannalta oleellisia ovat patenttioikeudet ja se, kenelle ne jakautuvat. Patenttien tuottaminen ja niiden oikeudet korostuvat myös akateemisen kapitalismin uudessa taloudessa korkeakoulujen patenttioikeuksien yhteydessä. Kaupalliseen toimintaan ja tuotteistamiseen liittyvät aina oleellisesti riskit. Riskejä on määritelty koulutusvientistrategiassa:

Eri liiketoiminta-alueilla on aina tiettyjä riskejä tai ”pullonkauloja”. -- Yhteisiä haasteita ovat tuotteistaminen yleisesti (mitä voidaan myydä), markkinoiden tuntemus (mitä asiakkaat tarvitsevat) sekä rahoitus, joka vaikuttaa niin tuotekehittelyyn kuin itse vientiinkin. Sen lisäksi voidaan nähdä haasteita, jotka seuraavat tuoteryhmän luonteesta. (OKM 2010, 14.)

Tuotteistamista ja kansainvälisen kaupallisen osaamisen kehittämistä varten ei ole rakenteita. Tuotekehityksen ja markkinoille pääsyn edellyttämien investointien aiheuttamia riskejä vältetään. (OKM 2010, 18.)

Oppilaitosten puutteellinen kokemus osaamisen tuotteistamisessa, liiketoiminnassa ja siitä saatavasta ansaintalogiikasta mielletään yhdeksi koulutusviennin esteeksi. Vuoden 2013 toimenpideohjelman mukaan: “oppilaitokset lähtevät toimintaan osin väärin odotuksin. -- Koulutusviennin mahdollisuuksia eri markkinoilla ei tunneta riittävästi.” (OKM 2013, 30.) Oppilaitoksiin ja tässä kontekstissa yliopistoihin kohdistuva paine koulutusviennin edistämisessä vaatii myös tukitoimintoja vastuun jakamiseen. Korkeakoulujen näkökulmasta koulutusviennin

roolitus on edelleen epäselvä, kun odotukset ja vastuu eivät kohta. Tämä tuo koulutusviennin kentälle myös epäpäteviä toimijoita, joilla ei välttämättä ole edellytyksiä koulutusvientiin mutta katsovat velvollisuudekseen osallistua yhteiseen hankkeeseen. Epäselvä vastuun jako mielletään myös yhdeksi koulutusviennin ongelmaksi: “Odotusten ja mahdollisuuksien välinen ristiriita on osaltaan estänyt koulutusviennin käynnistymistä täydellä teholla.” (OKM 2013, 32.)

Oppilaitosten ulkopuolisten koulutusvientiyriytysten yhtenä haasteena on ollut se, että niiden uusille tuotteille ei ole aina kysyntää kotimaisilla markkinoilla oppilaitosten niukkojen taloudellisten resurssien vuoksi. Uusien tuotteiden markkinointi ulkomailla helpottuisi, jos niillä olisi käyttäjäkokemuksia ja referenssejä myös Suomesta. (OKM 2013, 32.)

Ongelmana pidetään myös sitä, että suomalaiset oppilaitokset eivät hyödynnä ja käytä suomalaisten yritysten koulutusvientituotteita. Yliopistojen vastuu jakautetaan nyt kahteen osaan: tuotteiden valmistukseen ja tuotteiden testaukseen.

Toinen vastuudiskurssin tekijä on laatu ja sen määrittäminen sekä tarkkailu. Koulutusviennin toimenpideohjelmassa laadun varmistajiksi asetetaan koulutusorganisaatiot ja siten myös korkeakoulut: “Selvitysryhmä ehdottaa että, koulutusorganisaatiot varmistavat vientihankkeen laadun ennen markkinoinnin ja myynnin käynnistymistä. Puutteellinen laadunhallinta aiheuttaa maineriskin kaikille suomalaisille toimijoille.” (OKM 2013, 10.) Laadun vastutta pidetään tärkeänä kun riskinä on kaikkien suomalaisten toimijoiden “maineriski.” Akateemisessa kapitalismissa akateemisen tiedon perinteisten arviointien, kuten vertaisarvioinnin rinnalle ovat nousseet kaupalliset mittarit. (Slaughter & Rhoades 2004, 22–23.) Kaupalliset mittarit kertovat koulutustuotteiden laadusta ja sen toimivuudesta.

Koulutusviennin toimenpideohjelmassa (2013) selvitysryhmä keräsi ideoita koulutusviennin edistämiseksi. Vastuu ja tuen saaminen nousivat kyselyn tuloksissa selvästi esille:

Vastauksissa pidettiin tärkeänä, että koulutusvientitoimintaa koordinoitaisiin keskitetysti tai toimittaisiin yhden brändin alla. -- Toisaalta joissakin vastauksissa tuodaan esille, että koulutusviennissä ei ole sen monimuotoisuuden vuoksi mahdollista toimia pelkästään yhden luukun periaatteella. -- Useissa vastauksissa korostetaan sitä, että tuotekehitys edellyttäisi erityistä tukea. (OKM 2013 37–38.)

Vuosien 2016–2019 Koulutusviennin tiekartassa nostetaan yhden luukun periaate tärkeäksi osaksi palvelujen kehittämistä ja tehokkaampaa hyödyntämistä. Akateemisen kapitalismin kauden ja siinä toimivien yliopistojen on nähty hyötyvän uusliberalistisesta politiikasta paljon yksityistämisen, kaupallistumisen ja sääntelyn purkaminen myötä. Vastuudiskurssin näkökulmasta uusliberalistinen politiikka painottaa kuitenkin yksilön vastuuta, joka ilmenee ongelmallisena

korkeakouluille. Vastuuta sysätään korkeakouluille koulutusviennin tiekartassa: “Viime kädessä ratkaisevia ovat kuitenkin yritysten, korkeakoulujen ja oppilaitosten omat valinnat, joissa onnistuessa luodaan kestävä pohja koko toiminnalle. Tuottavaan kasvuun päästään pitkäjänteisellä työllä.” (OKM 2016, 3.)

“Viime kädessä vastuu on siis yksittäisten toimijoiden valinnoilla” argumentti kiteyttää uusliberaalin periaatteen vallinnan vapautta, yksilön vastuuta ja sen seurauksia. On osattava tehdä oikeita valintoja ja luottaa niihin, panostaa pitkäjänteiseen työhön ja odottaa työn hedelmiä. Vastuuta kohdistetaan vielä tarkemmin yliopistojen yksittäisiin toimijoihin: “Onnistuminen koulutusvientimarkkinoilla edellyttää yritysten, korkeakoulujen ja oppilaitosten henkilöstön oman osaamisen vahvistamista ja hyödyntämistä palvelujen osana” (OKM 2016,4).

Koulutusviennin tiekartan, Koulutusvienti ja hallitusohjelman tavoitteet -liitteessä korkeakouluihin kohdistuva painostus jatkuu:

Korkeakouluja, jotka onnistuvat kovassa kansainvälisessä kilpailussa houkuttelemaan maksavia opiskelijoita ennakoitua enemmän, tulee kannustaa kaikin tavoin. -- Lukuvuosimaksut lisäävät osaltaan tarvetta markkinoida Suomea laadukkaana korkeakoulutuksen maana, jotta ulkomaisten opiskelijoiden osuus korkeakouluissa pysyy myös jatkossa merkittävänä ja opintoihin houkuttelevana. (OKM 2016, 17.)

Paine korkeakoulujen toimintatavan muutokseen ja osallistumiseen koulutusvientiin alleviivataan vahvasti. Yksilön vastuu omasta kehityksestä nousee esiin, kun henkilöstön oma osaaminen ja sen oikeanlainen hyödyntäminen nostetaan merkittäväksi tekijöiksi koulutusvientimarkkinoilla onnistumisessa. Linjauksessa ei jätetä tilaa niille toimijoille, jotka eivät onnistu kilpailussa houkuttelemaan ulkomaalaisia opiskelijoita. Kaiken tuen sanotaan kohdistuvan kilpailussa hyvin pärjääville. Sama linja jatkuu koulutusviennin strategiaan sitoutumisen kannalta. Se toimii yliopistojen uutena toimintamallina ja se myös määrittää uusia tehtäviä opetushenkilöstölle:

Siksi on myös välttämätöntä, että keskeiset suomalaiset toimijat sitoutuvat strategisella tasolla koulutusvientiin. Etenkin korkeakouluissa ja oppilaitoksissa tarvitaan johdon vahvaa sitoutumista koulutusvientiin. Vientiyön valmistelu ja aloittaminen edellyttävät selkeitä pitkäaikaisia investointeja ja uusia panostuksia markkinointiin, tuoteistusmalleihin sekä lisäpalveluihin. (OKM 2016, 18.)

Koulutusvienti tulee jatkossa ymmärtää normaalina osana korkeakoulujen ja oppilaitosten toimintaa. Siksi myös sen hallinnollisia käytäntöjä tulee joustavoittaa ja välttää kehitystä, jossa sille luodaan uusia keinoitekoisia hallinnollisia rajoitteita ja menettelyjä. Myös opetushenkilöstön nykyisiä työaikamalleja ja käytänteitä on tarpeen uudistaa, jotta voidaan sallia nykyistä laajemmin sivutoiminen yrittäjyys myös opettajille joko omana tai oppilaitoksen/korkeakoulun yhteydessä. (OKM 2016, 18.)

Akateeminen yrittäjyys on yksi akateemisen kapitalismin ilmenemismuoto. Valtionhallinnon dokumentissa koulutusviennistä halutaan normaalia toimintaa ja sen kehityksen ongelmaksi paikannetaan hallinnolliset esteet ja rajoitteet. Analyysin edetessä mielenkiinto kohdistuu siihen, onko opetushenkilökunta innostunut tai edes kiinnostunut koulutusviennin sivutoimisesta yrittäjyydestä. Akateemisen kapitalismin kaudella toimivien yliopistojen on nähty hyötyvän uusliberalistisesta politiikasta paljon yksityistämisen, kaupallistumisen ja sääntelyn purkamisen myötä. Tilaa vaihtoehtoiselle toiminnalle ei vastuudiskurssissa ole. Jos yliopistot eivät halua toimia osana akateemisen kapitalismin kautta ja tuotteistaa palvelujaan, onko niillä mahdollisuuksia toimia nyky-yhteiskunnassa?

5.2 Yliopiston sisäiset diskurssit jakautuvat valta- ja vastadiskurssien maastoon

Tampereen yliopiston rehtoriblogista, Aikalaisesta ja Aviisista kerätystä aineiston analyysissä keskitytään yliopiston toimijoiden sijoittumiseen koulutusvientikeskustelun valta- ja vastadiskursseihin. Edellisessä luvussa tutkimushypoteesina oli paikantaa valtakursseja eli hegemonisen aseman saavuttaneita merkitysmaailmoja, joilla suomalaista koulutusviennin tarvetta perustellaan ja joilla kytketään korkeakoulut erottamattomaksi osaksi koulutusviennin edistämistä. Nyt analyysi kohdistuu siihen, kuinka valtionhallinnon dokumenteista paikannettuihin valta-aseman saavuttaneisiin diskursseihin sijoitetaan yliopiston kentällä ja miten liittymisprosessia voidaan selittää akateemisen kapitalismin teorialla. Huomio kiinnittyy etenkin subjektipositioihin eli siihen, kuka aiheesta puhuu ja miten eri toimijoiden edustajat kuten rehtorit, tutkijat ja opiskelijat sijoittuvat keskustelumaastoon. Tutkimuskysymykset joihin analyysissä haetaan vastauksia ovat:

2. Millaisia merkityksiä yliopiston eri toimijat tuottavat koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä ja miten ne liittyvät osaksi akateemista kapitalismia?
3. Miten yliopiston toimijoiden puheenvuorot Tampereen yliopiston verkkojulkaisuissa kytkeytyvät koulutusviennin koulutuspoliittisen keskustelun valta- ja vastadiskursseihin?

Akateemisen kapitalismin teoria pyrkii selittämään yliopistojen ja uuden talouden suhdetta sekä sitä, miten markkinoiden, valtion ja korkeakoulutuksen väliset rajat ovat hälvenneet. Opetuksessa ja tutkimuksessa on akateemisen kapitalismin teorian mukaan koettu suuria muutoksia, jotka voidaan käsitteellistää siirtymänä julkisen tiedon ja oppimisen kaudesta

akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauteen. (Slaughter & Rhoades 2004, 8–11.) Julkisen hyvän tiedon ja oppimisen aikakaudella tiedon arvon nähtiin osaksi julkista hyvää, joilla kaikilla on oikeus. Julkisen ja yksityisen sektorin ero oli tällä kaudella vahva. (Slaughter & Rhoades 2005, 28.) Akateemisen tiedon ja oppimisen kausi muodostuu markkinakäyttäytymisestä, markkinoiden kaltaisesta käyttäytymisestä sekä verkostoitumisesta sekä tiedon käytöstä pääomana. (Slaughter & Rhoades 2004, 14–15.)

Yliopistojen sisäisten diskurssien analyysi on jaettu neljään eri siirtymävaiheeseen akateemisen kapitalismin teorian mukaisesti: 1. Verkostot, yhteistyö ja kansainvälisyys. 2. Tiedon yksityistäminen ja sen taloudellinen hyödyntäminen. 3. Tieteen ja kaupallisen toiminnan väliseen suhteen pienentyminen. 4. Korkeakoulujen kaksoisroolin muuttuminen. Akateemisen kapitalismin kausi ei ole kuitenkaan syrjäyttänyt tai korvannut julkisen tiedon ja oppimisen kautta. Nämä kaksi kautta elävät rinnakkain ja kamppailevat asemastaan yliopistoissa (Kauppinen & Kaidesoja 2014.) Akateemisen kapitalismin teorian valossa jakautuneet merkityssysteemit eivät ole sisäisesti yksimielisiä. Verkostot, kaupallinen toiminta ja korkeakoulutuksen kaksoisrooli jakavat yliopiston toimijoiden mielipiteitä ja sijoittavat ne samalla valta- ja vastadiskurssien eri puolille. Siirtymävaiheet eivät ole yksimielisiä yliopistojen tehtävästä ja roolista, vaan pitävät sisällään eriäviä mielipiteitä, jotka heijastuvat taustateoriaan sekä edellä paikannettuihin valtakursseihin.

5.2.1 Verkostot, kansainvälisyys ja yhteistyö

Akateemisen kapitalismin teorian tärkeä tekijä ovat verkostot, jotka linkittävät toimijoita ja toimintaa uuteen talouteen. Verkostot rakentuvat yliopistoissa, valtiossa ja markkinoilla. Yliopiston eri toimijaryhmät, kuten oppilaat, akateemiset ammattiryhmät ja hallinnon henkilöstö luovat uusia tiedon alueita, jotka yhdistävät korkeakoulut ja uuden markkinatalouden. Kansainvälisyys ja yhteistyö ovat yksi uuden tiedon muodostumisen alueista, jolla perustellaan Tampereen yliopiston yhdistymistä markkinatalouteen.

Kansainvälisyys on teema, joka nousee jokaisen Tampereen yliopiston rehtorin kirjoituksissa esille. Vararehtori Harri Melin suhtautuu kansainvälistymiseen vaihtoehdottomana totuutena, mutta monessa kirjoituksessa hän painottaa, että sitä ei pitäisi nähdä pelkästään itseisarvona:

Suomessa yliopistoja patistetaan kansainvälistymään. Tiede on aina ollut kansainvälistä, kansainvälisyys on suorastaan elinehto tieteen kehittymiselle. Ei siitä sen suurempaa numeroa kannata tehdä, se vaan on osa arkeamme. (Melin 2010.)

Se (kansainvälistyminen) ei kuitenkaan saisi olla pelkkä itseisarvo, vaan kansainvälisen yhteistyön tulisi olla osa normaalia toimintaamme ja toimintamme kehittämistä. Kansainvälistyminen on myös väline yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. (Melin 2010.)

Kansainvälistyminen rakentuu rehtoriblogissa kyseenalaistamattomaksi osaksi arkea. Tärkeäksi tekijäksi Melin nostaa tiettyjen vahvuuksien esiin nostamisen:

Pärjääminen kiristyvässä kansainvälisessä kilpailussa edellyttää meiltä kuitenkin valintoja. Emme voi olla hyviä ihan kaikessa. Tämä koskee myös yksittäisiä yliopistoja. Vastaisuudessa yliopistojen on pystyttävä tunnistamaan omat vahvuutensa ja myös heikkoutensa. Yliopistojen on tehtävä valintoja, kaikkea ei voi tehdä, jostakin on osattava myös luopua. (Melin 2010.)

Akateeminen kapitalismi ei ole globalisaation tuotosta vaan siinä korostetaan sen globaalia luonnetta. Kansainvälisyys korostuu akateemisessa kapitalismissa etenkin kansainvälisen kilpailun kasvun myötä. Melin pitää koulutusvientiä yliopiston arjen normina ja yhtenä keinona parantaa oman työn laatua. Hän ei aseta koulutusviennille suuria kansallisia tavoitteista kuten hyötydiskurssissa painotettua positiivisen Suomi-kuvan rakentamista tai taloudellisen taantumien parannuskeinoa. Melin näkee koulutusvientipotentiaalin ja sen hyödyntämisen ongelmat samasta näkökulmasta kuin opetus- ja kulttuuriministeriö eli tuotteiden, markkinoiden ja toiminnallisten prosessien kehittämisessä:

Yliopistollamme on itse asiassa tarjottavanaan paljon sellaista osaamista, jota voitaisiin viedä kansainvälisille markkinoille. -- Vienti ei kuitenkaan synny tyhjästä. Jotta voisimme harjoittaa koulutusvientiä, edellyttää se, että meillä on sellaisia tuotteita joita markkinoida ja että toiminnalliset prosessit ovat kunnossa. (Melin 2011.)

Melin uskoo myös yhteistyön mahdollisuuksiin ja Tampereen yliopiston vastaavan siihen kohdistuviin odotuksiin koulutusviennin yhteistyön parantamisessa:

Opetus- ja kulttuuriministeriö odottaa korkeakoulujen kansainvälistyvän. Se odottaa meiltä avauksia strategisen kumppanuuden suuntaan eli yhteisiä tutkinto-ohjelmia ja yhteisiä tutkimushankkeita kumppaneidemme kanssa. Tämä haaste on otettava vakavasti. -- Meiltä odotetaan myös koulutusvientiä. Taas kysymys kuuluu, voisiko meillä olla yhteisiä koulutushankkeita, jotka toteuttaisimme ja markkinoisimme yhdessä. (Melin 2010)

Melin tunnistaa opetus- ja kulttuuriministeriöltä Tampereen yliopistoon kohdistuneet odotukset kansainvälistymisen parantamiseksi. Hän kokee kansainvälistymisen haasteena, mutta ei kyseenalaista sitä. Sitaateissa Melin perustelee kansainvälistymisen, yhteistyön ja verkostojen tarvetta liittäen samalla siirtymäprosessin yliopiston hallinnon asemasta osaksi

selviytymiskurssia, jossa kansainvälisyyttä ja yhteistyötä pidettiin yliopiston kilpailukyvyyn edellytyksinä.

Kansainvälistymisen keskustelua kritisoi apurahatutkija Tiina Vaittinen Aikalaisen artikkelissa 5/2015. Vaittisen mielestä puhe kansainvälisyydestä linkittyy liian usein Suomen ulkopuolella tapahtuvaan tieteen harjoittamiseen: ”Mantramme ei siis olekaan kansainvälistyminen, vaan ulkomaistuminen” (Vaittinen 2015). Kritiikki kohdistuu hänen mielestään virheelliseen käsitykseen siitä, että Suomesta käsin ei voida tehdä kansainvälistä uraa. Selviytymiskurssissa kilpailukykyyn haluttiin panostaa, sillä sen avulla saadaan ulkomaalaista osaamista Suomeen. Vaittinen huomauttaa, että myös Suomesa löytyy merkittävää osaamista:

Ei-suomalaisten asiantuntijoiden rekrytoiminen on hyvä asia. Ongelmalliseksi tällainen kansainvälistymiskurssi kuitenkin muuttuu silloin, kun se estää meitä näkemästä kaiken sen kansainvälisesti merkittävän työn, jota tutkijat tekevät Suomesta käsin tälläkin hetkellä. (Vaittinen 2015.)

Vaittinen rakentaa selkeää vastadiskurssia selviytymiskurssissa hegemonisen aseman saaneelle kilpailukyvyyn eetokselle. Hänen mielestä kansainvälisyydestä ja ulkomaalaisesta osaamisesta ei löydy vastauksia kilpailukyvyyn parantamiselle. Ongelma hänen mukaan on se, että suomalaista osaamista ei arvosteta:

Yliopistomaailmalta vaaditaan jatkuvasti kansainvälisen kilpailukyvyyn parantamista. Olisi ehkä syytä pysähtyä, katsoa ympärille ja tunnustaa se kansainvälinen kilpailukyky, jonka tutkijamme omaavat jo nyt – vaikka asuvatkin Suomessa. Mitä jos edes hetken tukisimme olemassa olevaa tekemistä, sen sijaan, että etsimme jatkuvasti vastauksia ”ulkomailta”? (Vaittinen 2015.)

5.2.2 Tiedon yksityistäminen ja taloudellinen hyödyntäminen

Akateemisen kapitalismin uudessa taloudessa tieto nähdään raakamateriaalina, josta voidaan muotoilla yksityistettyjä tuotteita tai palveluita. Erityisesti akateemisesti tuotetun tiedon luonne on muuttunut uudessa taloudessa. Tampereen yliopiston hallinnon edustajat näkevät tuotteistamisen ja akateemisen yrittäjyyden positiivisena asiana ja toimena, joihin opiskelijoilta ja henkilökuntaa kannustetaan: ”Puhuminen yrittäjyydestä Tampereen yliopiston yhteydessä on perinteisesti tuntunut jotenkin oudolta. Tampereen yliopisto on ollut tiukasti akateeminen ja sen tutkimus on edustanut yhteiskuntakritiikin kärkeä. Akateeminen yrittäjyys ei vain ole ollut se juttu. Onneksi maailma muuttuu.” (Melin 2013.) Kommentin loppuun lisätty sitaatti: ”onneksi maailma muuttuu”

viittaa siihen, että akateeminen yrittäjyyttä ei pitäisi nähdä uhkana riippumattomalle tieteen harjoittamiselle, vaan sitä olisi löydettävä mahdollisuuksia tieteen kehittämiseen. Myös opetus- ja kulttuuriministeriön koulutusviennin tiekartassa (2016) haluttiin poistaa rajoitteita akateemisen yrittäjyyden harjoittamiselle. Yliopiston henkilökunta, jonka toivotaan tarttuvan akateemisen yrittäjyyden haasteisiin, ei ole reagoinut tähän akateemiseen yrittäjyyteen tutkimuksen kontekstissa merkittävästi. Tästä voidaan päätellä akateemisen yrittäjyyden olevan edelleen valtionhallinnon sekä yliopiston hallinnon tavoitteellista suunnittelua.

Rehtoriblogissa koulutuspoliittisten muutoksien perustelut ovat hyvin samankaltaisia kuin valtiovallan dokumenteista paikannetut selviytymisdiskurssin muutosten perustelut. Edellinen rehtori Kaija Holli pohtii vuonna 1998 käynnistynyttä Tampereen yliopiston hallintorakenteiden ja toimintakäytänteiden uudistamista. Tavoitteet ja ongelmakohdat kuulostavat hyvin samalta kuin ne joita listattiin koulutusviennin ongelmiksi:

Tuolloin vuonna 1998 todettiin uudistusta suunnittelevassa työryhmässä, että yliopiston kansallinen ja kansainvälinen toimintaympäristö on jatkuvassa muutoksessa ja että oma menestymisemme riippuu siitä, miten kykenemme vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Yliopiston omaehtoisen kehittämisen todettiin olevan avainasemassa, jos tavoitteena pidetään tulevaisuuteen luotaavaa, ennakoivaa ja proaktiivista toimintatapaa. (Holli 2010.)

Selviytymisdiskurssi perustelee uudistustarpeita uusliberalistisella tausta-ajatuksella yksilön omasta vastuusta pärjätä kovenevassa kilpailussa. "Oma menestymisemme riippuu siitä, miten kykenemme vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin" on yksilönvastuun ytimessä ja tukee Tampereen yliopiston osallistumista akateemisen kapitalismin aikakauteen.

Koulutusvienti herättää keskustelua myös yliopiston henkilökunnan kesken ja koulutusviennistä etsitään ratkaisua taloudelliseen taantumaa. Aikalaisen artikkelissa 11/2011 haastateltu Tampereen yliopiston vakuutustieteen professori Olli-Pekka Ruuskanen asettaa Aasian nousevat taloudet potentiaaliksi avata uusia koulutusmarkkinoita Suomelle. Kysyntä suomalaisen yliopistokoulutukseen on hänen mukaansa nousussa:

Meidän pitää aktiivisesti pyrkiä viemään yliopistomme ainutlaatuista osaamista kehitysmaihin. Tässä meillä on aika hyvä markkinarako. -- Sosiaali- ja yksityisvakuutukset ovat osa pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan mallia, jonka opettamista voisi nyt viedä kehitysmaihin. Amerikkalaiset ja anglosaksiset yliopistot tarjoavat omaa malliaan, joka perustuu yksilön vastuulle ja jossa kollektiiviset järjestelmät näyttelevät vain pientä osaa. Ne eivät välttämättä sovellu nouseviin talouksiin, joissa on vahva yhteisöllinen perinne. Suomalainen järjestelmä sopii paremmin afrikkalaiseen laajennettuun suku- ja heimoyhteisöön, samoin Intiaan ja Kiinaan. -- (Ruuskanen 2011.)

Suomalaisen korkeakoulutuksen vienti muihin yhteiskuntamalleihin on vaikeaa, sillä koulujärjestelmä on aina vahvasti linkittynyt ympäröivään yhteiskuntaan. Ruuskanen arvio viennin mahdollisuuksia kuitenkin konkreettisella tasolla eli, mihin suomalaista yliopistomallia olisi järkevä lähteä viemään. Hän näkee myös Suomen pärjäävän kilpailussa juuri suomalaisen hyvinvointiyhteiskuntamallin vuoksi. Ruuskasen mukaan vaihtoehtoinen koulutus, joka pohjautuu yhteisöllisyyteen, olisi nykyajan yksilön vastuuta korostavan koulutuksen lisäksi Suomelle merkittävä kilpailuetu. Tällä sitaatilla Ruuskanen rakentaa vastuudiskurssissa esiin nousutta yksilönvastuun vastaista diskurssia ja näkee potentiaalin juuri Suomen yhteisöllisessä perinteessä.

Vastakkaisen näkökulman tuotteistamiseen ja koulutusviennin tuotteiden kehittämisen keskusteluun tuo Aikalaisen artikkelissa 6/2011 Unesco-emeritusprofessori Tapio Varis. Hänen mielestään Suomen ongelma on turha vaatimattomuus:

Suomen ei pitäisi näissä asioissa olla turhan vaatimaton... Brasilialainen kollegani aikanaan rohkaisi minua ajattelemaan globaalisti, "think big", kehittäessani globaalin yliopiston mallia. -- Tarvitsemme siis tervettä itsetuntoa ja riittävää itseluottamusta. (Varis 2012.)

Tampereen yliopiston kunnallispolitiikan dosentti Ari-Veikko Anttiroiko yhtyy Variksen "think big"- ajatteluun Aikalaisen artikkelissa 4/2013. Hänen mielestä koulutusviennissä pitäisi päästä Aasian markkinoille ja "laittaa suurempi vaihde silmään ja hyödyntää Suomen hyvää mainetta korkeakoulutuksen tarjoajana."

Ei tarvitse tulla kuin yksi suuri tilaus vaikkapa Kiinasta, niin emme pysty toimittamaan sitä. Meillä pitäisi olla korkeakoulutuksen projektiliiketoimintaa. -- Pitäisi rekrytoida ihmisiä ja laajentaa toimintaa niin, että meillä on kykyä luoda kysyntää ja vastata siihen. Muutoin tällainen supistuva talous ei saa sen enempää kasvatettua osaamistaan kuin työllistettyä osaajiaankaan. (Anttiroiko 2013.)

Myös vararehtori Harri Melin kommentoi koulutusviennin edistämistä ja Finland University Oy:n uusia hankkeita kertovassa Aikalaisen uutisessa (12/2014) suomalaisen ajattelutavan muutoksen tarvetta. "Suomalaiset ovat perinteisesti olleet hitaita ja jälkijunassa. Ei tehdä tästä numeroa - ajattelu on vieläkin. Kyllä meidän pitää olla huomattavan rohkeampia." (Melin 2014.) Itsekritiikki koulutusviennin rohkeuden ja oman markkina-arvon puutteesta on mielenkiintoinen näkökulma. Ongelmaksi koetaan kyvyttömyys hyödyntää suomalaisia korkeakoulujen tuotteita ja mainetta. Ratkaisuksi ehdotetaan tarkempia strategisia linjauksia ja suunnitelmallisempaa projektiliiketoimintaa. Koulutusvientikeskustelussa yliopiston henkilökunta antaa paljon konkreettisempia toimenpide-ehdotuksia koulutusviennin edistämiseen, kuin mitä annettiin

valtionhallinnon strategisissa linjauksissa. Näin yliopiston henkilökunnan puhe kytkeytyy osaksi niin hyötydiskurssia, jossa yliopiston uudet tehtävät taloudellisen voiton tuottajana ja kansainvälistymisen edistäjänä on otettu osaksi Tampereen yliopiston toimintakulttuuria. Myös ajatukseen oman aktiivisuuden puutteesta koulutusviennin esteenä liittyy osaksi vastuudiskurssia, jossa koulutusviennin kentän toimijoille, tässä tapauksessa yliopistoille, on vastuu tuotteistamisesta asetettu.

Puheet tiedon ja koulutuksen tuotteistamisesta ja sen ongelmista ovat yksi selkeä akateemisen kapitalismin ilmenemismuoto Suomessa. Akateemisen kapitalismin uudessa taloudessa ei uskota massatuotantoprosessiin vaan keskitytään räätälöityyn tuotantoon. Tuotantoon liittyy oleellisesti myös koulutettujen työntekijöiden sekä teknologisesti älykkäiden kuluttajien tarpeiden tyydyttäminen. Koulutusviennin mahdollisuudet ja vientipotentiaali herättää Aikalaisen 10/2011 artikkeleissa mielenkiintoa ja innostusta. Koulutusviennistä kirjoittaa korkeakouluhallinnon professori Seppo Hölttä: “Jos me haluamme olla kansainvälisiä, niin ei riitä, että täällä käy ulkomaalaisia ja me käydään ulkomailla. Meidän täytyy se kansainvälisyys tuoda tänne meidän yksiköiden sisälle” (Hölttä, 2011.) Hölttä määrittää koulutusvientä uudella tavalla, joka rakentaa koulutuksesta vientituotetta laajempaa ja yhteiskunnallisempaa tuotetta: “Yliopistojen haasteet ovat aika samanlaisia, ollaan me täällä tai siellä tai Kiinassa. Meillä ei ole taitoja antavaa vaan ajattelua opettavaa täydennyskoulutusta. Me rakennamme paikallista ymmärrystä niihin maihin missä me ollaan.” (Hölttä 2011.) Kiinan markkinoista puhuttaessa Hölttä paikantaa koulutusviennin ongelmat Suomeen, ei Kiinaan:

Tämä on toimintaa, joka pitkällä aikavälillä pitää saada maksulliseksi. Tuntuu että kiinalaiset ymmärtävät markkinatalouden paremmin kuin suomalaiset. He saattavat tilata maksullista koulutusta, mutta menepä sanomaan sitä suomalaisille yliopistoille. Toivotaan että olen väärässä, mutta täällä se on paljon vaikeampaa. (Hölttä 2011.)

Hölttä asettaa koulutusviennin ongelmat yliopistojen oman markkinapotentiaalin ja markkinatalouden hyödyntämisen ongelmaksi. Tutkija Mikko Perkiö jatkaa Aikalaisen artikkelissa 2/2012 Höltän ajatusta Tampereen yliopiston vientipotentiaalista. Hän näkee Tampereen yliopiston yhteiskunnallisen statuksen yhtenä vientiä hyödyttävänä tekijänä:

Tampereen yliopiston edeltäjä tuotti osaavia toimihenkilöitä Suomen tuolloin kasvaneeseen julkishallintoon. Nyt toimivaa hallintoa rakennetaan Aasiassa, Arabimaissa ja Afrikassa yhteistyössä kansainvälisten kumppanien kanssa. Näillä alueilla on kysyntää sekä suomalaisella koulujärjestelmällä että pohjoismaisella yhteiskuntamallilla. Tampereen yliopisto on hyvä näiden molempien ilmiöiden tutkimuksessa. (Perkiö 2012.)

Perkiön mielestä koulutusviennin tuotteet on ensiksi luotava Tampereen yliopiston tarpeisiin: “Omat englanninkieliset maisteriohjelmat luovat pohjan koulutukselle, joista voi muokata koulutusta myös ulkopuolisen ostajan tarpeisiin. Mitään yliopiston perustoiminnasta irrallista kauppaa ei kannata avata.” Perkiön mielestä erillisten koulutustuotteiden kehittäminen on turhaa niin Tampereen yliopistolle kuin potentiaaliselle asiakkaalle. Lopuksi Perkiö painottaa Höltän tavoin tuotteiden tarkkaa räätälöintiä yliopiston maineen säilyttämisen kannalta: “Yhdyn professori Seppo Höltän (Aikalainen 23.12.2011) koulutusvientiä koskeviin näkemyksiin siitä, että koulutuksen laatua ja yliopiston mainetta on syytä vaalia tarkasti. Aloittelevan kauppiakaan kannattaa olla hyvin pidättyväinen ja valikoiva.” (Perkiö 2012) Perkiö kehottaa yliopistoa olemaan pidättyväinen ja valikoiva, mitä tulee koulutusvientiin ja sen tuotteistamiseen. Koulutusviennistä käyty keskustelu ja konkreettiset toimenpide-ehdotukset kytkevät myös yliopiston henkilöstön aktiiviseksi koulutusviennin toimijoiksi. Koulutusviennillä uskotaan olevan paljon potentiaalia, ja sen edesauttaminen herättää kiinnostusta. Mielipiteitä jakavat koulutusviennin toteutumistavat ja strategiset linjaukset. Ajatukset vientituotteiden luonteesta ja niiden markkinoinnista ovat vastakkain. Räätälöidyt tuotteet linkittävät koulutusviennin osaksi akateemista kapitalismia, joka ei pidä akateemista massatuotantoa perusteltuna toimintana. Pohjoismaisen yhteiskuntamallin vieminen koulutuksen muodossa kehittyviin maihin on valtakursseista poikkeava lisä keskusteluun koulutusviennistä. Toisaalta taas itsekritiikki ja oman vastuun korostaminen koulutusviennin edistämisessä kytkevät yliopiston henkilökunnan osaksi vastuudiskurssia.

5.2.3 Tieteen ja kaupallisen toiminnan välisen suhteen pienentyminen – esimerkkinä lukukausimaksut

Akateemisen kapitalismin uudessa taloudessa tieto on tuotteiden sijasta pääomaa, jonka omistajuudesta kilpaillaan. Yliopistot ovat uudessa taloudessa erityisen kiinnostuksen kohteena, sillä yliopistoissa tuotetaan tietoa. Akateemisen talouden oppimisen ja tiedon kaudella tieteen ja kaupallisen toiminnan välillä ei nähdä suurta eroa. Yksityisen sektorin tarpeet nähdään ainakin jossain määrin julkisen sektorin tarpeita tärkeämpinä. (Vesa 2014, 35–36.) Tampereen yliopistossa kaupallinen toiminta tulee osaksi tieteen harjoittamista koulutusviennin kontekstissa ja etenkin lukukausimaksujen käyttöönotossa.

Lukukausimaksut ovat osa koulutusvientikeskustelua ja tutkimuksen kontekstissa eniten mielipiteitä herättävä asia. Opiskelijat ja heitä edustavat opiskelijaliitot ovat hyvin selkeästi ja

yksimielisesti ilmaisseet vastustavansa lukukausimaksujen perimisestä EU- ja ETA-maiden ulkopuolisilta opiskelijoilta. Tampereen yliopiston opiskelija ja Suomen ylioppilaskuntien liiton puheenjohtaja Jari Järvenpää kommentoi Aviisin 1/2015 artikkelissa lukukausimaksuja: “opiskelijoilta kerättävät lukukausimaksut koulutusviennin moottorina eivät toimi.” Järvenpää kritisoi myös koulutusvientikeskustelun kapea-alaisuutta: “Koulutusvientiä on jo mm. Oppimisympäristöjen, pelien ja opettajankoulutuksen saralla. Tällainen vienti ei vain usein nouse mediaan ja politiikkojen suuhun.” (Järvenpää 2015.) Järvenpään mielestä koulutusvienti on paljon muutakin kuin lukukausimaksuja, mutta julkisessa keskustelussa keskitytään vain lukukausimaksuihin.

Vararehtori Harri Melin kommentoi blogissaan vuoden 2013 Koulutusviennin toimenpideohjelman (OKM 2013). Kirjoituksessaan Melin keskittyy lähinnä kommentoimaan lukukausimaksujen käyttöönoton ehdotusta EU- ja ETA-alueiden ulkopuolisilta opiskelijoilta ja pitää ministeriön avausta lukukausimaksuista “Rohkea(na), mutta perusteltu(na). Tällainen ratkaisu ei romuta koulutuksen maksuttomuutta. Se mahdollistaa englanninkielisten ohjelmien kehittämisen ja pakottaa korkeakoulut panostamaan laatuun.” Lisäksi hän toteaa lyhyesti koulutusviennin olevan osa Tampereen yliopiston toimintaa. Melinin blogikirjoitusta kommentoitiin ahkerasti. Yliopiston hallituksen jäsen ja opiskelija Veera Kaleva kritisoi kommentissaan ministeriön esityksessä konkreettisten toimenpiteiden puutetta:

On outoa, ettei OKM:ssä olla keksitty mitään konkreettisia keinoja tukea yliopistoja ja vahvistaa koulutusviennin edellytyksiä. -- Oikeasti rohkeaa olisi ollut miettiä, millä keinoilla ja miten suomalaista koulutusvienti voidaan kehittää muuten kuin tunkemalla jo nyt kovasti kilpailluille tutkinnoista kauppaa tekeville markkinoille. -- Koulutusviennin esteissä ei ole ollut kyse lukukausimaksujen puutteesta, vaan resurssien ja tekemisen puutteesta..

Olisikin toivottavaa, että lukukausimaksujen sijaan myös johto ja ministeriö muistaisivat käydä keskustelua koulutusviennin todellisista tavoitteista ja edellytyksistä – maksuja tai ei, töitä on tehtävänä älyttömästi, mikäli koulutusviennissä halutaan menestyä. Ja että esimerkiksi Tampereen yliopiston hallitus ja yliopistoyhteisö kävisi laajempaa keskustelua koulutusviennin periaatteista, ennenkuin vararehtori lausuu sen laajemmin maksujen autuaallisuudesta... (Kaleva 2013.)

Kalevan kommentin myötä myös opiskelijat saavat pääsyn lukukausikeskustelua hallinneeseen hyötydiskurssiin. Kaleva kritisoi niin valtionhallintoa kuin yliopiston hallintoa suorasanaisesti. Kaleva kyseenalaistaa Melinin mielipiteen lukukausimaksujen rohkeasta avauksesta. Kalevan mielestä oikeasti rohkeaa olisi miettiä vaihtoehtoisia liiketoimintamalleja lukukausimaksuille. Melinin blogikirjoitusta kritisoi myös Tampereen yliopiston ylioppilaskunnan kansainvälisten

asiain sihtteri Varpu Jutila. Hän kirjoitti Aikalaisen artikkelissaan 11/2013 “Kriittisempää otetta ja parempia perusteluja Harri Melin. Korkeakouluilla oli oikeus odottaa työryhmän esitykseltä enemmän.”

Valtio on viime vuosina sanellut niille suuria tavoitteita koulutusviennin suhteen ja visioinut ympäröyksiä tarjoamatta käytännön toteutukseen kättä pidempää. Koulutusviennin periaatteellinen näkökulma, rahoittaminen, tuotteistaminen, myynti ja markkinointi, laadunvalvonta, tekijänoikeuskysymykset ja muu lainsäädännön koluaminen jäävät edelleen korkeakoulujen itse päähkäiltäviksi. Minä puolestani odottaisin Tampereen yhteiskunnallisesti vaikuttavan yliopiston operatiiviselta johdolta parempia perusteluja ja kriittisempää otetta siihen, miten laadukkaita ehdotuksia OKM:stä milloinkin tupsahtaa. (Jutila 2013)

Sekä Kalevan että Jutilan kommenteissa kritiikki kohdistuu konkretian puutteeseen. Tavoitteet asetetaan korkealle mutta mitään kättä pidempää ei tarjota. Resurssien puutetta pidetään yhtenä avainongelmana niin valtionhallinnon tasolla kuin yliopiston sisällä. Kysymys siitä, kenen kuuluisi tarjota resursseja, on ristiriitainen. Valtionhallinto odottaa korkeakouluilta aktiivisempaa otetta ja verkostojen rakentamista. Professorit kuuluttavat rohkeuden perään. Opiskelijat ja niiden edustajat taas vaativat vaihtoehtoisia resursseja lukukausimaksuille. Opiskelijoiden osallisuus yliopistojen roolien uudelleen määrittämiseen on erittäin tärkeää. Lukukausimaksukeskustelun kritiikissä opiskelijat kritisoivat niin selviytymisdiskurssilla kuin hyöty- ja vastuudiskursseilla perusteltuja valintoja lukukausimaksujen välttämättömyydestä.

Argumentteja yliopiston hallinnon puolelta jakaa vararehtori Melin, joka vastaa Jutilan kirjoitukseen Aikalaisen artikkelissa “Lukukausimaksut voivat pelastaa suomalaisten ilmaisen opiskelun” 11/2013. Hän perustelee aikaisempaa suhtautumistaan koulutusviennin edistämisen toimenpideohjelman ehdotukseen lukukausimaksuista kovenevalla kilpailulla ja sillä, että: “Näillä markkinoilla ilmainen mielletään yleensä laaduttomaksi. Ilmaista ei oteta tosissaan, koska sen laadusta ei ole takeita. Maksava asiakas on tarkka rahoistaan, ja maksullisen koulutuksen ajatusmalli vaatii asiakaspalveluajattelun vahvempaa yleistymistä myös Suomen yliopistoissa.” Melinin mielestä ilmainen kuvaa koulutusvientimarkkinoilla laaduttomuutta. Hän antaa suppean argumentaation sille, miten maksullisuus voi taata laadun:

Tutkinto-ohjelmien laatuajattelu väkisinkin paranee, kun lähdetään kilpailemaan laadukkaam koulutuksen tarjoamisesta. Ohjelmien sisältöjä on tarkasteltava kriittisemmin kuin nykytilanteessa, jossa kukaan ei periaatteessa voi valittaa jostain mikä on maksutonta. (Melin 2013.)

Myös professori Seppo Hölttä allekirjoittaa väittämän, jonka mukaan ilmainen koulutus on esteenä kansainvälisessä kilpailussa pärjäämiselle. Hän kirjoittaa aiheesta Aikalaisen artikkelissa (8/2014) ”Sitten kilpaillaan samalla viivalla muitten kanssa ja markkinat asettavat hinnat. Nythän hinnoittelua voisi sanoa hallinnolliseksi hinnoitteluksi, mutta markkinoitten kautta löytyvät ne tasapainohinnat ohjelmille. “ (Hölttä 2014.) Kilpailukykyyn vedoten lukukausimaksuja puoltavat rehtori sekä professori asemoituvat osaksi selviytymiskurssia, joka perustuu muuttuvassa globaalissa kilpailussa mukana pysymiseen.

Melin perustelee lukukausimaksuja myös yhteistyön parantamisen kautta. Hänen mielestä ilmainen koulutus on este kansainväliselle yhteistyölle ja samalla luo samankaltaisia uhkakuvia yhteistyön epäonnistuneisuudesta kuin opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentit loivat yhteistyön puutteen seurauksista:

Suomalaisten yliopistojen yhteistyö kansainvälisten kumppanien kanssa on vaikeaa, kun muut perivät tutkintomaksuja ja me emme. Moni ulkomainen yliopisto ottaisi mielellään jonkin heiltä puuttuvan osaamisalueen maisteriohjelman tarjottimelleen, mutta ei pysty kattamaan ohjelman kuluja omasta pussistaan ilman mahdollisuutta periä siitä lukukausimaksuja. Näin yhteiskoulutus jää toteutumatta. (Melin 2013.)

Myös Melin kritisoi koulutusvientikeskustelun keskittymistä vain lukukausimaksuihin, mutta eri näkökulmasta kuin opiskelijat:

Koulutusvientiä pitää ajatella kahteen suuntaan. Lukukausimaksut merkitsee. -- paljon muutakin kuin vain Suomeen tulevilta perittäviä lukukausimaksuja. Se suo meille mahdollisuuden tarjota monipuolisia ja kattavia koulutuspalveluja asiakkaan toiveiden mukaan ja mahdollisesti vielä asiakkaan kotimaassa. -- (Melin 2013.)

Melin koventaa linjaansa lukukausimaksujen käyttöönotosta perustelemalla sitä taloudellisen selviytymiskurssin näkökulmasta. Hän maalaa uhkakuvia siitä, mitä tapahtuu jos maksuja ei oteta käyttöön ”Varsin kylmä tosiasia jota kukaan ei varmaan halua ääneen lausua on, että koulutusvienti ja lukukausimaksut saattavat pelastaa jatkossa ilmaisen opiskelun jatkumisen suomalaisille opiskelijoille.” Melin sitoo lukukausimaksut edellytykseksi laadukkaaseen korkeakoulutuksen jatkuvuudelle. ”Korkealaatuinen koulutus ja sen jatkuva kehittäminen maksaa, ja jostain tämä rahoitus on saatava. Julkisen talouden tilanteen ja tulevaisuuden näkymien ollessa lohduttoman tiukkoja, pitää koulutusjärjestelmän hankkia mahdollisimman paljon ulkopuolista rahoitusta, jotta edes nykyinen tilanne korkeakouluissa saataisiin ylläpidettyä.”

Perustellessaan valtion rahoituksen vähenemisellä ja koulutusviennin mahdollisuuksilla tuoda rahavirtaa yliopistolle, Melin uusintaa valtakursseja niin hyöty-, selviytymis-, ja vastuudiskurssin myötä:

Valtion rahoitus yliopistoille ei todellakaan enää kasva. On realistista odottaa sen tulevaisuudessa pienenevän. Tähän koulutusvienti luo uusia mahdollisuuksia, mutta ei pelkän täydennyskoulutuksen muodossa, koska sen osuus maailman koulutusvientimarkkinoista on minimaalisen pieni. Meidän pitää pystyä tarjoamaan myös tutkintoon johtavaa koulutusta. (Melin 2013.)

5.2.4 Korkeakoulujen kaksoisrooli

Akateemisessa kapitalismissa korkeakoulutuksen kaksoisrooli tarkoittaa samanaikaista tehtävää tuottaa korkeakouluille voittoa, mutta myös tuottaa maailmaan sellaista pääomaa eli tietoa, jota voidaan käyttää globaalisti yritysten kilpailukyvyn parantamiseen (Slaughter & Rhoades 2004). Teoria näkee akateemisen kapitalismin ja korkeakoulutuksen markkinat sekä toimijat syvemmillä tasolla kuin ajatuksena oppilaista asiakkaina ja instituutioista markkinoina. Korkeakoulutuksen rooli koulutusviennin edistäjänä kytkeytyy osaksi akateemisen kapitalismin määrittämää kaksoisroolia.

Opetus- kulttuuriministeriön dokumenteissa yhdeksi hegemoniseksi valtakurssiksi muodostui yliopiston uusi tehtävä Suomen talouskasvun vauhdittajana ja Suomi-brändin rakentajana. Tähän diskurssiin yhtyy myös vuonna 2012 rehtorin virassa ollut Kaija Holli:

Korkeakouluilla on ratkaiseva rooli talouskasvun aikaansaamisessa ja sen ylläpitämisessä. -- Yliopisto ei ole itsessään mitään. Siellä toimivat ihmiset tekevät siitä jotain. Se, miten laadukkaaksi, vaikuttavaksi, kansainväliseksi tai tehokkaaksi se saadaan, riippuu ihmisistä, henkilöstöstä ja opiskelijoista. Oleellista on, että koko yliopistoyhteisö ymmärtää, mikä on yliopiston tavoite, miksi se on olemassa ja miten se hyödyttää yhteiskuntaa, ja on sen lisäksi valmis tekemään oman osuutensa tavoitteiden saavuttamiseksi. (Holli 2012.)

Holli siirtää valtionhallinnon dokumenteista muodostunutta vastuudiskurssia myös yliopistojen sisäisille toimijoille. Se, millaisiksi yliopistot rakentuvat nähdään siellä toimivien ihmisten tehtäväksi. Ristiriitaista tässä vastuun jaossa on se, että tehtävät ovat kiristyneen taloudellisen tilanteen ja managerialistisen korkeakoulupolitiikan perusteella ennalta määrättyjä. Yliopistojen sisällä toimivien ihmisten odotetaan siis rakentavan jo ennalta määrättyä versiota yliopistosta,

jossa toteutuu laatu, vaikuttavuus, kansainvälisyys ja tehokkuus. Rehtoriblogissa näkyy myös turhautuneisuus kaksoisrooliin yliopiston hallinnon edustajana, joka on vastuussa niin ministeriölle kuin yliopistojen henkilöstölle ja oppilaille. ”Yliopistojen rakenteellista uudistamista pitää vauhdittaa, sanovat opetus- ja kulttuuriministeriön edustajat. Mitään ei saa lakkauttaa eikä siirtää eikä paljon muuttaakaan, sanovat yliopistolaiset.” (Holli 2011.)

Tampereen yliopiston nykyinen rehtori Liisa Laakso kommentoi 24.2.2017 rehtoriblogin kirjoituksessaan OECD:n moitteita Suomen tutkimus- ja korkeakoulupolitiikkaan: ”Toivomme sekä valtiovallalta että yhteistyökumppaneiltamme luottamusta yliopistojen omaan päätöksentekoon. Vahvaa osaamista ja tiedettä syntyy vain pitkäjänteisellä työllä” (Laakso 2017). Tätä Laakson sitaattia voi tulkita myös laajemmin. Kehittämispaine yliopistojen kansainvälisessä vertailussa pärjäämistä kohtaan on otettu vakavasti ja sen eteen tehdään töitä. Silti myös yliopiston hallinnon sisällä toivotaan valtiovallalta kykyä asettaa uudistustarpeet yliopistojen omaan toiminnan kontekstiin ja kärsivällisyyttä toivottujen tulosten syntyyn.

Yliopistojen toimijoiden asemoitumista koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä on ohjannut opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteista määritetyt valtakurssit. Valtakursseihin linkittyvät kirjoitukset ovat myös tuoneet uusi vivahteita keskusteluun, etenkin koulutusviennin toimista ja vastuista, jotka taas liittyvät yliopiston rooliin. Analyysin tavoitteena oli myös paikantaa selkeitä vastakurssseja ja kyseenalaistuksia keskusteluista. Yksi uusi avaus koulutusvientikeskusteluun ja yliopistojen rooliin koulutusviennin edistäjänä tulee Harri Melinin rehtoriblogikirjoituksen kommenttiosuudessa, jossa nostetaan kysymykseksi koulutusviennin eettisyys:

Olisikin mielestäni tarpeen pohtia, pitäisikö koulutusviennillä olla ns ”hyvän koulutusviennin eettisen periaatteet”. Onko eettisesti hyväksyttävää viedä suomalaista peruskouluosaamista ulkomaille hyödyntämään ostajamaan tulevaa mieseliittiä, varmistaen samalla epätasa-arvon jatkumista? Onko koulutussisältöjä muokattava ostajamaan poliittiseen ilmapiiriin sopiviksi ja karsittava poliittiselle eliitille epämiellyttävät, sensitiiviset aiheet pois, sellaiset aiheet, jotka kuuluisivat kouluttajan mielestä väistämättä kyseiseen tematiikkaan. -- Missä määrin siis joustamme tietyistä ihmisoikeudellisista ja ammatillisista periaatteista, mikäli ne eivät sovellu viennin kohdemaan/instituution jne. omiin? (Piattanoeva 2013.)

Kasvatustieteen yliopistolehtori Nelli Piattanoeva pohtii kommentissaan ”hyvän koulutusviennin eettisen periaatteiden” laatimista. Edellisissä diskursiivisissa puhetavoissa on monesti ilmennyt toive siitä, että koulutusviennin toimintaa ja kehittämistä yhdennettäisiin, ja että koulutusvientiin saataisiin selkeät yhteiset periaatteet. Koulutusviennin eettinen aspekti tulee kuitenkin esille ensimmäistä kertaa lukukausimaksuja käsitelleen blogikirjoituksen kommenttiosuudessa.

Koulutusviennin eettiset periaatteet haastaisivat ajatukset viennin vauhdittamisesta. Piattanoeva jatkaa pohdintaa koulutusviennistä ”Missä määrin siis joustamme tietyistä ihmisoikeudellisista ja ammatillisista periaatteista, mikäli ne eivät sovellu viennin kohdemaan/instituution jne. omiin?” Pohdinta omista ihmisoikeudellisista ja ammatillisista periaatteista on hänen mukaan ensiksi määriteltävä, ennen kuin voidaan päättää sitä, mihin maihin alamme koulutuksen tuotteita kauppaamaan.

Piattanoevan kommenttiin jatkokommentin kirjoittanut Kaleva kritisoi sitä, että eettisten näkökulmien mukaan ottaminen mukaan koulutusvientikeskusteluun on usein torpattu ”turhana peikkona” tai ”muutosvastarintana”.

Hyvä, että etenkin eettiset näkökulmat herättävät keskustelua – viimeinkin. Yllä nostetuista kysymyksistä keskustelun kolonialistisesta vivahteesta, ihmisoikeudellista kysymyksistä, koulutusviennin eetoksesta ja ihan konkreettisista viennin sääntelyyn liittyvistä kysymyksistä. -- peräty keskustelua useaan otteeseen (yleensä valitettavasti vain opiskelijoiden toimesta). Ongelma vain on, ettei kiinnostusta aiheeseen ole tästä näkökulmasta löytynyt ministeriöstä saati sitten paikalliselta taholta. Keskustelun avaukset on lähinnä torpattu ”turhana peikkona” tai muutosvastarintana. (Kaleva 2013.)

Kalevan kommentissa rakennetaan kuvaa siitä, että vasta-argumenteille ei ole tilaa koulutusvientikeskustelussa. Hän moittii myös valtionhallinnon kuin yliopiston hallinnon kiinnostuksen puutetta syventyä koulutusviennin eettisiin kantoihin. Kummatkin kriittiset kommentit ovat tulleet blogitekstiin, joka käsittelee pääosin lukukausimaksujen käyttöönottoa.

Koulutusviennin eettisyys nostetaan esiin myös Aviisin artikkelissa 1/2016. Jutussa käsitellään Juha Sipilän hallituksen tavoitteita koulutusviennille. ”Tavoitteeksi on kirjattu Suomen koulutusviennin tulojen nostaminen nykyisestä 260 miljoonasta 350 miljoonaan vuoteen 2018 mennessä. Taloudesta ja kansainvälisyydestä puhutaan paljon, etiikasta ei niinkään.” Artikkelissa haastateltu Tampereen yliopiston koulutusvientikoordinaattori ja Finland Universityn avainasiakaspäällikkö Mirka Gustafsson pitää koulutusviennin eettisiä linjauksia problemaattisina:

Gustafsson sanoo myös, että suurimmassa osassa maailman maista on epäkohtia, kuten tasa-arvo-ongelmia. Siksi on vaikeaa päättää, mihin koulutusta pitäisi viedä. Jos jokaiseen epäkohtaan tartutaan, koulutusta ei voisi viedä mihinkään. Lisäksi hän huomauttaa, että suomalaisia arvoja viemällä voi myös vaikuttaa kohdemaan arvoihin. (Gustafsson 2016.)

Artikkelissa kritisoidaan hallituksen asettamien tavoitteiden kapea-alaisuutta ja peräänkuulutetaan jo edellä mainittuja linjavetoja eettisyyteen ja toiminnan organisoitumiseen:

Sipilän hallitus haluaisi lisätä vientiä 100 miljoonan euron edestä, mutta keinoina näyttäisi olevan ainoastaan estävän lainsäädännön poistaminen ja oppilaitosten kannustaminen. Suuria linjavetoja toiminnan organisoimisesta tai eettisyydestä ei ole tehty. Koulutusvienti on uusi asia, joka vaatii yliopistoilta mukautumista. Siksi sille tulisi antaa aikaa, jotteivät yliopiston perustehtävät joudu kärsimään. (Gustafsson 2016.)

Gustafsson kaipaa valtiolta enemmän tukea varsinaiseen toimintaan. Sitaateista on aistittavissa turhautuneisuus siihen, kuinka odotuksien asettamisen jälkeen yliopistot tuntuvat jäävän omilleen koulutusvientiasioissa. Sitaatista käy ilmi se, että koulutusvientiä pidetään edelleen yliopistojen perustehtävien ulkopuolisena lisänä. Sille pitää antaa ”aikaa, jotteivät yliopiston perustehtävät joudu kärsimään. --Valtion koulutusvientirummutus on äänekästä, mutta tukea varsinaiseen toimintaan tarvittaisiin selvästi enemmän”, Gustafsson sanoo. Gustafssonin turhautuminen on paikannettava samaan positioon kuin edellä esitetty rehtorin sitaatti siitä, kuinka on vaikea toimia kahden toimijan välissä. Vaikka intressit olisivat samoja, toimintatavat ja niiden toteutus eriäviä. Gustafsson nostaa vielä esille koulutusvientikeskustelun kontekstissa yliopiston kolmannen tehtävän.

Koulutusvienti ei ole sen kummempi aluevaltaus kuin tutkimus ja opetuskaan, vaan vientiprojektien voidaan nähdä toteuttavan yliopiston kolmatta tehtävää eli yhteiskunnallista vaikuttamista.-- Koulutusvienti ei myöskään mene pelkästään eliiteille, vaan toivomme saavamme tärkeitä tutkimusavauksia ja eri alojen pitkäikäisiä yhteistyökumppaneita koulutusvientimaista. (Gustafsson, 2015.)

Akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kausi elää rinnakkain julkisen tiedon ja oppimisen kauden kanssa. Akateemisessa kapitalismissa määritelty kaksoisrooli rajautuu voiton tuottamiseen yliopistoille, valtiolle ja yksityiselle sektorille. Gustafssonin kommentti yliopiston kolmannesta tehtävästä tuo näkyväksi sen, että sillä myös yhteiskunnallisia vaikutuksia. Koulutusviennin eettisten puolien esiin nostaminen rakentaa uutta vastadiskurssia koulutusvientikeskusteluun. Jokaiseen epäkohtaan ei voida koulutusvientiä suunnitellessa tarttua, mutta koulutusviennin ”Suomen mallilla” suomalaisilla arvoilla voidaan vaikuttaa myös kohdemaitten arvoihin. Kommentit liittyvät osaksi aikaisempaa tuotteistamiseen liittyvää uutta vastadiskurssia, missä koulutusvientiä ja sen tuotteita ei haluta irrottaa suomalaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää valta- ja vastadiskurssien muodostumista koulutuspoliittisessa keskustelussa koulutusviennistä. Tutkimusmetodina kriittinen diskurssianalyysi pyrkii osoittamaan sen, miten valtasuhteet ja vallan tavoittelu synnyttää ja muokkaa diskursiivisia käytänteitä, tapahtumia ja tekstejä. Samalla pyritään tekemään näkyväksi diskurssien ja vallan välinen näkymätön suhde, joka toimii vallan ja hegemonian luojana. (Pynnönen 2013, 29; Fairclough 1993, 135.) Tavoitteena oli löytää valtionhallinnon koulutusvientiä koskevista dokumenteista ja Tampereen yliopiston julkaisuista uusia merkitysmaailmoja sekä niistä eriteltyjä valta- ja vastadiskursseja. Analyysissa diskurssianalyysin lähtökohtien mukaisesti ajatellen puhe yliopistojen roolista ja olemuksesta osana todellisuutta voi saada aikaan muutosta. Näkökulma tämän tutkimuksen kontekstissa on, että muutos johtuu valtion taholta asetetuista tavoitteista ja yliopiston sisäisten toimijoiden aktiivisuudesta vaikuttaa muutokseen. Johtopäätöksissä lähdetään liikkeelle siitä, että muutos ei tapahdu passiivisesti, vaan sitä tehdään myös yliopistojen sisällä, vaikka yhteiskunnan murros antaakin korkeakoulutuksen ja korkeakoulupolitiikan muutokselle tietyt reunaehdot. (Kankaanpää 2013, 80.) Ensisijaisena keinona on verrata analyysin tuloksia luvussa kaksi käsiteltyyn akateemiseen kapitalismiin ja arvioida, missä määrin analyysin tulokset ovat yhteensopivia akateemisen kapitalismin teorian kanssa. Analyysin tuloksia peilataan akateemiseen kapitalismiin läheisesti linkittyvään uuden talouden -kentän kanssa. Analyysin tulokset sijoitetaan myös korkeakoulupolitiikan murrokseen ja uusliberalistisen koulutuspolitiikan kielelliseen legitimaatioperustaan.

Koulutusviennin debattia on tarkasteltu sosiaalisen konstruktivismin ja keskustelussa rakentuvien todellisuuden tuottamisen tapojen lähtökohdista. Ensimmäinen tutkimuskysymys oli: miten valtakurssit muodostuvat opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa ja miten niillä perustellaan koulutusviennin tarvetta ja yliopistojen roolia koulutusviennin edistäjinä?

Akateeminen kapitalismi muodostaa uusliberalismin ideologian kanssa eräänlaisen kattodiskurssin koulutusviennin edistämisen avuksi laadituille valtionhallinnon dokumenteille.

Akateemisen kapitalismin teorian on tarkoitus tehdä näkyväksi kapitalismin leviäminen korkeakoulutuksen alueille, jotka ovat systemaattisesti olleet tuotteistamisen ja markkinalisoitumisen ulkopuolella. Akateemisen kapitalismi viittaa analyysissa yliopistojärjestelmän ja sen tietopohjaisen kapitalismin väliseen integroitumiseen, jonka eri ilmenemismuotoja analyysissa on nostettu esiin. Akateemisen kapitalismin teoria ei käsittele muutosta ja integroitumista vain yhdestä toimijasta käsin, vaan näkee sen tapahtuneen sekä markkinoilla, valtiossa että korkeakoulutuksessa (Kauppinen & Kaidesoja 2013, 3). Valtadiskursseja analysoitaessa on syytä kiinnittää huomio myös taustalla vaikuttaneisiin yhteiskunnallisiin rakenteellisiin muutoksiin.

Aineistosta identifioitiin kolme opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenttien kielenkäytössä hegemonisen aseman vallannutta diskurssia: hyötydiskurssi, selviytymisdiskurssi ja vastuudiskurssi. Kävi ilmi, että Tampereen yliopisto on omaksunut sille asetetut vaatimukset koulutusviennin edistäjänä. Yliopistojen sisäisten toimijoiden vastustustavat mielipiteiden ovat vähäistä. Tampereen yliopiston toimijoiden väliset diskurssit olivat kuitenkin ristiriitaisempia keskenään kuin valtionhallinnon dokumenteista paikannetut valtakurssit ja uusia keskustelun avauksia oli paikannettavissa.

Hyötydiskurssilla perustellaan suomalaiselle yliopistolaitokselle uusia tehtäviä hyödyn näkökulmasta. Opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteista rakentui selkeä oma hegemoninen valtakurssi, joka määrittää yliopistojen uuden roolin sisältävän uusia tehtäviä. Ensimmäinen uusi tehtävä on yliopistojen rooli osana laajempaa viennin edistämistä. Yliopistojen osuutta koulutusviennin halutaan kannustaa ja ohjata sillä, että koulutuksen viennillä uskotaan olevan laajempia positiivisia vaikutuksia myös muitten vientialojen kehitykseen. Suomalaisen viennin edistäminen ja siitä aiheutuva kansallinen hyöty on kytketty osaksi suomalaisten yliopistojen tehtävää koulutusviennin edistäjinä. Tiedon yksityistämisen ja siitä saatava rahallinen hyöty kasvoi akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kaudella. Akateemisen kapitalismin teorian valossa nähdään, että tuotteiden lisensointi yksityisille yrityksille vaikuttaa taloudelliseen kasvuun, mikä puolestaan hyödyttää koko yhteiskuntaa. (Kankaanpää 2013, 57–58.) Opetus- ja kulttuuriministeriön esityksistä yhteiskunnallinen ja valtiollisen hyödyn painottaminen koulutusviennin edistämiseksi on kohdistettu yliopistoille. Korkeakoulujen kaksoisrooli hyötydiskurssin näkökulmasta asettaa korkeakoulut myös valtion ja koko yhteiskunnan kilpailukyvyyn parantamisessa erityisasemaan.

Toinen yliopistojen uusi rooli on positiivisten kansallisten vaikutusten lisääjä. Yliopistojen roolin koulutusviennin veturina nähdään tukevan muita kansallisia tavoitteita, kuten koulutuksen laadun parantamista sekä yhteistyön vahvistamista keskeisiin kumppanimaihin ja nouseviin

talouksiin. Koulutusviennin edistämisen vaikutukset nivoutuvat myös yliopistojen rooliin kansallisen maabrändin rakentajana. Ministeriön dokumenteissa nostetaan useasti esille Suomen maakuvan parantamisen tärkeys ja se, kuinka laadukkaalla korkeakoulutuksella Suomeen saadaan osaavia ihmisiä ja kiinnostus Suomea kohtaan kasvaa. Yhteistyön tärkeys ja yliopistojen rooli yhteistyön edistäjänä ja ylläpitäjänä on yksi yliopistojen hyödyn näkökulmasta määrätty tehtävä yliopistoille. Yhteistyön tärkeyttä alleviivataan jokaisessa koulutusvientiä edistävässä dokumentissa.

Tarkasteltaessa yliopiston tehtäviä ja muuttunutta roolia hyötydiskurssin kautta joudutaan myös kysymään, minkälaisia velvollisuuksia yliopistoilla on ja kenelle ja, millä tavoin ne ovat velvollisia? (Kankaanpää 2013, 26). Hyödyn näkökulmasta on tärkeä määritellä, onko yliopistojen tehtävä luoda yksityistä vai julkista hyvää tai ovatko yliopistot paikallisia, kansallisia vai globaaleja instituutioita? Hyödyn näkökulmasta yliopistojen nähdään olevan kansallisen talouden vauhdittajia. Hyötydiskurssi merkityssysteeminä on rakentunut opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteista, joten myös valtion näkökulmasta yliopistojen velvollisuus ja vastuu nähdään juuri kansallisen talouden ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta.

Toinen hegemoninen diskursiivinen kokonaisuus hallinnon dokumenteissa oli selviytymisdiskurssi, jolla saneltiin yliopistolle uusia toimintatapoja. Selviytymisdiskurssissa esiin nousivat yhteistyön ja verkostojen välttämättömyys, kilpailukykyyn ja kansainvälisyyteen panostaminen, sekä uusien liiketoimintamallien kehittäminen. Valinta nimetä tämä yhtenäinen merkityssysteemi selviytymisdiskurssiksi perustuu sille, että analysoitavassa aineistossa edelle mainitut uudet toimintatavat asetettiin nyky-yhteiskunnassa ja sen toimintakulttuurissa pärjäämisen edellytykseksi, eli selviytymiseksi.

Selviytymisdiskurssissa yhteistyön ja verkostojen rakentamisen tärkeyteen vedotaan esimerkiksi koulutusvientitoimijoiden vähäisellä lukumäärällä. Kilpailukykyyn kasvattamista ja kansainvälisen maineen arvoa ei selviytymisdiskurssissa kyseenalaisteta. Selvitäkseen kiristyvistä kilpailusta ja yhteiskunnallisista rakennemuutoksista on yliopistojen mukauduttava ja kehitettävä toimintatapojaan. Kehittämistarpeita perusteltiin myös Suomea kohtaan kohdistuvalla mielenkiinnolla, esimerkkinä Suomen menestyksellä PISA -testeissä, mikä taas tukee kilpailukykyyn merkityksen korostamista. Suomen korkeakoulutukselle halutaan yhtä paljon näkyvyyttä ja tunnettavuutta kuin suomalaiselle perusopetukselle. Uusien liiketoimintamallien kehittämisen tarvetta oikeutettiin mm. elinkeinorakenteen muutoksella, työmahdollisuuksilla ja vientituloilla. Uusien tuotteiden ja liiketoimintamallien kehittäminen ja lisensointi yksityiselle sektorille nähdään myös akateemisen kapitalismin valossa hyödyttävän välillisesti koko yhteiskuntaa. Selviytymisdiskurssissa maalataan uhkakuvia siitä, kuinka suomalaisen

korkeakoulutuksen resurssit pienenevät ja tutkimus heikkenee, jos yliopistot eivät vastaa kansainvälisiin vaatimuksiin ja toimi aktiivisesti globaaleissa verkostoissa. Selviytymiskurssin juuret ylettyvät 1980-luvulla alkaneeseen koulutuspoliittiseen murrokseen niin Suomessa kuin Euroopassa. Murroksen yhteydessä vahvistui usko siihen, että tieteellä ja tutkimuksella voidaan parantaa niin kansallista kuin eurooppalaista taloudellista kilpailukykyä. Selviytymiskurssi perustele olemassaolonsa akateemisen kapitalismin koulutuspolitiikan aikakauden määrittävillä tekijöillä, kuten kansainvälisyydellä, kilpailukyvyllä ja laajoilla verkostoilla.

Viimeinen opetus- ja kulttuuriministeriön aineistosta identifioitunut diskurssi liittyy vastuuseen. Koulutusviennille on asetettu erittäin korkeat tavoitteet, ja sen edistämällä nähdään olevan positiivisia vaikutuksia hyvin laajalla kentällä niin kansallisella tasolla kuin kansainvälisestikin. Vastuudiskurssissa näkyväksi nousevat koulutusviennin toimijoiden kentän pirstaleisuus ja odotusten ristiaallokko. Kuka toteuttaa koulutusvientiä? Kuinka uusliberaali toimintapolitiikka ja siihen vahvasti kytkeytyvä yksilön vastuu kytkeytyy osaksi yliopistojen vastuuta koulutusviennin edistäjänä? Miten yliopistot pystyvät reagoimaan markkinoiden ja yhteiskunnan ristipaineeseen? Vastuudiskurssissa yliopistojen on vastattava toiminnastaan monelle eri taholle. Vastuudiskurssiin sisältyvät teemat käsittelevät koulutusviennin tuotteita ja tuotteistamista, laadun varmistamista, palvelujen keskittämistä ja tarpeellisen tuen antamista koulutusvientiä harjoittaville tahoille. Vastuudiskurssissa uusliberalistisen valtion korostama yksilön etu toimia taloudellisena toimijana yhteisten hyötyjen perusteella korostuu.

Akateemisen kapitalismin uusi talous on riippuvainen uusliberalistisesta valtiosta ja uusliberalistinen valtio on vahvistanut uutta taloutta monella eri tavalla. Akateeminen kapitalismi on hyödyntänyt uusliberalistista politiikkaa muun muassa yksityistämisen, kaupallistumisen ja sääntelyn purkamisen myötä. Nämä kaikki kolme tekijää ovat myös poimittavissa opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenttien vastuudiskurssista. Dokumenteista ilmenee ministeriön tyytymättömyys korkeakoulujen kyvyttömyyteen hyödyntää koulutusviennin mahdollisuuksia ja markkinoita, ja myös tuotteistamisen vaikeus nostetaan esille. Vastuudiskurssin läpileikkaava mielipide on, että suomalaiset oppilaitokset ja etenkin yliopistot eivät hyödynnä omaa potentiaaliaan tarpeeksi. Koulutusviennin toimijoita halutaan saada keskitettyä, sillä näin myös vastuuta olisi helpompi jakaa ja valvoa. Uusliberalistinen yksilön vastuu ja valinnan vapaus korostuu ennen kaikkea uusimman hallitusohjelman (2016) koulutusviennin tiekartassa. Vastuu kohdistetaan viimekädessä korkeakoulujen omiin valintoihin, mutta koulutusvientiin osallistuvia yliopistoja kannustetaan ja palkitaan koulutusviennin onnistumisessa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentit rakentavat hyvin hegemonisia diskursseja koulutusvientikeskusteluun ja ne integroivat korkeakoulut, etenkin yliopistot, merkittäviksi

toimijoiksi koulutusviennin edistämisessä. Aineiston ollessa virallisia asiakirjoja, on diskurssien sisäisten ristiriitojen havainnointi vaikeaa. Viranomaisteksti ei myöskään jätä tilaa erilaisille subjektipositioille valtakurssien sisällä, sillä teksteissä ei ole näkyvää subjektia.

Analyysin toinen vaihe keskittyy Tampereen yliopiston verkkosivuilla julkaistujen tekstien analyysiin. Analysoitavat tekstit valikoituivat siten, että tavoitteena oli löytää yliopiston eri toimijoiden mielipiteitä koulutusvientikeskusteluun. Yliopiston hallinnon ajatuksia etsittiin rehtoriblogista, opetus- ja tutkimushenkilökunnan mielipiteitä paikannettiin Aikalaisen verkkojulkaisuista ja opiskelijoiden osallisuutta Tampereen ylioppilaskunnan lehdestä Aviisista. Yliopiston hallinto, opetus- ja tutkimushenkilökunta sekä oppilaat toivat mielipiteitään ilmi ristiin kaikissa verkkojulkaisuissa. Toinen tutkimuskysymys oli: Millaisia merkityksiä yliopiston eri toimijat tuottavat koulutuspoliittiseen keskusteluun koulutusviennistä ja miten ne liittyvät osaksi akateemista kapitalismia?

Valtakurssien analyysissa nousi esiin yliopistojen tehtävän olevan jo valmiiksi määritetty. Tavoitteiden asettamisen jälkeen yliopiston sisäisten toimijoiden odotetaan rakentavan yliopistoa ylhäältä annettujen raamien mukaiseksi. Akateemisen kapitalismin teoria näkee korkeakoulutuksen markkinat sekä sen toimijat syvemmällä tasolla kuin ajatuksena oppilaista asiakkaina ja instituutioista markkinoina (Rhoades & Slaughter 2004, 2). Tästä syystä analyysin toinen vaihe, Tampereen yliopiston verkkojulkaisujen analyysi, on eritelty akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauden siirtymisvaiheisiin. Siirtymisvaiheita ovat 1. Verkostot, yhteistyö ja kansainvälisyys. 2. Tiedon yksityistäminen ja taloudellinen hyödyntäminen. 3. Tieteen ja kaupallisen toiminnan välisen suhteen pienentyminen. 4. Korkeakoulujen kaksoisrooli. Siirtymävaiheet eivät itsessään muodosta yhteneviä merkityksimaailmoja vaan niiden sisällä diskurssit jakautuivat sekä edellä määriteltuihin valtakursseihin, että uusien keskustelunavauksien esittäviin vastadiskursseihin.

Ensimmäinen siirtymävaihe akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen aikakauteen nähdään tapahtuvan kansainvälisissä ja kansallisissa verkostoissa. Yhteistyön ja verkostojen tärkeyttä ei yliopiston hallinnon kirjoituksissa kyseenalaisteta. Vararehtori Melin kommentoi kansainvälisyyttä osaksi yliopiston arkea, jota myös opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa peräänkuulutettiin. Yliopistopolitiikassa korostunut kansainvälisen kilpailun kasvu korostaa myös kansainvälistymisen tarvetta yliopistoissa. Siirtymävaiheena verkostot, kansainvälisyys ja yhteistyö sijoittuu osaksi valtakurssia Suomen korkeakoulupolitiikan kilpailukyyn sekä Suomen maineen parantamisen diskurssiin. Yliopiston tutkimushenkilöstön puolesta kansainvälistymisen ja kilpailukyyn eetosta pidetään ongelmallisena siksi, että kansainvälisyyttä pidetään usein Suomen ulkopuolella tapahtuvana toimintana. Kritiikkiä herättää se, että

suomalaista osaamista ja Suomessa tapahtuvaa tieteen harjoittamista ei arvosteta suhteessa kansainväliseen osaamiseen ja ulkomailla tapahtuvaan toimintaan.

Toinen siirtymisvaihe liittyy tiedon yksityistämiseen ja sen taloudelliseen hyödyntämiseen. Tämä siirtymävaihe on ristiriitaisempi kuin edellinen ja kytkeytyy koulutuksen vientituotteiden kehittämiseen ja myyntiin. Tuotteita kehiteltäessä on myös tarkasti mietittävä kohdemarkkinat ja se, mitä koulutusvienniltä tavoitellaan. Yliopiston hallinto näkee akateemisen yrittäjyyden positiivisesti ja kannustaa henkilökuntaa ja opiskelijoita osallistumaan siihen. Henkilökunnan tekstit tiedelehti Aikalaisessa suhtautuvat koulutusvientiin myönteisesti, mutta tuotteet ja vientitavat herättävät eriäviä mielipiteitä. Yksi tunnistettava merkityssysteemi koostuu siitä, kuinka suomalaiset korkeakoulut eivät uskalla ottaa riskejä ja eivät yksinkertaisesti osaa hyödyntää vientipotentiaaliaan tarpeeksi. Toinen tuotteistamiseen liittyvä merkitysmaailma taas näkee koulutusviennin sen taloudellista hyötyä syvemmälle. Sen mukaan ei ole syytä pyrkiä yksilön vastuuta korostavaan uusliberalistiseen koulutusmalliin vientimaissa vaan juuri panostaa suomalaiseen yhteiskuntaan pohjautuvan koulutuksen viemiseen. Koulutusvientituotteita on kehitettävä aina vientimaan yhteiskuntarakenteen ja siitä saatavan sosiaalisen hyödyn mukaisesti. Vaikka vientituotteiden kehittäminen ja vientitavat jakavat mielipiteitä, ovat yliopiston henkilökunta ja hallinto samaa mieltä valtionhallinnon yleisen käsityksen kanssa siitä, että koulutusviennin ongelmat on paikannettava juuri Suomeen, ei ulkomaalaisille markkinoille.

Kolmas akateemisen tiedon ja oppimisen kauden siirtymä yhdistää tiedettä ja kaupallista toimintaa entisestään. Yliopistojen integroituminen akateemisen kapitalismin uuteen talouteen on koko akateemisen teoriaperustan ydin. Tämän vuoksi myös yliopistojen ja kaupallisen toiminnan suhde on pienentynyt merkittävästi. Tampereen yliopiston ja koulutusviennin kontekstissa tätä siirtymää käsitellään lukukausimaksukeskustelun kautta. Lukukausimaksujen käyttöön otto on yksi selkeimmistä akateemisen kapitalismin ilmenemismuodoista Suomessa ja Tampereen yliopistossa. Vaikka päätös lukukausimaksujen käyttöönotosta on jo tehty (2016), sen herättämä keskustelu on koulutusviennin kannalta niin merkittävä, että sitä on syytä analysoida syvemmin. Sijoittuminen koulutuspoliittisen puheen valta- ja vastadiskursseihin lukukausimaksukeskustelussa jakaa yliopiston hallinnon edustajat ja opiskelijat kauas toisistaan. Lukukausimaksujen keskustelussa yliopiston sisäiset äänet ovat yhtä mieltä siitä, että koulutusvienti on muutakin kuin lukukausimaksuja. Henkilökunnan suhtautuminen lukukausimaksuihin sijoittuu myönteiselle kannalle yliopiston hallinnon mukaisesti. Opiskelijat ja heidän edustajansa toivoivat yliopiston hallinnolta kriittisempää otetta opetus- ja kulttuuriministeriön esityksiin lukukausimaksuista. Lisäksi he arvostelevat lukukausikeskustelun vaihtoehdottomuutta. Yliopiston hallinto taas

perustelea maksullista koulutusta EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta selviytymiskurssin keinoin.

Korkeakoulujen kaksoisrooli on viimeinen akateemisen kapitalismin tiedon ja oppimisen kauden siirtymä. Kaksoisrooliin akateemisen kapitalismin kaudella viitataan yliopiston tehtävään tuottaa taloudellista hyötyä yliopistoille mutta myös tuottaa tietoa globaalin kilpailukyvyyn edistämiseksi. Tampereen yliopiston aineistosta tulee ilmi laajempia käsityksiä yliopiston roolista etenkin koulutusviennin näkökulmasta. Diskurssit sekä yhdistyvät opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenttien antamiin yliopiston uusiin rooleihin, että tuottavat uutta ajatusta yliopistojen tehtävästä koulutusviennin edistäjinä ja taloudellisen hyödyn tuottajina.

Kolmas tutkimuskysymys oli: Miten yliopiston toimijoiden puheenvuorot kytkeytyvät Tampereen yliopiston verkkojulkaisuissa koulutusviennin koulutuspoliittisen keskustelun valta- ja vastadiskursseihin?

Vastadiskurssien tarve jatkuvien reformien kritiikiksi on yliopistomaailmassa välttämätöntä. Yliopistoa ja korkeakouluja kohtaan tapahtuneen uudistukset ovat herättäneet paljon mielipiteitä. Karin Filander kirjoittaa artikkelissaan Orwell täällä tänään? (Kasvatus 5/ 2012, 529) yliopistolaisten passiivisuudesta puolustaa yliopistojen eettisiä ja sivistyksellisiä arvoja elinkeinoelämälähtöisiä muutoksia vastaan. Opiskelijoiden rooli vastadiskurssien esittäjinä on tärkeää, sillä opiskelijat eivät ole suoranaisesti yliopistojen palkkalistoilla tai reformien paineen alla. Artikkelissa Filander puhuu myös opiskelijoiden muuttuvasta roolista yliopistoissa. Oppilaisiin viitataan asiakkaina joiden valtaa ja etuja on pidettävä yllä periaatteella ”asiakas on aina oikeassa” (Filander 2012, 532). Akateemisen kapitalismin teoria haastaa käsitystä oppilaista asiakkaina ja yliopistoista ja sen toimijoista uuden talouden ja uusliberaalin koulutuspolitiikan passiivisina uhreina. Yliopistot ja sen toimijat ovat akateemisen kapitalismin teorian valossa aktiivisia toimijoita. Opiskelijälähtöisempää yliopistoa kohti mentäessä on mielenkiintoista seurata mihin suuntaan asiakas-ajattelu ja markkinayhteiskunnan linjaukset korkeakoulutusta ja koulutuksen kaupallistumista ohjaa. Akateemisen kapitalismin aikakaudella myös yliopistoilla nähdään olevan puhevalta ja keinoja vaikuttaa yliopistojen muutosvirtoihin. Analyysissa käy ilmi, että Tampereen yliopiston sisäisiin diskursseihin pääsy ei ole rajattu. Verkkokeskustelut ovat demokraattisia alustoja, joihin yliopiston toimijoilla on yhtäläinen pääsy. Verkkolehtien artikkeleita kirjoittaa rajatumpi joukko, mutta esimerkiksi kommenttien jättämiseen on kaikilla mahdollisuus.

Verkkoaineiston analyysissä subjektipositiot liittyvät mielenkiintoisesti osaksi keskustelun rakennetta ja siihen sisään pääsyä. Huomioitavaa on kuitenkin se, että vaikka tavoitteenana oli analysoida monien eri yliopiston sisällä toimivien henkilöiden mielipiteitä

koulutusvientikeskusteluun, on koulutusviennistä käyty keskustelu Tampereen yliopiston verkkojulkaisuihin rajoittunut hyvin pieneen joukkoon. Rehtoriblogia luonnollisesti päivittävät vain virassa olevat rehtorit ja vararehtori. Aikalaiset ja Aviisin puheenvuoroja käyttivät pääasiassa vain yliopistojen kansainvälisyysvastaavat ja muutamat professorit, jotka olivat tavalla tai toisella mukana yliopiston koulutusvientihankkeissa. Opiskelijoiden mielipiteet nousivat parhaiten esille kirjoitusten kommentteissa, vaikka myös julkinen kommentointi verkkojulkaisuihin oli vähäistä. Kysymys koulutusviennistä rajattiin myös eri tavoilla eri subjektipositiosta ja niiden intresseistä. Yliopiston hallinnon näkökulmasta koulutusvientikysymykset rajattiin luonnolliseksi osaksi kansainvälistymistä ja globaalin toiminnan jatkuvuutta. Tutkijat ja opetushenkilökunta tarkastelivat koulutusvientiä varovaisemmin enemmän käytännötoimien sekä uusien mahdollisuuksien kautta. Koulutusvientikeskustelu rajautui henkilökunnan kesken paljon koulutusvientituotteiden ympärille. Opiskelijoiden mielenkiinto koulutusviennistä rajoittui pitkälti lukukausimaksujen vastustamiseen ja haluun tuoda uusia avauksia koulutusvientikeskusteluun.

Kriittisen diskurssianalyysin tavoittena on keskittyä eliittiryhmien ja instituutioiden dominosuhteisiin, joita toteutetaan puheen ja tekstin avulla. Yksi diskurssin ja vallan suhteen keskeisiä tekijöitä on se, miten eri sosiaalisilla ryhmillä on mahdollisuus osallistua diskurssiin ja myös rajaamalla pääsyä diskurssiin ja tätä kautta syntyvä epätasa-arvo. (Pynnönen 2013, 29.) Viranomaisteksteihin pääsy on aina rajattua ja siksi valtakurssien paikantaminen ministeriön teksteistä toimi myös tutkimushypoteesina. Oletuksena oli, että valta-asemia saavuttaneita puhetapoja toteutetaan ja legitimoidaan viranomaistekstien avulla. Yksi akateemisen kapitalismin ja uuden talouden leimaavista piirteistä on korkeakoulujen hallinnon roolin kasvattaminen, samalla kun korkeakoulujen toimintapolitiikkaa on kytketty lähemmäksi markkinataloutta. Rehtoriblogia analysoitaessa esiin nousi kuva siitä, että rehtorit ovat ottaneet valtionhallinnolta annetun vastuun vastaan sitä paljoka kyseenalaistamatta. Turhautuneisuutta yliopiston hallinnon edustajat kokivat kaksoisroolista valtionhallinnon ja yliopistojen välissä olemisesta. Rehtoriblogin kirjoituksissa he siirtävät vastuuta myös yliopistojen sisällä. Yliopiston hallinto perustelee koulutusviennin toimintoja subjektiivisemmin kuin valtionhallinnon dokumentit. He tuovat ilmi myös oman toimintakenttensä ja siinä toimimisen rajat, eivätkä näe Tampereen yliopistoa kansallisena pelastajana vaan pienempänä tekijänä.

Aineistossa toinen mielenkiintoinen institutionaalisen vallan ilmenemismuoto oli yliopistojen suhde valtioon. Tärkeä huomio on se, että vaikka yliopistot integroituvat uuteen talouteen, ne eivät kuitenkaan ole muuttumassa yrityksiä. Ero yliopistojen ja yritysten välillä on nimenomaan suhteessa valtioon ja yliopistojen riippuvuudesta valtion rahoituksesta. Akateemisessa kapitalismin teorian valossa yliopistojen toimijat kuten henkilökunta, oppilaat,

hallinto ja johtoryhmä käyttävät valtion resursseja, jotka risteävät myös uuden talouden kanssa. Yliopistot pyrkivät hyödyntämään julkisen ja yksityisen sektorin parhaat puolet saamalla tukia julkiselta puolelta ja voittoja yksityiseltä puolelta. (Vesa 2014, 41). Yliopistojen toimijoiden puheenvuoroissa kritisoidaan paljon sitä, että valtion hallinnolta saatu tuki koulutusviennin edistämiseksi jää usein korkeiden tavoitteiden asettamiseen ja vaille toimenpiteitä. Kuitenkin yliopistot ovat aktiivisia toimijoita, joilla on selkeästi halua tarttua koulutusviennin asettamiin haasteisiin – koulutusviennistä saatu hyöty kiinnostaa yliopistoja. Akateemisen kapitalismin teoriassa yliopistot nähdäänkin aktiivisina tekijöinä, ei passiivina markkinatalouden uhreina. Yliopistot omalla toiminnallaan linkittävät korkeakouluja osaksi uutta taloutta ja akateemisen kapitalismin aikakautta. He käyttävät myös hyväksi tiedon uusia kiertokulkuja, jotka lähentävät yliopistoa uuteen talouteen. Kriittisessä yliopistotutkimuksessa yliopistojen markkinalisoitumiselle on etsitty syyllisiä lähinnä yliopistojen ulkopuolelta, ennen kaikkea uusliberalistisesta talouspolitiikasta. (Esim. Ylijoki 2009.) Analyysin perusteella suhde valtioon on erilainen eri toimijoiden kesken. Yliopiston hallinnon tehtävänä on toimeen panna sille annetut tehtävät. Yliopiston hierarkkinen hallintojärjestelmä legitimoii eri toimijaryhmien suhdetta valtioon. Opiskelijoiden edustajilla on matalampi kynnys kritisoida valtionhallinnon toimenpiteitä, sillä he eivät edusta instituutiota ammattinsa puolesta toisin kuin rehtorit. Tutkijoilla on sama vapaus tietyssä mielessä ja heiltä jossain määrin odotetaan uusia avauksia keskusteluihin koulutusviennistä. Rhoades ja Slaughter (2004, 181) muistuttavat, että valtiolla on akateemisessa kapitalismissa edelleen hyvin tärkeä rooli yliopistojen rahoituksellisena tukijana vaikka teorian retoriikka viittaa läheiseen suhteeseen markkinatalouden kanssa. Valtion tuki yliopistoille loppuisi, jos yliopistot muuttaisivat toimintansa puhtaasti yritysmäiseksi. Tässä piilee myös institutionaalinen valta valtion ja yliopiston välillä.

Kaiken kaikkiaan koulutusvientiä koskevan keskustelun voidaan sanoa olevan vahvasti kytkeytynyt akateemiseen kapitalismiin. Tutkimushypoteesi valtakurssien muodostumisesta opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa ja niiden jalkautuminen Tampereen yliopiston sisäiseen toimintakulttuuriin sai aineistosta paljon tukea. Tulosten perusteella hypoteesia ei voida pitää kokonaisvaltaisesti pätevänä, sillä valta-aseman saavuttaneita diskursseja ei täysin ilman kritiikkiä otettu yliopiston sisällä vastaan. Eri tasoista kritiikkiä nousi esiin kaikista kolmesta yliopiston toimijaryhmästä, joiden tekstejä analyysissä oli mukana, eli rehtoreilta, henkilökunnalta ja opiskelijoilta.

Tampereen yliopiston verkkoaineistosta koulutusvientiin liittyvät kirjoitukset rakensivat yhden koulutusviennin globaalista diskurssista poikkeavan kuvan. Kyseisellä merkitysmaailmalla rakennettiin uudenlaista otetta Tampereen yliopiston osallistumisella koulutusvientiin ja

hahmoteltiin eräänlaista koulutusviennin ”Suomen mallia”. Toimenpiteinä koulutusviennin edistämiseksi nähtiin akateemisen kapitalismin ja uusliberalistisen talouden vastaisesti juuri yhteisen hyvän, jaetun vastuun ja suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan toimintatapojen myynnissä. Teksteissä hahmoteltiin kuvaa koulutusviennin eettisistä periaatteista, kehitystyön yhteyksistä ja siitä, miten hyödyntää suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perusteita myös koulutusviennissä. Teksteistä käy ilmi se, että uskotaan mahdollisuuteen myydä suomalaista koulutusta myös omalla tavalla, eikä pelkästään noudattamalla globaaleja vientitapoja.

Akateeminen kapitalismi näyttäytyy merkittävänä koulutusvientinä selittävänä tekijänä. Akateemisen kapitalismin ilmenemismuodot ja tapa integroida yliopistot osaksi uutta taloutta ovat vahvasti osana yliopistojen nykypäivän toimintakulttuuria. Akateemisen kapitalismin teorian on nähty uudelleen määrittävän julkista tilaa ja siinä tapahtuvaa toimintaa. Aineistosta käy kuitenkin ilmi se, että akateeminen kapitalismi ei ole täysin syrjäyttänyt tai korvannut perinteistä tiedon ja tieteen aikakautta, vaan ne näyttäytyvät rinnakkain yliopistojen arjessa. Valtionhallinnon valtakäytännön määrittäessä paljon yliopistojen toimintatapoja, on yliopistoilla vielä mahdollisuus itse vaikuttaa siihen, miten jatkuva reformien tarve toteutetaan yliopistoissa. Jatkossa on mielenkiintoista tarkastella mihin suuntaan yliopiston sisällä toimivat ihmiset haluavat yliopistoa rakentaa ja minkälaista koulutusvientinä se alkaa harjoittamaan.

7 LÄHTEET

- Aamulehti 4.6.2016. Tampereen yliopisto julkaisi maksut EU:n ulkopuolisille: ”Voi olla shokkivaikutus hakijamääriin”. <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/tampereen-yliopisto-julkaisi-maksut-eun-ulkopuolisille-voi-olla-sokkivaikutus-hakijamaariin-23699542/>. (Luettu 1.4.2017.)
- Alasuutari, P. 2007. Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Helsinki: Gaudeamus
- Fairclough, N. 1993. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society*, Vol. 4(2), 133- 168.
- Fairclough, N. 1999. Critical Discourse Analysis. The Critical Study of language. UK: Pearson education Limited.
- Fairclough, N. 1997. Suom. Blom, Virpi & Hazard, Kaarina. Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino
- Finlex 8 § 3.6.2016/414. Opetuksen maksuttomuus ja muuta toimintaa koskevat maksut <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558> (Luettu 5.4.2017.)
- Foucault, M. 2005. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tiedon arkeologia. Tampere: Vastapaino
- Filander, K. 2012. Orwell täällä tänään? *Kasvatus- lehti* 5/12, 526-533.
- Helsingin sanomat 19.1.2010. Hyvä paha koulutusvienti. <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004706056.html>. (Luettu 5.4.2017.)
- Jokinen, A. Juhila, K. ja Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino
- Juhila, K. 1999. Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201-232.
- Kankaanpää, J. 2013. Kohti yritysmaistä hyöty-yliopistoa. Valtiovallan tahto Suomessa vuosina 1985-2006 ja kokemukset kolmesta yliopistosta. Turun yliopisto, Painosalama Oy.
- Kauppinen, I. 2010. Akateeminen aineettoman omaisuuden haltuun ottamisena. *Tiedepolitiikka* 35 (2), 17-32.
- Kauppinen, I. & Kaidesoja, T. 2013. A Shift Towards Academic Capitalism in Finland. *Higher Education Policy* 27:1, 23-41.
- Kouhia, A. & Tammi, T. 2014. Akateeminen kapitalismin uusliberaali tutkijajäseniä kasvatustieteellisessä tohtorikoulutuksessa. *Kasvatus ja aika* 2/2014.

- Lehtisalo, Liekki ja Raivola, 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, M. 1996. Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Lindberg, M. 2013. Koulutuspolitiikan uusliberalisoitumisen vääjäämättömyys? Tieteessä tapahtuu 2/2013, 8–14.
- Mikkola, A. Koskela L. Haapamäki-Niemi H. Julin A. Kauppinen A. Nuolijärvi P. Valkonen K. 2004. Äidinkieli ja kirjallisuus Käsikirja. WSOY
- Niinikoski, M-L. Lunabba, J. Raivio, T. Lehti R. & Pessala P. Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:21 <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/okm21.pdf?lang=fi> (Luettu 8.1.2017.)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2009. Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/77777/opm21.pdf?sequence=1>. (Luettu 1.3.2017.)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012. Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi. <http://80.248.162.139/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/okm21.pdf?lang=fi>. (Luettu 20.4.2017.)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016. Yliopistolaitoksen ja yliopistolain uudistaminen. http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/ (Luettu 6.1.2016.)
- Orjala M. 2012. Yliopistouudistus uusliberalistinen koulutuspolitiikan ilmentymänä. Tampereen yliopisto.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino
- Puustelli, P. Niskanen, R. Sund, A-M. & Rajala, C. 2009. Tuleeko korkeakoulutuksesta hyödyke ja opiskelijoista asiakkaita? Tampere University Press.
- Pynnönen, A. 2013. Diskurssianalyysi. Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylän yliopisto.
- Reinikainen, M-R. 2007. Vammaisuuden sukupuolittavat ja sortavat diskurssit – yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylän yliopisto.
- Rhoades, G. 2005. 'Capitalism, academic style, and shared governance', *Academe* May-June 91 (3): 38–42.
- Rinne, R. & Simola, H. 2005. Koulutuksen ylikansalliset paineet ja yliopistojen uusi hallinta. *Tiede ja edistys*, 30(1), 6-26.
- Rinne, R. Jauhiainen, A. Simola, H. Lehto, R. Jauhiainen, A. Laiho, A. 2012. Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. FERA – Suomen kasvatustieteellinen seura, kasvatusalan tutkimuksia 58, Jyväskylä

Slaughter, S. & Leslie, L. 1997. Academic capitalism. Politics, policies and the entrepreneurial university. Baltimore & London: The John Hopkins University Press.

Slaughter, S. & Rhoades, G. 2004. Academic capitalism and the new economy. Markets, state and higher education. Baltimore & London: The John Hopkins University Press.

Talouselämä 15.8.2013. Miten Suomen koulutusvienti lähtisi lentoon? Päivi Lipponen asialle. <http://www.talouselama.fi/uutiset/miten+suomen+koulutusvienti+lahtisi+lentoon+paivi+lipponen+asialle/a2198767> (Luettu 15.4.2017.)

Talouselämä 14.11.2016. ”Suomalainen ei dominoi vaan sparraa”. <http://www.talouselama.fi/tyoelama/suomalainen-ei-dominoi-vaan-sparraa-6598342>. (Luettu 15.4.2017.)

Tampereen yliopisto 2016. Lukukausimaksuista 8000-12000 euron suuruisia. Julkaistu 3.6.2016 - 10:49. <http://www.uta.fi/ajankohtaista/uutinen/lukuvuosimaksuista-8-000-12-000-euron-suuruisia>. (Luettu 19.4.2017.)

Tampereen yliopisto, Utain 2016. <http://utain.uta.fi/uutiset/koulutusvienti-voi-tuoda-suomeen-paljon-rahaa-ulkomailta>
<https://www.uta.fi/ajankohtaista/uutinen/koulutusvienti-etenee-kaakkois-aasiassa>. (Luettu 27.2.2017.)

Tekes 2015. Koulutusvientikysely oppimisalan yrityksille.

Tomperi, T. 2009. Akateeminen kysymys? yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta Tampere: Vastapaino.

Valtioneuvoston kanslia 2013. Team Finland: Strategia 2014. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja.

Valtioneuvoston kanslia 2015. Ratkaisujen Suomi. Hallituksen julkaisusarja. http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82. (Luettu 12.12.2016.)

Varjo, J. 2007. Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen *Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. Kasvatus & Aika 1 (1) 2007, 49-69*

Vesa, A. 2014. Humboldt vastaan markkinat: laadullinen analyysi suomalaisen korkeakoulupolitiikan ideaaleista kansanedustajien keskuudessa. Pro gradu, Lapin yliopisto.

Yle verkkouutiset 30.9.2013. Kolmen yliopiston yhteisyritys perustetaan – myy koulutuspalveluita ulkomaille. <http://yle.fi/uutiset/3-6857290>. (Luettu 5.4.2017.)

Yle verkkouutiset 26.5.2015. Helsingin yliopiston irtisanomiset ohi – 371 sai lähteeä. <http://yle.fi/uutiset/3-8909646> (Luettu 20.4.2017.)

Yle verkkouutiset 27.6.2016. Brexit sekoitti suomalaisopiskelijoiden suunnitelmat. <http://yle.fi/uutiset/3-8987115>. (Luettu 20.4.2017.)

Ylijoki, O-H. 2009. Yliopiston luno. Teoksessa Akateeminen kysymys? yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta Tampere: Vastapaino 83-93.

Viitatus opetus- ja kulttuuriministeriön aineistot

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010. Kiinnostuksesta kysynnäksi ja tuotteiksi - Suomen koulutusvientistrategia.

<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/koulutusvienti/liitteet/koulutusvientistrategia.pdf>
(Luettu 15.4.2016.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013. Selvitysryhmä: Koulutusviennistä kannattavaa liiketoimintaa
<http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2013/11/koulutusvienti.html> (Luettu 29.4.2015.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016. Koulutusviennin tiekartta 2016-2019.

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74852/okm9.pdf?sequence=1>.
(Luettu 5.4.2017.)

Viitatus rehtoriblogin aineistot

Holli, K. 23.2.2010. Ei mitään uutta auringon alla. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2010/02/23/ei-mitaan-uutta-auringon-alla/>. (Luettu 15.2.2017.)

Holli, K. 9.2.2011. Pyhä opettajankoulutus. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2011/02/09/pyha-opettajakoulutus/>. (Luettu 19.4.2017)

Jutila, V. 8.11.2013. Koulutusvienti. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto, kommentti.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2013/11/08/koulutusvienti/>

Kaleva, V. 8.11.2013. Koulutusvienti. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto, kommentti.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2013/11/08/koulutusvienti/#comments>. (Luettu 15.2.2017.)

Laakso, L. 20.4.2017. Yliopistojen tuesta ja tulevaisuudessa Suomessa. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2017/04/20/yliopistojen-tuesta-ja-tulevaisuudesta-suomessa/>.
(Luettu 20.4.2017.)

Melin, H. 8.4.2010. Kävin kansainvälistymässä. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2010/04/08/kavin-kansainvalistymassa/>. (Luettu 20.4.2017.)

Melin, H. 9.6.2011. Koulutusvientiä. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2011/06/09/koulutusvientia/>. (Luettu 20.4.2017.)

Melin, H. 20.2.2013. Akateemisen yrittäjyyden uusia tuulia. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2013/02/20/akateemisen-yrittajyyden-uuksia-tuulia/>. (Luettu 5.4.2017.)

Melin, H. 8.11.2013. Koulutusvienti. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto, kommentti.
<http://rehtoriblogi.uta.fi/2013/11/08/koulutusvienti/>. (Luettu 2.4.2017)

Piettanoeva, N. 8.11.2013. Koulutusvienti. Rehtoriblogi, Tampereen yliopisto, kommentti. <http://rehtoriblogi.uta.fi/2013/11/08/koulutusvienti/#comments>. (Luettu 15.11.2016.)

Viitatus Aikailaisen aineistot

Alasuutari P. 27.5.2011. Tulisiko meillä olla lukukausimaksut? Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2011/05/27/tulisiko-meilla-olla-lukukausimaksut/>. (Luettu 3.4.2017.)

Heikkilä T. Jutila, V. Kaleva, V. Naams, G. 23.6.2011. Lukukausimaksut eivät ratkaise korkeakoulutuksen ongelmia. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2011/06/23/lukukausimaksut-eivat-ratkaise-korkeakoulutuksen-ongelmia/>. (Luettu 15.4.2017)

Jutila V. 21.11.2013. Kriittisempää otetta ja parempia perusteluja, Harri Melin. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2013/11/21/kriittisempaa-otetta-ja-parempia-perusteluja-harri-melin/>. (Luettu 10.4.2017.)

Jutila V. 25.11.2013. 2 thoughts on “Lukukausimaksut voivat pelastaa suomalaisten ilmaisen opiskelun”. Aikalainen, Tampere <http://aikalainen.uta.fi/2013/11/25/koulutusviennista/>. (Luettu 10.4.2017.)

Lankinen, T. 6.9.2012. Tampereen maistereita valmistui Vietnamista Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2012/09/06/tampereen-maistereita-valmistui-vietnamista/>. (Luettu 15.4.2017.)

Lankinen, T. 22.4.2013. Suomessa kutistetaan, Aasiassa kehitetään. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2013/04/22/suomessa-kutistetaan-aasiassa-kehitetaan/>. (Luettu 15.4.2017.)

Laurinolli H. 7.10.2011. Hallintotieteestä vientituote. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2011/10/07/hallintotieteesta-vientituote/>. (Luettu 3.4.2017.)

Laurinolli H. 14.11.2011. Historiallinen murros syö Euroopan asemaa. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2011/11/14/historiallinen-murros-syo-euroopan-asemaa/> (Luettu 3.4.2017.)

Laurinolli, H. 25.2.2013. Tampereen yliopiston perusrahoitus jäljessä. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2013/02/25/tampereen-yliopiston-perusrahoitus-jaljessa/>. (Luettu 3.4.2017.)

Laurinolli, H. 29.8.2014. Tutkijat kansainvälisiä, yliopistot kansallisia. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2014/08/29/tutkijat-kansainvalisia-yliopistot-kansallisia/>. (Luettu 3.4.2017.)

Laurinolli, H. 5.12.2014. Koulutusviennistä luvassa sopimuksia ensi vuonna. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2014/12/05/koulutusviennista-luvassa-sopimuksia-ensi-vuonna/>. (Luettu 3.4.2017.)

Melin, H. 25.11.2013. Lukukausimaksut voivat pelastaa suomalaisten ilmaisen opiskelun. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2013/11/25/koulutusviennista/>. (Luettu 5.4.2017.)

Perkiö M. 10.2.2012. Public Politics Finland. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2012/02/10/public-politics-finland/>. (Luettu 3.4.2017.)

Saari, S. 8.12.2015. Suomalaista kasvatusosaamista Indonesiaan. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2015/12/08/suomalaista-kasvatusosaamista-indonesiaan/>. (Luettu 15.4.2017.)

Vaittinen, T. 24.5.2015. Kansainvälisyys ei ole yhtä kuin Suomen ulkopuolella tapahtuvaa. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2015/04/24/kansainvalisyys-ei-ole-yhta-kuin-suomen-ulkopuolella-tapahtuva/>. (Luettu 20.4.2017.)

Varis, T. 4.6.2012. Tulevaisuuden maa Brasilia ja Suomi. Aikalainen, Tampere. <http://aikalainen.uta.fi/2012/06/04/tulevaisuuden-maa-brasilian-ja-suomi/>. (Luettu 10.4.2017.)

Viitattut Aviisin aineistot

Hanhela, M. 1.2016. Puntari, pohinä/etiikka, Aviisi, 6–7.

Lehtinen, V. 1.2015. Ole hereillä, tämä koskee sinuakin, Aviisi, 1/2015, 8-9.

